Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı : 10
Kasım 1971 • 350 Kuruş

BÜYÜK YIL SONU ÇEKİLİŞİNDE:

bir defada

11 milyon lira

tutarında ikramiyeler...

SİZE DE EN GÜZEL YUVA...
SİZE DE SERVET.

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

MORAN : 2912 — HTM

Yıldız Porselen Fabrikası mâmulleri.
Foto: Kutlu Ertuna

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Üçüncü Ahmed Devrinde Sünnet Düğünleri 4
Atatürk Hayrânı Cevâhir-i Lâl Nehru 8
Üçüncü Sultan Murad ve Kraliçe Elizabeth 13
Büyük Fitne 16
Faruk Nâfiz Çamlıbel'in İlk Şiirleri 25
Bîdest ü Bîpâ Mehmed Efendi 30
Ellinci Yılında Sakarya Savaşı 32
Yıldız Porselen Fabrikası 40
Prenses Seniha'nın Mektupları 48
Millî Mücadele İçin Kurulan Çeteler 55
60 Yıl Önceki Türkiye 62
Amiral Osman Paşa'nın Mektupları 64
İmparatoriçe Theodora 72
Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hâtıraları 77
Hıyve'ye Varış 83
Ülkeler ve İnsanlar 90
Tarihe Akan Bir Ay 94
Kitaplar Arasında 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Kasım 1971 Yıl: 7 Cilt: 2
Sayı: 10 Sıra No.: 82

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO
NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA
MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul TEL: 27 95 10 (5 hat)
ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Abone: Yıllık: 42, 6 aylık 21 TL. **Yurt dışı:** Yıllık: 84, 6 aylık 42 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

III. Sultan Ahmed Devrinde Düğünler: 2

Sünnet Düğünleri

Yazan: Mehmed Cemil (1)

ÜÇÜNCÜ Ahmed, 1132 (1720) senesinde Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bâyezid ismindeki şehzâdelerini sünnet ettirdi. Şehzâdelerin sünnet edileceği bütün vilâyetlere bildirilerek düğünlerde sanatlarını göstermeleri için hüner sahiplerinin gönderilmesi bildirildi ve Padişah tarafından Kaptan Süleyman Paşa, Tevkiî Mustafa Paşa, Maktulzâde Ali Paşa, Sirke Osman Paşa, Ağriboz muhafızı İbrahim Paşa düğüne davet edildiler. Bütün malzemenin temini için matbah emîni Halil Efendi sûr emîni tayin edilerek hil'at giydirildi. Halil Efendi'ye, sünnet olacak şehzâdeler için birer büyük nahl (2) ve onar tane küçük nahl ve birer şeker bahçesi yapılması ferman edildi. Düğünler için nahiller yapılır ve bunlar alayın önünde götürülürdü. Nahiller servi şeklinde olur, mümkün olduğu kadar büyük yapılır ve mümkün olduğu kadar süslenirdi. Nahillerin değeri ziynet eşyasıyle ölçülürdü. Ayrıca renkli şekerlerden şeker bahçeleri yapılırdı. Bu sefer de şehzâdeler için boyları on üç zirâ' (9 metre doksan santime yakın) olmak üzere dört tane büyük ve kırk tane de küçük nahil, ayrıca dört adet de şeker bahçesi yapıldı. Şeker bahçelerinin uzunluğu altışar zirâ', genişlikleri de ikişer zirâ' idi.

Üçüncü Ahmed düğüne önem veriyordu. Bunun için ziyafetlerde kullanılmak üzere bir kısmı büyük, bir kısmı küçük olarak on bin ağaç sepeti, etrafta kümes hayvanları olan kasabalardan yedi bin dokuz yüz tavuk ve bin dört yüz mısır tavuğu, üç bin piliç, iki bin güvercin, bin ördek ve tatlıların konulması için yüz adet mevlut tablası getirildi. Tezyinata da önem verildi ve bunun için on bin şişe kandil satın alındı.

Eski sarayda yapılan nahiller tamamlanmıştı. Üçüncü Ahmed, beraberinde şehzâdeleri olduğu halde mezkûr saraya geldi. Ken-

(1) Bu makalenin birinci kısmı, geçen sayımızda, büyük bir zuhul eseri olarak Şevket Rado imzasıyle yayınlanmıştır. Düzeltir, özür dileriz. H. T. M.

(2) Mum ve gümüşten ağaç dalı biçiminde yapılarak gelin veya sünnet alayı önünde götürülen süs.

Ünlü düğünde sünnet edilen Şehzâde Mustafa, 1758'de III. Mustafa olarak tahta çıkmıştır. Resimde, III. Mustafa görülüyor.

disi Beyazıt'taki köşkte istirahat etti. Şehzâdeleri yürüyerek sarayın bahçesine gelip nahilleri seyrettiler. Çocuklarının ısrarı üzerine Üçüncü Ahmed de, sarayın bahçesine geldi ve nahilleri seyretti. Düğüne hânende, sâzende, oyuncular, çengiler, cambazlar davet edilmişti. Bunlar da alay alay İstanbul'a geliyor ve kendilerine gösterilen yerlere yerleşiyorlardı. Mısır'ın cambazları meşhurdu. Bunun için sanatlarını gösterecek olan cambazların hepsi Mısır'dan getiriliyordu.

Üçüncü Ahmed sûr-ı hümâyunda beş bin fakir çocuğunu da sünnet ettirmek istedi. Çocukların hepsine sûr emîni tarafından elbiseler dağıtıldı. Ayrıca sûr-ı hümâyunda mutbaklarda hizmet ettirilmek üzere asker ocaklarından, imaretlerden büyük kazanlar ödünç alındı.

Üçüncü Ahmed, Sadrâzam İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'in de şehzâdelerle beraber sünnet olmasını arzu etti. Padişahın bu arzusu üzerine iki tane orta boyda nahil ve bir şeker bahçesi de sadrâzam paşazâde için yapıldı. Mehmed Bey eski saraya geldi. Gerek şehzâdeler ve gerek kendisi için yapılan nahilleri seyretti.

İstanbul tarafından bu hazırlıklar yapılırken Okmeydanı'nda da hazırlıklar devam ediyordu. Meydana dikilecek otağların yerlerini bizzat İbrahim Paşa tespit ediyor, Padişah ve harem halkı için otağlar diktiriyordu. İbrahim Paşa bütün devlet erkânının otağlarının dikileceği yerleri göstermiş ve bunlar da tamamen hazırlatılmıştı.

Düğün başlamak üzereydi. Binaenaleyh yapılan nahiller eski saraydan yeni büyük saraya getirildi. Nahillerin geçmesine mâni olmaması için caddelerdeki bütün engeller kaldırıldı.

Bu sırada Emetullah Sultan'ın, Sirke Osman Paşa ile evlenme töreni yapılıyordu. Bu törenin tamamlanmasından sonra sünnet düğünlerine başlandı. Okmeydanı'ndaki bütün hazırlıklar bitti. Üçüncü Ahmed için tersane bahçesi hazırlanmıştı. Padişah, dü-

günü devam ettiği müddetçe tersane bahçesinde kalacaktı. Binaenaleyh Üçüncü Ahmed mezkûr bahçeye taşındı.

Okmeydanı süslenmiş ve Üçüncü Ahmed'in düğünleri seyretmesi için köşkler yapılmıştı. Düğüne çarşamba günü başlanacaktı. Sadrâzam İbrahim Paşa dâmadları Kaymak Mustafa Paşa ve Kethudâ Bey salı gününden Okmeydanı'na geldiler. Ertesi gün de bütün devlet erkânı, mevâlî, müderrisler, sudûr-ı ulemâ geldi. Hepsi teşrifatçı Efendi vasıtasıyle isimlerini deftere yazdırdılar. Bu sırada Üçüncü Ahmed geldi, etrafında şehzâdeleri olduğu halde hazırlanan tahta oturdu. Hazır bulunanlar padişaha saygılarını arzettiler. Padişah tarafından hepsi yedirildi. Sonra sûr-ı hümâyûn için devlet erkânı tarafından hazırlanan hediyeler padişahın ayak ucuna takdim edildi ve eğlencelere başlandı. Akşama kadar eğlencelerle vakit geçirildi.

Perşembe günü asıl sünnetin başlangıç günüydü. Bugün yüz otuz çocuk sünnet edilecekti. Bu çocukların hepsi sûr emîni tarafından giydirildi ve alayla padişahın önünden geçirildi. Bu sırada eğlenceler yapılıyor, cambazlar sanatlarını gösteriyorlardı. Yüz otuz çocuk sünnet edildi ve padişah tarafından kazasker, mevâlî ve müderrislere ziyafetler çekildi. Düğünün üçüncü cuma günü de aynı şekilde geçirildi. İki yüz seksen dört çocuk sünnet edilerek, iki yüz otuz sekiz müderris efendilere ziyafet verildi. Cumartesi günü iki yüz altmış çocuk sünnet oldu ve nakıybü'l-eşrâf ve vâizleri ve sâdât padişahın ziyafetinden faydalandılar. Düğün bu suretle günlerce devam etti. Her gün, parça parça, iki yüz, üç yüz çocuk sünnet oluyor; ziyafetler veriliyor, eğlenceler yapılıyordu. Bu sırada esnaf geçitleri de yapılıyordu. Düğün on beş gün devam etti ve her gün bir taraftan çocuklar sünnet oluyor, bir taraftan da ziyafetler veriliyordu. Düğünün on üçüncü günü verilen ziyafete Venedik elçisi ve İstanbul'a yeni gelen Venedik Sefiri ve Avusturya kapı kethudâsı da davet olundu. On dördüncü günü de Dobrovnik'in Ragüza elçisi davet olundu. Bugün ziyafet halk içindi. Sûr meydanında seyirci olarak bulunan erkeklere beş bin tabla, pilav zerde, kadınlara da bin tabla verildi.

Düğünün on beşinci günü, son gündü. Öğleden evvel ziyafetler verildi, sûr-ı hümâyûnda hizmet edenlere atıyyeler ihsan edilmişti. Padişah öğle üstü tersane bahçesine avdet etti. Bundan sonra Okmeydanı'na dikilen çadırlar bozuldu ve herkes avdet etti. Lâkin düğün bitmemişti. Binaenaleyh ertesi perşembe günü asıl düğün Topkapı sarayında başladı. Bu sarayda, bâb-ı hümâyûn içinde, Cebehane önünde, henüz sünnet edilmeyen çocuklar için çadırlar kuruldu ve Okmeydanı'nda yapılan eğlenceler burada da yapılmaya başladı. Bir hafta aynı eğlenceler burada devam ederek fakirlerin çocukları düğün ve eğlenceler arasında sünnet edildi. Salı günü sünnet bitti. Ertesi çarşamba günü nahillerin taşınması töreni yapılarak ziyafetler verildi. Yeniçerilere pilav ve zerde dağıtıldı. Bütün dîvân halkı da sarayda idi. Âdet olan törenin yapılmasından sonra Üçüncü Ahmed ve İbrahim Paşa

günü devam ettiği müddetçe tersane bahçesinde kalacaktı. Binaenaleyh Üçüncü Ahmed mezkûr bahçeye taşındı.

Okmeydanı süslenmiş ve Üçüncü Ahmed'in düğünleri seyretmesi için köşkler yapılmıştı. Düğüne çarşamba günü başlanacaktı. Sadrâzam İbrahim Paşa dâmadları Kaymak Mustafa Paşa ve Kethudâ Bey salı gününden Okmeydanı'na geldiler. Ertesi gün de bütün devlet erkânı, mevâlî, müderrisler, sudûr-ı ulemâ geldi. Hepsi teşrifatçı Efendi vasıtasıyle isimlerini deftere yazdırdılar. Bu sırada Üçüncü Ahmed geldi, etrafında şehzâdeleri olduğu halde hazırlanan tahta oturdu. Hazır bulunanlar padişaha saygılarını arzettiler. Padişah tarafından hepsi yedirildi. Sonra sûr-ı hümâyûn için devlet erkânı tarafından hazırlanan hediyeler padişahın ayak ucuna takdim edildi ve eğlencelere başlandı. Akşama kadar eğlencelerle vakit geçirildi.

Perşembe günü asıl sünnetin başlangıç günüydü. Bugün yüz otuz çocuk sünnet edilecekti. Bu çocukların hepsi sûr emîni tarafından giydirildi ve alayla padişahın önünden geçirildi. Bu sırada eğlenceler yapılıyor, cambazlar sanatlarını gösteriyorlardı. Yüz otuz çocuk sünnet edildi ve padişah tarafından kazasker, mevâlî ve müderrislere ziyafetler çekildi. Düğünün üçüncü cuma günü de aynı şekilde geçirildi. İki yüz seksen dört çocuk sünnet edilerek, iki yüz otuz sekiz müderris efendilere ziyafet verildi. Cumartesi günü iki yüz altmış çocuk sünnet oldu ve nakıybü'l-eşrâf ve vâizleri ve sâdât padişahın ziyafetinden faydalandılar. Düğün bu suretle günlerce devam etti. Her gün, parça parça, iki yüz, üç yüz çocuk sünnet oluyor; ziyafetler veriliyor, eğlenceler yapılıyordu. Bu sırada esnaf geçitleri de yapılıyordu. Düğün on beş gün devam etti ve her gün bir taraftan çocuklar sünnet oluyor, bir taraftan da ziyafetler veriliyordu. Düğünün on üçüncü günü verilen ziyafete Venedik elçisi ve İstanbul'a yeni gelen Venedik Sefiri ve Avusturya kapı kethudâsı da davet olundu. On dördüncü günü de Dobrovnik'in Ragüza elçisi davet olundu. Bugün ziyafet halk içindi. Sûr meydanında seyirci olarak bulunan erkeklere beş bin tabla, pilav zerde, kadınlara da bin tabla verildi.

Düğünün on beşinci günü, son gündü. Öğleden evvel ziyafetler verildi, sûr-ı hümâyûnda hizmet edenlere atıyyeler ihsan edilmişti. Padişah öğle üstü tersane bahçesine avdet etti. Bundan sonra Okmeydanı'na dikilen çadırlar bozuldu ve herkes avdet etti. Lâkin düğün bitmemişti. Binaenaleyh ertesi perşembe günü asıl düğün Topkapı sarayında başladı. Bu sarayda, bâb-ı hümâyûn içinde, Cebehane önünde, henüz sünnet edilmeyen çocuklar için çadırlar kuruldu ve Okmeydanı'nda yapılan eğlenceler burada da yapılmaya başladı. Bir hafta aynı eğlenceler burada devam ederek fakirlerin çocukları düğün ve eğlenceler arasında sünnet edildi. Salı günü sünnet bitti. Ertesi çarşamba günü nahillerin taşınması töreni yapılarak ziyafetler verildi. Yeniçerilere pilav ve zerde dağıtıldı. Bütün dîvân halkı da sarayda idi. Âdet olan törenin yapılmasından sonra Üçüncü Ahmed ve İbrahim Paşa

Topkapı Sarayı'nda, padişah huzurunda yapılan eğlencelerin icra edildiği salon: Hunkâr Sofası.

sünnet odasına geçtiler. Burada şehzâdelerin sünnetine başlandı. Sünneti padişahın cerrahbaşısı Hekimbaşızâde Süleyman Efendi yapıyordu. Evvelâ Şehzâde Süleyman, İbrahim Paşa'nın kucağında sünnet edildi. Bundan sonra Şehzâde Mehmed, Mustafa, Bâyezid başka odalarda sünnet olundular. Şehzâde Bâyezid hareme gönderildi. Bundan sonra padişah tarafından sadrâzama, şeyhulislâm efendiye, Sirke Osman Paşa'ya, Maktul-zâde Ali Paşa'ya, Silâhdar İbrahim Paşa'ya, Kaptan Süleyman Paşa'ya, Tevkiî Mustafa Paşa'ya kürkler giydirildi ve düğün bu suretle bitti. Sûr-ı hümâyûn bitmişti. Lâkin henüz İbrahim Paşa-zâde Mehmed Bey'in sünneti yapılmamıştı. Binaenaleyh düğün bu sefer vezir sarayında başladı. Mehmed Bey'in sünneti için bütün gerekenler daha evvelden hazırlanmıştı. Bunun için eğlenceler ve saz ve sözle âhenkler başladı ve günlerce devam etti. Üçüncü Ahmed sevgili vezirine bu sırada donatılmış bir at gönderdi ve şehzâdeleri Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bâyezid de, İbrahim Paşa'nın kıymetli oğlu Mehmed Bey hazretleri için birer midilli gönderdiler. Fatma Sultan sarayının münasip bir odası Mehmed Bey'in sünneti için hazırlandı ve süslendi. Bu odada Mehmed Bey sünnet oldu. Bu esnada Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın oğlu İsmail Bey de sünnet edildi. Üçüncü Ahmed, vezirinin sevgili oğlu Mehmed Bey'in sünnetinde bulunmuş, eğlencelere katılmış ve bu suretle vezirinin gönlünü almıştı.

Atatürk Hayrânı Cevâhir-i lâl NEHRU

Yazan: Dr. Fethî Tevetoğlu

HİÇ Şüphe etmiyorum ki, bugüne kadar şahsen tanışmak mutluluğuna eriştiğim büyük insanlardan biri: Cevâhir-i-lâl Nehru'dur.

Hindliler'in millî mücadelesi yolunda yıllarca hapishânelerde tutuklanan, çeşitli zorlukları göğüsleyip yenen bu, yurdu ve milleti için yaşayıp ölmüş ideal ve idealist insana karşı duyduğum ilgi ve takdirin tarihi oldukça eskidir.

Hayatımda okuduğum eserlerden bana en çok tesir edeni, Dr. Rıza Nur Bey'in 14 ciltlik «Büyük Türk Tarihi»dir. Okuyan her Türk'ü şanlı tarih hazinemize götüren bu millî eserin Hindistan'a ait geniş bölümünde, bütün incelikleriyle örnek Türk Bâbur Şah başta olmak üzere, Hümâyûn, Ekber, Cihangir, Bahâdır, Şah Cihan ve Şah Âlem gibi asîl ecdâdımızın Hindistan'ı çok uzun müddet, bin yıl İslâm - Türk idaresinde tuttuklarını öğrenmiştim. Bu büyük sebep, bir Türk milliyetçisi, genç bir Türkçü olarak benim bu ülkeyi yakından tanımamı gerek-

Nehru, Dr. Fethî Tevetoğlu ile.

tiriyordu.

Daha sonraki yıllarda Hind felsefesine ve edebiyâtına, Budda'ya, Vedalar'a, Upanishadlar'a ve Brahma-Samaç'a duyduğum yakın ilgi ile Tagore'un eserleri üzerindeki araştırma ve çalışmalarım; bu büyük şâirle mektuplaşmam ve 1938'de kendisi tarafından ideal üniversitesi Shantiniketan'ı ziyarete dâvet edilişim, Hindistan'a duyduğum ilgiyi büsbütün arttırmıştır.

Avrupa sömürgeciliğine karşı yaptıkları büyük millî mücadeleyi takdir ve hayranlıkla kendi kitaplarından, gerçek yolundaki tecrübelerinin hikâyesinden okuyup öğrendiğim Hindistan'ın iki büyük evlâdı Rabindranath Tagore ile Mahatma Gandhi idi. Her ikisi de katıksız Hindli olan bu örnek iki insan, aynı millî kaynağın iki şelâlesi idiler.

İnsanların hak ve hürriyetleri, Hindliler'in kurtuluş ve selâmeti için izledikleri yollar değişik, aykırı gibi görünse de, aynı hareket noktasından yola çıkıp, yuvarlak dünyayı dolanan ve kucaklayan bu iki hak ve hakîkat yolcusu, yine bir noktada birleşiyorlardı.

Doğu ile Batı'nın, Gandhi ile Tagore'un tek bir varlıkta toplanışı, Nehru'yu meydana getirmiştir. Bence Tagore, Gandhi ve Nehru, bir milletin aynı yıllarda yetişmiş ve yaşamış, aynı hak ve hürriyet meşalesini taşımış, eşine, benzerine tarihte zor rastlanır, birbirini tamamlamış üç büyük ve müstesnâ insandır.

Bu görüş ve anlayışladır ki, bu üç büyük insandan üçüncüsünü, Cevâhir-i-lâl (Jawaharlal) Nehru'yu şahsen tanımak fırsatı, bana, her üçünü de tanımış kadar büyük bir mutluluk vermiştir.

Nehru, millet ve memleketleri için taşıdıkları düşünce, istek ve planlarını şahsında birleştirdiği ve gerçeğe ulaştırdığı, «öncülerim», «üstâdlarım» dediği Tagore ile Gandhi'yi de kendisi ile birlikte temsil ve takdim ediyordu.

Hindistan'ın her köşesinde Nehru kadar Tagore ve Gandhi'ye de rastlanıyordu. Tagore ve Gandhi, Nehru'nun şahsında herşeyleriyle birleşmişler, birbirlerini tamamlamışlar, sâhici bir yâkut, gerçek bir mücevher (Cevâhir-i-lâl) olmuşlardır.

Edebiyât alanında genç bir şâir olarak adımın duyulduğu ve genç bir üniversite öğrencisi bulunduğum 1938 yılının üzerinden tam çeyrek asır geçmişti. İlim, sanat ve ideoloji yolunda geçen 25 yıllık bir mücadele, bizi üniversiteden hapishaneye, Asya'dan Amerika'ya kadar çeşitli yerlerde ve ülkelerde bulundurmuş ve nihayet tuttuğumuz politika yolu, 1963 Kasımında bana, bir Türk parlamenteri olarak Hindistan'ı ziyaret fırsatını da vermiştir.

Hindistan kurtuluş hareketinin büyük öncülerinden: Cevâhir-i lâl Nehru.

Saigon (Vietnam)'da toplanan Asya Milletleri Anti-kommünist Birliği (Asian Peoples Anti-Communist League) (A.P.A.C.L.)'nin IX. Yıllık Kongresi'nden dönerken, Hindistan hükümetinin nâzik dâvetini almıştım.

Benim için büyük değer taşıyan Hindistan ziyaretime Kalküta'dan, Tagore'un doğduğu, büyüdüğü ve bugün de küllerinin, bütün hâtıralarının bulunduğu Dwar-

kanath Tagore Sokağı 6 numaradaki tarihî baba ocağından başlayacaktım.

Beni Kalküta havaalanında karşılayanları ve ziyaretimin sonuna kadar Hindistan'da bana kılavuzluk eden Dışişleri Bakanlığı temsilcisi son derece kibar ve konusever diplomatı saymazsak, bu büyük ülkede ilk tanıştığım resmî şahıs, Batı Bengal'in Vâlisi, ünlü bir Hind kadın şâirinin (*) kızı bulunan Padmaja Naidu idi.

Benzerine Batı dünyasında zor rastlanılır bu başarılı kadın vali, bütün varlığını büyük yurdunun çok çetin meselelerini halletmeye adamış örnek bir idealistti. Kalküta'ya vardığım gecenin sabahında, hakkımdaki haberi gazetelerde okuyunca, dışişleri kanalı ile adresimi bulmuş ve beni makamına dâvet etmişti.

Vali Naidu bana: «Türk şâiri ve senatörü olarak Tagore'a duyduğunuz yakın ilgiyi öğrenince, Türkiye ve Türkler'e büyük sevgi taşımış şâir bir annenin kızı olarak sizinle şahsen tanışmak istedim ve bilhassa sizi Tagore'un memleketi Kalküta'ya fahrî hemşehri yapmak istedim» demiştir.

Vilâyet makamındaki bu ziyaretim sırasında idi ki, Yeni Delhi'den telefonla aranıldım. Çok değerli bir Türk diplomatı olan Hindistan Büyükelçimiz Seyfullah Esin Beyefendi, Başbakan Nehru'nun ertesi gün kutlanacak yaş gününde hazır bulunmamı bilhassa istediklerini; eğer programımdaki bu değişikliği kabûl edersem o gece Kalküta'dan Yeni Delhi'ye gelmem için gerekli imkânların sağlanacağını haber veriyorlardı. Bu nâzik ve samimî dâveti büyük bir memnunluk ve heyecanla kabûl ettim.

Nehru'yu Yeni Delhi'deki — bugün Nehru Müzesi yapılan — evinde ziyaretim, mutlu bir günde, O'nun 74. yaş günü olan 14 kasım 1963 tarihinde idi.

Nehru'nun bu müstesnâ gününde, sabahın erken saatlerinden itibaren binlerce, on binlerce vatandaşının kutlama ziyaretini kabûl ederek hayli yorulduğu bir sırada bana oldukça uzun bir zaman ayırışı, şüphesiz benim nâçiz şahsıma değil, ancak Türklüğe ve Atatürk'e karşı duyduğu derin sevgi ve hayranlığın bir sonucu idi.

Bu unutulmaz tarihî ziyaret, kalbimi sonsuz bir şükranla doldurmuştu. Eşsiz Hind mücevheri (Cevâhir)'nin, Türk hürriyet ve istiklâl mücadelesindeki Büyük Kumandan'a karşı hâlâ taşıdığı derin hâtıra ve hayranlığı yakından görmek ve öğrenmek, beni cidden teshir etmişti. Bu gerçek intıba, Nehru hakkında daha önce Batı kaynaklarından okuyup edindiğim kasıtlı görüş ve telkinlerin uyandırdığı yanlış zanları aydınlığa kavuşturdu ve düzeltti.

Sihirli bir ney veya flütten dökülen ilâhî bir bestenin büyüsü gibi sesindeki ton, âhenk ve mânâ ile Nehru, Atatürk'ün gerçekten hayrânı bu büyük insan, cömert iltifatları ve sonsuz nezâketiyle de beni kendisine şükran borçlusu yapmıştı.

Nehru, son derece nâzik bir ifade ile şöyle söylüyordu: İnanınız, en sevdiğim dostlarımın, yakınlarımın beni kutlamaları, gençliğimden beri kendisine derin sevgi ve hayranlık duyduğum Mustafa Kemal Paşa'nın, Atatürk'ün yurdundan gelen, onun evlâdı bir şair senatörün bu mutlu günümde hazır bulunması kadar beni memnun etmemiştir. Benim için ayrı bir mânâ ve değer taşıyan bu ziyaret ve kutlamaya, dört gün önce Atatürk için yaptığım bir konuşma ile mukabele etmek isterim».

Nehru, daha sonra sözü, benim 12 kasım tarihli Kalküta gazetelerinde ve bilhassa 95 yıllık, milyonun üstünde tirajlı «Amrita Bazar Patrika»'da çıkan beyânatıma intikal ettirerek duyduğu memnunluğu şöyle belirtti: «Son derece dikkate değer görüş ve beyanlarınız ve bilhassa Hindistan'a hücuma kalkışan Kızıl Çin'i şiddetle itham edişiniz; millet ve memleketimizin iki blok arasında bütün Asya'yı ve dünyayı ilgilendiren en önemli bir denge unsuru olduğunu belirtişiniz beni cidden memnun etmiştir. Hindistan'a dostluğunuzun politika hayatınızdan çok daha önce, tâ büyük üstâdımız Tagore'un eserleri, ideali ve sanatı ile ilgilendiğiniz yıllarda başlamış bulunduğunu öğrenmek bize sevinç verdi. Benim Türkler'e olan dostluğum da çok eskidir ve benim ilk hapse atıldığım yıllardan, Mustafa Kemal Paşa'nın düşmanlarınızı denize dökerek zafere ulaştığı günlerden başlar».

Gandhi ve Nehru'nun Türkler'e dost olmadığına, Nehru'nun izlediği politikanın Türkler lehinde bulunmadığına dair bazı yazılar okumuştum. Nehru'nun kalbin-

---

(*) Ünlü Hind kadın şâirlerinden biri olan Sarojini Naidu, 21 ağustos 1922'de Bombay'da Muzafferâbâd salonunda Türkiye'yi desteklemek için hanımlar tarafından düzenlenmiş toplantıda, kendisi Hindû olduğu hâlde, Müslüman ve Türkiyeli Atiye Fevzi Beygüm ile birlikte Hindli Müslüman kadınların bu mücadeleye katılmalarını teşvik eden konuşmalar yapmışlardır (Bk. Anadolu Hediyesi, Souvenir d' Anatolie, Ankara 1922, No. 5).

Nehru, zamanın İngiliz Başbakanı Harold McMillan ile.

den gelen samimî sesi duymak; son derece ciddî sözleri işitmek ve öğrenmek, bu büyük Hind liderinin milletimizin gerçek dostu olduğunu izaha ve isbata kâfi idi.

Atatürk'ün büyük hayranı Nehru, daha sonra bana Atatürk'ü şahsen tanımayı ne çok arzuladığını ve bunu Atatürk'ün 25. ölüm yılı vesilesiyle Hindistan radyo ve televizyonlarından anlattığını belirtti. Benim gösterdiğim yakın ilgi ve bu demecinin metnini rica etmem üzerine, şu tarihî konuşmayı birlikte teypden dinledik:

«Kemal Atatürk, veya bizim O'nu o zamanlar tanıdığımız adıyle Kemal Paşa, gençlik günlerimde, benim kahramanımdı. Biz o tarihlerde kendi bağımsızlık hareketimizle son derece meşguldük. Ve ben, diğer birçok kimselerle birlikte hapishane hayatıma başlamıştım. Kemal Paşa'nın Türkiye'yi yabancı hâkimiyet ve nüfuzundan kurtarmak yolundaki faaliyetleri ve mücadelesine dair haberleri hapishanede dahi büyük bir ilgi ve heyecanla takib etmekte idik.

Anadolu'da Yunanlılar'a karşı kazanılan büyük zaferin haberi hapishanede bize geldiği zaman, bundan ne büyük bir memnunluk duyduğumuzu ve bunu hapishanede dahi nasıl kutladığımız çok iyi hatırlıyorum.

«Uzun yıllar sonra, zannedersem 1938 yılında, O'nu ziyaret etmek istedim. O tarihte Avrupa'da idim ve Türkiye tarikıyle dönmeye niyetleniyordum. Maatecssüf sonunda kendisinin ebediyete intikaline sebep olan bir hastalıktan dolayı çok muztaribdi, bu yüzden O'nu ziyaret fikrimden vazgeçtim; fakat bu büyük adamı ziyaret etmek ve O'na saygılarımı ve takdir hislerimi sunmak fırsatına sahip olamadığımdan ötürü dâima üzüntü duydum. O, Doğu'da modern çağın yapıcılarından biridir. O'nun en büyük hayranları arasında bulunmakta devam ediyorum».

Sesinin tonu ve âhengi, akıcı İngilizcesi, bu şâhâne konuşmayı büsbütün mükemmel ve tesirli bir hâle getirmişti.

Nehru, daha sonra, kendilerine «Senbol kahraman» seçtikleri Kemal Paşa için en güzel şiiri yazan ünlü şâir Nazr'ül-İslâm hastalanınca tedavisi için onu Londra'ya göndermesini; iyileşmeyeceği anlaşılınca onu nasıl bir ihtimamla baktırmakta olduğunu ve bütün bu ilgiyi bilhassa Mustafa Kemal'e olan sevgisinden gösterdiğini anlattı.

Çok vaktini aldığımı, daha çok yorulmasına sebep olduğum için özür dileyerek müsaadesini rica ettiğimde, beni daha bir müddet alıkoyarak şöyle dedi: «Hayır, çok memnunum; bilâkis dinlenmiş oldum. Atatürk'le Tagore'un hayranları Hindli ile Türk'ün konuşmaları beni yormadı, bana pek çok ferahlık verdi».

Hükümette vazife verilenlerle parlamentodaki Müslüman üyelerin sayısı, Hindistan'daki Hindular'la Müslümanlar'ın nüfuslarına nisbetle çok azdı. Ka-

binede bir Müslüman bakan vardı. Bu ilim adamı, şâir ve edib Dr. Humayun Kabir'di ki, isabetle atandığı Millî Eğitim Bakanlığı'ndan bugünlerde, hiç ilgisi bulunmayan yeni bir göreve «Maden ve Petrol Bakanlığı»na naklediliyordu.

Hindistan'daki Müslümanlar'la Pakistanlılar'dan söz ettiğimiz sırada Nehru, yarı şaka, yarı ciddî, «Siz bir Pakistanlı gibi konuşuyorsunuz» diyerek bu bahsi kapatmak istedi ve konuşmamızı yine bizim Millî Mücadele tarihimize, çok sevdiği ve takdir ettiği Rauf (Orbay) Bey'e, Atatürk'e, Gandhi ve Tagore'a çevirdi.

Nehru, bir gezi sırasında bir Hindli ile.

Kendisinin Tagore ve Gandhi hakkındaki görüşlerini ve bilhassa Tagore'un ölümü üzerine 1941 ağustosunda Dehra Dun hapishanesinden Krishna Kripalani'ye yazdığı mektubu okumuş bulunduğunu söylemem, Nehru'yu çok memnun etmişti.

Ertesi sabah gazetelerin manşeti, benim de dâvet edildiğim Hind Büyük Millet Meclisi'nin o günkü toplantısında önemli tartışmaların olacağı, elektrikli bir atmosferin beklendiği haberini veriyordu. Hind Senatosu'nun 75 üyesinden 10'u solcu ve Hind Büyük Millet Meclisi'nin 265 mebusundan 51'i komünistti ve Nehru'nun Kongre Partisi 160 sandalyeye sahipti. Böyle bir parlamentodaki atmosferi öğrenmek beni çok ilgilendiriyordu.

Kendileriyle tanışmak ve konuşmaktan büyük bir memnunluk duyduğum Senato ve Meclis Başkanları, Ekselâns Zâkir Hüseyin (daha sonra Cumhurbaşkanı) ve Ekselâns Hukumsingh de son derece asîl, sevimli, kültürlü ve değerli iki ünlü Hind şahsiyeti idiler.

Misafir senatör olarak tâkib ettiğim Hind Parlamentosu'nun bu oturumunda iktidar ve muhalefet temsilcilerini ve bilhassa şeker fiyatlarının yükselişini yeren komünist milletvekillerini gayet sakin, fakat ağır ve gerçekçi bir ifade ile cevaplandıran Nehru'nun konuşmalarını dinledikten sonra, derin derin düşündüm. Muhalefetin yapıcı tenkidlerini şükranla karşılarken, komünist üyelerin millî çıkarları hiçe sayarak yaptıkları samimîyetsiz ve gerekçesiz, kasıtlı saldırıların, yıkıcı polemiklerin Nehru tarafından son derece tatmin edici bir konuşma ile çürütülüp, tesirsiz hâle getirilişi, izlenmesi çok zevkli ve faydalı bir müzakere idi.

Bu konuşmanın gerçekçi bir tahlili ve onun, Hind millî çıkarlarını savunuşu, benim Nehru hakkındaki eski yanlış görüş ve düşüncelerimi düzeltti ve doğrulttu. W. Churchill'in yıllarca önce Nehru aleyhinde yazdığı satırların gerçek mânâsı, benim için tamamen anlaşılmış, gün ışığına çıkmış bulunuyordu.

Nehru, ilk beş yıllık (1951 - 1956) kalkınma planını oldukça başarı ile yerine getirmişti. Beş yıl sonunda fiyatlarda % 11 düşüş sağlanmış ve kalkınma hızı % 3,5'a ulaşmıştı. İkinci beş yıllık plan devresinde de şiddetli hücumlar, enflasyon, fiyat yükselişi ve dış piyasada para değerinin düşmesi tehlikeleri önlenebilmişti.

Nehru, gürültüsüz, sâkin bir politika izliyor ve mücadelesinde silâh olarak bilhassa dünya ve Hind kamuoyu'nun görüşünü kullanıyordu.

Bana göre Cevâhir-i-lâl Nehru, politika ve dünya tarihine, rüyasını gerçekleştirmek yolunda planını uygulamayı başarmış, mutlu dâvâ adamlarının tipik bir örneği olarak yazılacaktır.

Şuna kaniyim ki: «Acaba kimi temsil ediyorum diye sık sık kendime sordum ve düşündüm. Batı ve Doğu'dan yapılmış garip bir karışımım. Her ikisi de şahsiyetimin unsurlarıdır. Batı'da bir yabancıyım; fakat öz yurdumda da kendimi bazen bir sürgün hissediyorum» diyen Pandit Nehru, büyük Hind ülkesinde yapılmış ve yapılacak her büyük eserde yüzyıllar boyunca yaşayacaktır.

Kraliçe Elizabeth.

III. SULTAN MURAD VE KRALİÇE ELIZABETH

Yılmaz Öztuna

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, Türkiye Hâkanı'na gönderdiği mektupta, "Putperestler„ dediği Katolikler'e karşı Türk yardımını istiyor, Protestanlar'da da resimle ibâdetin yasak olduğunu söylüyordu.

BÜTÜN XVI. asır boyunca en kudretli Hıristiyan devleti, İspanya idi. Dünyanın en kudretli devleti ise, Türk Osmanlı İmparatorluğu bulunuyordu. Bütün bir asır, bu iki devlet arasında savaş, mücadele ve rekabetle geçti. Bu düşmanlık, Orta Avrupa'da, Kuzey Afrika'da, Akdeniz'de, Hind Okyanusu'nda büyük çapta çekişmelere sebep oldu. Istanbul'un siyaseti, İspanya'nın daha fazla genişlemesini önlemek, komşularını yutmasına engel olmaktı. Kanûnî, yaptığı yardımlarla Fransa'yı kurtardı. Kanûnî'nin torunu III. Sultan Murad zamanında ise, Türk yardımı daha fazla İngiltere'ye aktı. Şarlken'in oğlu ve halefi II. Felipe, İngiltere'yi yutmak istiyordu. Evlenme yoluyle İngiltere'yi ele geçiremeyince, zora baş vurdu. Protestan ve denizci İngiltere, İspanya'nın karşısına dikilmişti. Ancak kaynakları, İspanya gibi bir devle uğraşacak durumda değildi. Türkiye'nin Kuzey Fas'ta Portekiz kralı ile ordusunu yok etmesinden sonra İspanya, zamanın büyük bir devleti olan Portekiz ve sömürgelerine de el koydu. II. Felipe, aynı zamanda Portekiz kralı ilân edildi. İngiltere ve Fransa kralı da olmak istiyordu. Bu defa Türk siyaseti, henüz ortadan kaldırdığı Portekiz'in istiklâlini istemek oldu. Portekiz'de İspanya'ya karşı milliyetçi hareketi desteklemeye başladı. Portekiz, Türk ve İngiliz ajanlarıyle doldu. II. Felipe, İngiltere'yi istilâ etmeye hazırlanıyordu. Türkler'e karşı Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da bir başarı kazanmaktan ümidini kesmişti.

Türkiye, evvelce Fransa'ya yaptığı gibi, İngiltere'ye de iktisadî yardımda bulunarak işe başladı. İspanya'ya karşı kalkınabilmesi için, İngiliz ticaretini destekledi. Dîvân-ı Hümâyûn, yani Osmanlı imparatorluk hükümeti, 11 eylül 1581'de, Venedik ve Fransa'dan sonra üçüncü Avrupa devleti olarak İngiltere'ye, İngiliz bayrağı altında Türkiye limanlarında serbest ticaret yapmak hakkını tanıdı. Bu hak, yalnız Akdeniz içindi. Tamamen birer Türk iç denizi olan Karadeniz'le Kızıldeniz'de, yalnız Türk ticaret gemileri işliyordu. Ancak Akdeniz kıyılarının en büyük kısmı Türk imparatorluğuna dahil olduğu için, yine de İngiltere'ye tanınan imtiyaz, çok önemliydi. Bu tarihten itibaren, Londra'da «Turkey Company» kuruldu.

Bu destekle rahatlayan Kraliçe Elizabeth'in Paris'teki büyükelçisi Cobham, olağanüstü misyonla Fransız başkentine gönderilen Ali ve Hasan Ağalar'la, İngiltere'nin daha ne şekilde yardım alabileceği konusunda müzakereye başladı. II. Felipe ise, Türkiye ile sulh yapıp İngiltere karşısında yalnız kalmak için, büyük bir diplomatik çaba gösteriyordu. Ancak Dîvân-ı Hümâyûn, hiçbir zaman İspanya ile sulha yanaşmadı. Zira, İngiltere'yi ezen ve daha da kuvvetlenecek olan bir İspanya, önce Türkiye'nin karşısına dikilecekti. Türkler, bütün denizlerde İspanyol gemilerini vuruyorlar, Türkler'inkinden sonra en güçlü donanmaya sahip olan İspanyollar'ın deniz kudretini zayıflatmaya çalışıyorlardı. 1586 yazında Yemen beylerbeyisi Vezir Hasan Paşa, Hind Okyanusu'nda stratejik malzeme yüklü dört büyük İspanyol kadırgasını ele geçirerek Istanbul'a yolladı. Hasan Paşa'nın bu başarısı Londra'da sevinçle karşlanırken, Madrid'de büyük kuşkular doğurdu. Londra ve Paris, Dîvân-ı Hümâyûn'un İspanya ile sulh yapacağı endişesiyle titriyordu. Bu takdirde, aynı hanedânın başında bulunduğu İspanya ile Almanya, Fransa ve İngiltere'yi yutacaklardı. Hattâ II. Felipe'nin İngiltere'yi, alelâde bir eyâlet şeklinde ilhâk edeceği söyleniyordu. Kraliçe Elizabeth'in Istanbul büyükelçisi Sir William Harborne, II. Felipe'nin Istanbul'a yolladığı Giovanni Stephano (Ciovanni Stefano)'nun eli boş döndüğünü Londra'ya bildirince, Kraliçe ile başbakanı Walshingham, rahat nefes aldılar.

Kraliçe Elizabeth, yalnız padişaha değil, Vâlide-Sultan'a, Sadrâzam'a, padişahın hocası Sâdeddin Efendi'ye, vezirlere ve aynı

III. Sultan Murad.

zamanda Cezâyir beylerbeyisi olan Kapdân-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'ya da ağır hediyeler gönderdi. III. Murad'a yolladığı mücevherli saat, bilhassa dikkati çekiyordu. Kraliçe, Türkiye Hâkanı'na gönderdiği mektupta, «Putperestler» dediği Katolikler'e karşı Türk yardımı istiyor ve Protestanlar'da da Müslümanlık'ta olduğu gibi resimlere ibâdetin yasak olduğunu söylüyordu. Yeni İngiliz büyükelçisi Barton, pek iyi bildiği Türkçe ile III. Murad'a bir dilekçe sunuyor, burada: «Kraliçem, diyordu; Zât-ı Şâhâneleri tarafından vuku bulan küçücük bir işaretle, 7 yıldan beri İspanya Kralı'na karşı savaşmaktadır. Kraliçem, Zât-ı Şâhâneleri'nin yardım vaadine dayanarak, İspanya ile sulh hâline son vermişti».

Portekiz taht müddeîsi Don Antonio'nun Türkler'e sığındığı bu günlerde, Kraliçe Elizabeth, acele donanma yardımı istiyordu. III. Murad, Kraliçe'ye gönderdiği nâme-i hümâyûn'da şöyle diyordu: «Siz dahi südde-i sa'âdetime itâ'at ve inkıyâdda sâbit-kadem olup, ol câniblerde vâkıf ve muttalî' olduğunuz ahbârı, arz ve î'lâm etmekden hâlî olmıyasız!»

Bilindiği gibi İspanya, İngiltere'yi istilâ teşebbüsünde başarısızlığa uğramış ve bu olay, İspanya tarihinde olduğu kadar, İngiltere tarihinde de bir dönüm noktası olmuştur. III. Murad Türkiyesi'nin desteğinin, meselenin bu şekilde çözümlenmesindeki rolü büyüktür.

Türk Osmanlı Tarihinin yüzler karası bir safhası

BÜYÜK FİTNE

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

AZLİNDEN sonra Tokat'a çekilmiş, oturmakta olan Husrev Paşa, bu kanlı, cebbar vezir, ilk ayaklanma onun adı ileri sürülerek olduğu için, ortalık yatışır yatışmaz padişahın emriyle Tokat'ta idam olunmuş, kesik başı da gizlice Istanbul'a getirilmişti.

Aslında bu kesik baş, sadâret makamı için Recep Paşa'nın en tehlikeli rakibi idi. Recep Paşa bunu bildiği için rahat bir nefes aldı, sonra fırsat ganimettir diyerek fitneyi tahrik etti; o asrın tâbiridir, «zorbaların arasına dil soktu», bu şer âletleri: «Husrev Paşa gibi vücudu lâzım bir vezirin katline sebep olanlardan ahz-ı intikam lâzımdır!...» dediler.

Sebep olan kimdi? İhtilâlin ilk safhasında defterli olan 17 kişiden biri paralanmış, biri af dilemiş (Yahyâ Efendi), biri padişahın yanında (Mûsâ Çelebî), on beşi de kaçmış saklanmıştı. Ortada tek sîmâ, padişah kalıyordu. Hakikatte de ihtilâlin bu ikinci safhasında Recep Paşa'nın hedefi o idi, askeri ayaklandırdı ama, dilediği gibi hedefine sevk edemedi.

1632 martının on ikinci cuma günü sabahı Istanbul yine ihtilâl dehşeti içinde uyandı. Sabah namazı vakti Atmeydanı'nda toplanan yeniçerilerle sipahiler ve peşlerine takılan Istanbul erâzil ve eclâfı, namazdan sonra saray-ı hümâyûna yürüdü. İhtilâlci ayakları Bâb-ı Hümâyûn ile Orta kapının eşiklerinden atlamaya çoktan alışmıştı. IV. Sultan Murad yine ayak dîvânına çıkarıldı. Yeniçeri neferleri, sipahi oğlanları padişah ile de yüzgöz olmuşlardı:

— Padişahım, sen niçin Husrev Paşa gibi bir yarar vezîri katlettin ve kendi devletini rahnedâr ettin? diye sordular.

Bu soru, fâcianın uvertürü idi. Sonra,

Topkapı Sarayı'nın türlü olaylara sahne olan Orta kapısı.

On yaşında bir çocukken, tahta çıkan IV. Sultan Murad'ın saltanatının ilk dokuz yılı kanlı ihtilâllerle geçti. Ayaklanan yeniçeriler Sadrâzam Hâfız Paşa'yı padişahın gözü önünde parçaladılar. Sultan Murad, sadâret mührünü, fitnenin kışkırtıcısı Receb Paşa'ya vermek zorunda kaldı. Uzun sürecek ihtilâlin ilk alevi Husrev Paşa'nın azli üzerine parlamıştı. Bir süre tavsar gibi olan ihtilâl ateşi, Husrev Paşa'nın katliyle yeniden canlandı.

eski defter ve yeni kanlı sahnelerin perdesi açıldı:

— Mâdem ki bu işi yaptın, sen bize Hasan Halîfe'yi, defterdâr Mustafa Paşa'yı ve Mûsâ Çelebî'yi ver, paralayalım, denildi.

Bu arada birden aşırı küstahlaştılar:

— Saraydaki şehzâdeler bizim efendimiz oğullarıdır, sana itimadımız kalmadı, Husrev Paşa'yı öldürdüğün gibi, şehzâdelere de kıyarsın, onları çıkar, bize göster! dediler.

Vak'anüvis Efendi, padişahın cevaplarını şöylece toplayıp naklediyor:

— Hasan Halîfe ve defterdâr neredediler bilmiyorum. Mûsâ Çelebî'nin ne günahı vardır ki size vereyim? Bir padişaha karşı bu mertebe hürmetsizlik olur mu?

İhtilâl sahneleri anlatılırken en zor iş o atmosfer ruhların tahlilidir. Koğuşta, han odasında, hamam külhanında veya soğukluğunda, kahvehane, kayıkhane, fırınlarda, bekâr odalarında yatan, bütün bedîî duyguları birkaç saniyelik nefis lezzetinde toplanmış, bütün dinî ibâdetleri duygusuz mihanikî hareketler olmuş insanların başlarındaki şahsiyetlere karşı hürmet yoktur, onlardan sadece korkarlar ve bir kere de o korkuyu attılar mı, yeni bir yılgınlığa uğrayıncaya kadar alabildiklerine pervasız ve tahripkâr olurlar ve mantık çenberini yırtıp, tezatlar içinde hayır ve şer hizmet ve ihanet herşeyi yaparlar, işte buna şûriş denilir, felâkettir, âfettir. Eclâfın, padişah sözünü anlamasına elbetteki imkân yoktu. İhtilâlci yeniçeri ve sipahilerin sözü geldi, yine mâhud tehdide dayandı:

— Bu dediklerimizi bize vermezsen, sen bize padişahlığa lâzım değilsin... dediler.

O sırada, «Hunkâr, şehzâdeleri boğdurmuş» diye bir lâf çıktı, bunun üzerine:

— Şehzâdeleri isteriz, şehzâdeleri çıkar görelim!... sesleri yükseldi.

Dört şehzâdeyi Bâbussaâde önüne çıkartıp gösterdiler: Bâyezid, Kasım, Süleyman, İbrahim...

PADİŞAHA İTİMATSIZLIK

En büyükleri şehzâde Bâyezid, şişmanca bir gençti. Süleyman'la beraber çıkıp, ihtilâlcilere hitap ettiler. Bâyezid:

— Bizden ne istersiz? Biz, bir köşeye çekilmiş, kendi hâlimizle meşgulüz, adımızı anmak, bizi dile düşürmek ne mânâdır?... dedi.

Süleyman daha açık konuştu:

— Sebeb-i felâketimiz olacaksınız!... Allah'dan korkmayıp, padişah hazretlerinden utanmayıp böyle tuğyan edersiz!... Allah aşkına bizi kendi hâlimize koyun, sizin himayenize muhtaç değiliz, bizi korumak size düşmez, dedi.

Fakat dîvân avlusunda kaynaşan o mahşerî kalabalık bu iki şehzâdenin ne sözünü, ne de endişesini anladı. Mâzisiz adamlar istikbali göremezler.

İki şehzâdenin yalvarmasına rağmen, ihtilâlci yeniçeriler ve sipahiler IV. Sultan Murad'a karşı küstahlığı son mertebeye çıkardı:

— Bundan sonra bizim sana itimadımız yok!... Bu efendileri sana bırakmayız, bunlara zarar etmeyeceğine bize kefil göster, dediler.

Ağır hakaretti. Böyle bir günde ve böyle bir sahnede bir padişaha kefil olmak felâketti. O anda galeyânı yatıştırmak da lâzımdı. Sultan Murad'ın belki de hayatı tehlikede idi. Yeniçeri ve sipahi, genç hükümdarı tahtından kapıp aldığı gibi öldürmeseler bile, Sultan Murad, padişahlığı kaybedecekti ve belki de Recep Paşa bunu bekliyordu. Orada bu tehlikeli kefâleti yüklenmek, devlete de, padişaha da hizmet idi, ancak büyük medenî cesaret sahibi, büyük hamiyyet sahibi adamın yapabileceği işti. Şeyhulislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi hiç tereddüt etmedi:

— Ben kefilim! dedi.

Avam, koca şeyhulislâmın kefâletini kâfi görmedi, kendilerinden değildi, inanmak için kendilerinden birinin kefil olması lâzımdı. Bu sefer Recep Paşa: Ben de kefilim!... demeye mecbur oldu, ortalık yatıştı ve şehzâdeler içeri alındı.

Naîmâ Efendi: «Cahil dosttan âkil düşman yeğdir» diyor, şaşmaz hikmettir. Bu on iki mart günü, şehzâde Bâyezid, Süleyman ve Kasım ile Ahîzâde Efendi'nin ilerde sebeb-i felâketleri olacaktır. Recep Paşa'ya gelince, Sultan Murad'ın nazarında o «Topal zorbabaşı»dır, cezası öbürleri kadar gecikmeden, ilk fırsatta verilecektir.

O gün Sultan Murad'ın ayak dîvânı bu sinirli, gergin hava içinde dağıldı.

O cuma günü çarşılar açılmamış, camilerde cuma namazı kılınmamıştı. Ve tam üç gün çarşı, pazar açılmadı. Istanbul'un günlük hayatı meflûç kaldı.

14 mart pazar günü yeniçerilerle sipahiler yine ayaklanıp toplandılar.

— Defterdâr Mustafa Paşa ile Hasan Halîfe'yi isteriz, diye bağırıştılar.

Hasan Halîfe, sadrâzam Hâfız Paşa'nın paralandığı gün, ağası bulunduğu yeniçeri ocağının namusuna sığınmıştı ve yeniçeriler de o gün kendisine sahip çıkmışlar, sipahilere karşı korumuşlardı. Hasan Halîfe, ocaklı'nın kendisini namus belâsı himaye ettiğini biliyordu, onun için ortalık yatıştığında Ağakapısı'ndan kaçmış, Mehterhâne'de gizlenmişti. Firarı muhakkak ki yeniçerileri kızdırmaktan ziyade memnun etmişti. Bir ara «Padişah, defterdâr ile yeniçeri ağasını sarayda, hasbahçede saklamış» rivayeti çıktı.

Mart kapıdan baktırır, kazma, kürek yaktırır sözünün doğru çıktığı bir kış, iki günden beri lapa lapa durmadan kar yağıyordu. İhtilâlciler, Atmeydanı'ndaki Sultanahmet Camii ile sahiplerine zorla açtırdıkları civardaki dükkânlara doldular. Bir bölüğü sadrâzam Recep Paşa'nın sarayına giderek şeyhulislâm ile ulemâyı, saray ve konaklarından zorla kaldırıp Recep Paşa'nın sarayına götürdüler. Paşa, Atmeydanı'na nâzır, mîrî bir sarayda oturuyordu, tahmin ediyoruz ki bu bina, zamanımızda ticaret okulunun bulunduğu yerde idi. Paşa sarayında, yeniçeri ve sipahi kılıçlarının tehdidi altında sözde bir şeriat meclisi kuruldu. Padişahın ayak dîvânında olduğu gibi ulemâ efendilerle hayli çekişildi, nihayet ihtilâlciler, istedikleri kimselerin idamına bir hüccet yazdırıp, efendilere imzalattılar. Recep Paşa, yeniçerileri ve sipahinin bu meclisteki söz sahiplerine:

— Defterdâr Paşa ile Hasan Halîfe sarayda hasbahçede değildir, yakinen biliyorum, padişah da onları aratıyor!... diye yemin etmişti.

MÛSÂ MELEK ÇELEBÎ'NİN KATLİ

Devrin müverrihi Hasanbeyzâde'nin rivayetine göre o pazar günü ihtilâlcilerin ağzında padişahın pek sevgili gözdesi Mûsâ Melek Çelebî'nin adı yoktu. O mâsumu, adını yeniçeri ve sipahi ağzına düşürüp felâkete sürükleyen Recep Paşa oldu.

Ulemâ, hücceti imzalayıp dağıldıktan sonra sadrâzam padişaha gitti, vak'ayı tasarladığı mel'anete göre tahrif ederek anlattı:

— Şevketli padişahım, kul Hasan Halîfe ile defterdâr Mustafa Paşa'yı sizin hasbahçede sakladığınızı zannediyor, tekrar sarây-ı hümâyûna yürüyecekler, nahoş hâller olmak ihtimali vardır. Mûsâ Çelebî'yi bu kulunuzun sarayına gönderin, ben de yeniçeri ile sipahiye nasihat edeyim, «İşte, padişahımızın sizlerden esirgediği yoktu, bu kadar makbûlü ve mergubu Mûsâ Çelebî'yi dahi bana göndermiştir, defterdâr ile Hasan Halîfe sarayda olaydı, onları da verirdi, siz de Mûsâ Çelebî'yi istemekten artık vazgeçin» diyeyim. Hem saraya yürümelerini önleriz, hem de inşâallah Mûsâ Çelebî'yi ellerinden kurtarırız!... dedi.

O sırada, Recep Paşa'nın kendi havasına uydurduklarından Canbuladoğlu Mustafa Paşa da huzurda idi, o da:

— Padişahım, Recep Paşa lalanın bu sözü makbûldür. Mûsâ Çelebî'yi kul onun sarayında görünce, Mûsâ Çelebî'ye zarar ihtimali yoktur, kaldı ki, vezirin sarayından zorla almak kimin haddidir, ben kefilim!... dedi.

İki vezir, yeniden ayak dîvânına çıkmak istemeyen padişahı ikna ettiler. Sultan Murad:

— Hoş Mûsâ size Allah emaneti olsun, eğer bir kılına hatâ gelirse sizden bilirim! dedi ve sevgili gözdesini hüngür hüngür ağlayarak o akşam ortalık iyice karardıktan sonra, Recep Paşa'nın sarayına gönderdi.

Bu türkünün güftesi IV. Sultan Murad'ın imiş, ne zaman okunsa ağlarmış:

Yola düşüp giden dilber
Mûsâm eğlendi gelmedi
Aceb yolda yol mu şaşdı
Mûsâm eğlendi gelmedi.

FİTNE ÖRÜLÜYOR

Aynı gece, Recep Paşa yeniçeri kışlalarına ve sipahi hanlarına: «Musâ Çelebîyi padişah benim sarayıma gönderdi, gelip istesinler alsınlar!...» diye gizlice haber yolladı.

Pazartesi sabahı, yine mahşer gününden örnek verdi. Yeniçeri, sipahi ve şehrin erazil, eclâf güruhu, Recep Paşa sarayı önünde toplandı:

— Mûsâ Çelebî gelmiş, elbette isteriz!... diye kapılara dayandılar.

Mûsâ Çelebî, Paşa'nın oturduğu odaya gitti:

— Sultanım, benim hakkımda şefaat taahhüt etmiştiniz, bana kıymak revâ mıdır? dedi.

Recep Paşa kayıtsız:

— Oğlum... Ne yapalım, padişahımızın vücudunu muhafaza için senin ve benim gibi bin uşak fedâ olsun!... Hemen görelim, belki def'i mümkündür... diyerek hareme kaçtı. İhtilâlciler kapıyı açtırmış, saraya girmişti:

— Mûsâ Çelebî merdiven başına gelsin görelim!... diye bağırışıyorlardı.

Mûsâ Çelebî'yi merdiven başına çıkardılar, paşa kendi ağalarına tâlim etmişti. İçlerinden biri, güzel delikanlıya kuvvet-

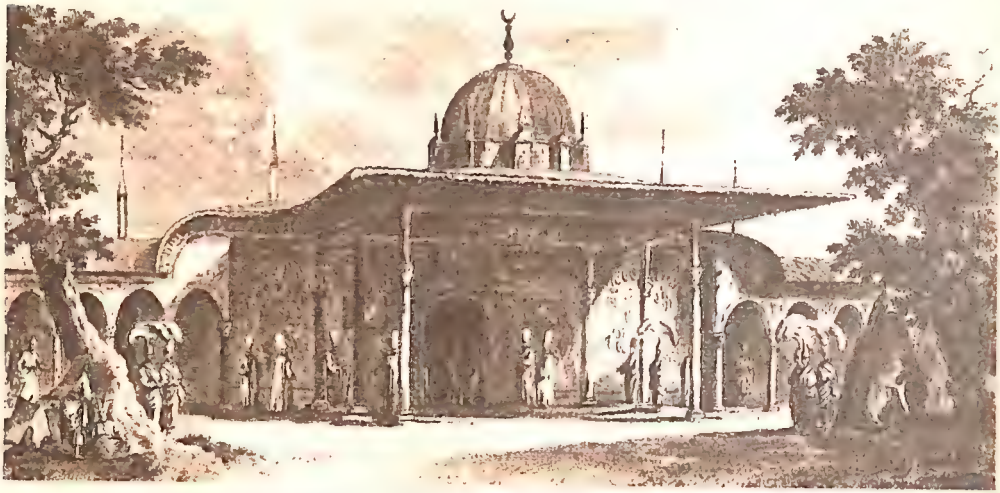

Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Saâdet diye anılan kapısının eski bir gravürü.

li bir omuz vurdu ve merdivenden aşağı yuvarladı. Sahne, eski Romalılar'ın sirklerdeki vahşî hayvanlara attığı ve diri diri parçalattığı mazlûm kurbanların âkıbetine benzer. Delikanlının acı feryadı, dehşeti tarif edilmez paralayıcı kaba sesler arasında boğuldu. Yeniçeri ve sipahiler hançer üşürdüler.

Recep Paşa, aşağılık fâcia aktörü, kulağı kirişte, gülguleyi işitince, haremden ayaklarında sade mest ile fırlayarak ve aksaya aksaya koşarak merdiven başına geldi:

— Bre el çekin!... O Çelebî benim kefaletim ile gelmiştir... Bre bu ne olmaz işkudret ver!... diyerek ağladı.

Padişahın fedakâr bendelerinden birkaç kişi, ya yeniçeri, yahut sipahi kıyafetinde ve muhakkak ki, gece yarısından sonra olacaktır, Mûsâ Çelebî'nin nâşını atıldığı yerden kaldırıp kaçırdılar ve Eyüpsultan'a götürüp defnettiler. O asrın adamı Evliyâ Çelebî, Sultan Murad'ın bu sevgili gözdesine baş ve ayak şâhitleri ve sandukası kabartma güllerle müzeyyen, pek mükellef bir kabir yaptırttığını yazıyor ve kabrinin cadde üzerinde olduğunu söylüyor; caddenin adı belli değil, Eyüp'ün hemen her tarafında uzun zaman aradık, bulamadık.

Topkapı Sarayı'nın yeniçerilerin çeşitli ayaklanmalarına sahne olan birinci kapısı.

tir!... Diye yalandan bir, iki bağırdı. Lâkin Mûsâ Çelebî'nin işi bitmişti, vücudu hançer zahminden sûrah sûrah olmuştu. Paşa'nın tâlimli adamları:

— Çünki hâl böyle oldu, bâri ölüsünü dışarı bırakalım da cemiyet dağılsın!... dediler.

Mûsâ Çelebî, henüz ruhunu teslim etmemişti. Vücudunu delik deşik edenler de, paşayı merdiven başında görünce kaçmışlar, saraydan çıkmışlardı. Ağır yaralı delikanlıyı, bir çul çaput çuvalıymış gibi, sarayın duvarı üstünden savurup, dışarı, meydan tarafına attılar, orada, üzerine bir kere daha hançer üşürüldü. Çırılçıplak soyduktan sonra, kanlı cesedini Atmeydanı'nda bir çınarın altına bıraktılar. Durmadan yağan kar, mâsum gencin kefeni oldu.

Sultan Murad, Mûsâ Çelebî'nin katledildiğini öğrendiği zaman, yüreğinin tâ derinlerinden bir ah çekerek:

— Yâ Rab!... Bu mazlûma kıyan zalimlerin haklarından gelmeye sen bana

HASAN HALÎFE İLE DEFTERDÂR MUSTAFA PAŞA'NIN KATLİ

Ya o 14 mart pazar günü, veya 15 mart pazartesi günü Mûsâ Çelebî'nin şehid edildiği gün, ihtilâlciler evvelâ Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe'yi ve sonra defterdâr Mustafa Paşa'yı da buldular.

Istanbul'da köşe be köşe aranıyorlardı. Hasan Halîfe, Ağakapısı'ndan kaçıp, saklandığı Mehterhâne'de yakalandı, bir ata bindirilip Atmeydanı'na getirildi. Etrafını deryâ gibi yeniçeri ve sipahi sarmış, gazaplı nâralar dalga dalga yükselir çarpar, biçâre genç adam, Naîmâ burada civan kelimesini kullanıyor, ölüm korkusu ile vahşetle bakınarak:

— Bana kıymayın... Vallahi devlet işleri için padişah huzurunda söz söylemiş değilim, beni azad edin, başımı alıp başka diyara gideyim, beni nâhak yere katletmeden size ne hâsıl olur!... diye yalvarıyordu...

Etrafındaki binlerce yeniçeri ve sipahi, hepsinin yüzünde kin ve haset vardı;

hepsinin yüreği taş gibi idi. Ağızlardan çıkan yalnız küfür ve hakaret idi. En yumuşak konuşan:

— Bre sefih oğlan!... Mülûkâne saray ve padişahâne yalılar yapup, arz-ı ihtişamı bilirsin!... Bre o kadar devlet senin gibi oğlana neden lâyıktır?... diyordu.

Bir ara, bir adam Hasan Halîfe'nin başına doğru bir sopa indirdi, bu sopayı o anda hançer ve kılıçlar takip etti, atından düşürdükleri ağayı, lâhzada öldürdüler ve lâhzada ana doğması soyarak, ayak bileklerine ip geçirdiler, Atmeydanı'na sürükleyerek götürdüler, meydandaki çınarlardan birinin bir dalına ayaklarından baş aşağı astılar.

BİRİ BAŞLI, BİRİ BAŞSIZ

Öldürüldüğü zaman yeniçeri ağalığı üzerinde bulunuyordu, yahut ki azledilmiş, fakat yerine bir başkası tâyin edilmemişti. O gün Sultan Murad tarafından, ocaktan yetişme Köse Mehmed Ağa, yeniçeri ağası tâyin edildi.

Defterdâr Mustafa Paşa da, ya aynı gün, ya bir gün sonra, Vefa'da bir evde bulundu. Evvelâ Atmeydanı'na, oradan Sadrâzam Recep Paşa'nın sarayına götürüldü. Sadrâzam Paşa hemen atlayıp saray-ı hümâyûna gitti. Sultan Murad'dan Mustafa Paşa'nın idam fermanını aldı, döndü. Mustafa Paşa'yı elleri arkasına bağlı, siyaset meydanına çıkardılar ve çökertip boynunu vurdular. Başsız ceset, ihtilâlcilere verildi, artık bir kaide olmuştur, hemen çırılçıplak soyuldu, ayaklarına ip takıldı ve Hasan Halîfe'nin sallandığı ağacın başka bir dalına başaşağı asıldı. Kesik başı ne oldu?... Bir kayda rastlamadık.

Bu iki çıplak ceset, soğukta kaskatı olmuş, birkaç gün karlı buzlu rüzgârla lapa lapa savrulan kar karşısında, garip garip, vahşetle sallanıp durdu. Aşağıdaki kıt'a, adı meçhul bir halk şâirinindir:

Biri başsız idi birisi başlı
Biri tâze civan birisi yaşlı
Defterdâr Paşa'nın aslı Ayaşlı
Hasan Ağa şehrî civan, dört kaşlı.

Bu uzun ihtilâlde, ayak takımı gılzetinin ne hâl aldığını gösteren acı ve müthiş misâllerdir.

Yeniçerilerle kapıkulu sipahinin peşine takılıp ihtilâle katılan cebeciler toplandılar:

— Bre canım, biz adam değil miyiz?... Dediler, yeniçerilerle sipahi, sadrâzamı, yeniçeri ağasını ve padişahın şöyle makbûl bir nedîmini paraladılar, biz dahi zabitlerimizin hakkından gelip, şânımızı isbat etsek gerektir!...

Hemen cebeciler ocağından şöhret sahibi bir çorbacı ağanın evine hücum ettiler. Çorbacıyı paralayıp öldürdüler, evini yağma ettiler ve yeniçerilerle sipahilere uyarak paraladıkları o garip adamı çırılçıplak soydular, ayaklarına ip takıp mahut çınara asmak üzere Atmeydanı'na getirdiler, fakat sipahiler mâni oldular:

— Yok, dediler, cebeciler çorbacısı bir adam mıdır ki, böyle kibarlarla beraber aynı ağaca asılsın?...

Bu kanlı vak'alardan sonra Istanbul bir müddet yeniçeri ve sipahi zorbalarının elinde kaldı. Tabanı yarık, yeni yakası bitli, ırzını, namusunu bir lüle tütüne değişir ve tüyünü düzmek için de ihtilâl günlerinde saray ve konak yağmalarını fırsat bilir kaldırım uşakları, eclâf da, birer sokak ağası oldular; her türlü sanat, fuhuş, rezâlet göre göre işlenir oldu, pervâsızca sokağa döküldü.

Manzara, ihtilâlci zorbaları da düşündürmeye başlamıştı. Sipahilerin söz sahiplerinden Saka Mehmed, Cin Ali, Salih Efendi, Çalık Derviş, Mahmudağaoğlu, Yemişçi Mustafa ve daha gayrileri toplanıp konuştular ve şu ağız birliğine vardılar:

«Hazmedilmez ve affedilmez işler yaptık. Bu mertebe isyandan ve âlemi şu hâle düşürdükten sonra bu padişah, eline fırsat düşünce bizi sağ bırakmaz, nereye koşsak, nerede gizlensek bize kurtuluş yolu yoktur. Bizim için tek halâs yolu, Sultan Murad'ı tahttan indirip, kardeşlerinden birini padişah yapmaktır. Yeni padişahın yanında birer mevki alırız, âleme yeni bir nizam veririz, padişahı kendimizden hoşnut kılarız...» dediler.

İçlerinde büyük nüfuz sahibi olanlardan biri Rum Mehmed Ağa idi, ortaya atılan bu yeni ve büyük, ve belki de yeniden birçok kanların dökülmesine sebep olacak fitneye şiddetle itiraz etti:

— Padişahımızı aldatanlardan istediğimiz gibi intikam aldık, fitneyi daha ileri götürürsek, âlem zâten ayak üstünde, el'iyaz-ı Billâh devlet güneşini söndürürüz, Devlet-i Âl-i Osmân münkariz olur!...» dedi. Fakat söz geçiremedi. Zira, sipahi zorbaları bu madde için de, Recep Paşa tarafından gereği gibi ifsâd edilmişlerdi.

Tahttan padişah indirme, Osmanlı tarihindeki ihtilâllerde daima en büyük iş olagelmiştir. Sipahilerin kendi başlarına başarabileceği şey değildi, yeniçerilerle mutlak şekilde ittifak etmeleri lâzımdı. Onun içindir ki, kendi aralarında kesin kararı verdikten sonra, sipahi zorbaları yeniçeri ocağına başvurdular.

Saraydan çıkma Hasan Halîfe'nin yerine yeniçeri ağası olan Köse Mehmed Ağa, ocaktan yetişmiş, çekirdekten yeniçeri idi; Sultan Murad'a sadakatle bağlı kaldı; yeniçeri neferlerini de, ocakta kademe kademe yükseldikçe hoşnut tutagelmiş, neferin gönlüne girmişti. Ocaklı, «Bu bir büyük meseledir, ağamız nerede ise biz oradayız...» dedi. Köse Mehmed Ağa da, sipahi zorbalarını asla ürkütmeden, padişah değiştirmenin vahâmetini anlattı, yeniçeri ocağı, sipahilerin cülûs tekliflerini şiddetle reddetti.

Köse Mehmed Ağa, günde birkaç sefer gizlice saraya gidip, padişah ile buluşmakta ve dışarıda olup bitenleri tezi tezine Sultan Murad'a arzetmekte idi. Güçlükle önlediği bu yeni fitneyi de anlatırken:

— Padişahım, bu maddenin de başı Recep Paşa'dır, Mûsâ Çelebi'yi de, Canbudakoğlu ile sözbirliği edip senden alan ve mazlûmu yeniçerilerin haşeratıyle sipahilere paralatan odur... dedi ve sipahi zorbalarından Rum Mehmed Ağa'nın da, cülûs meselesine muhalefet ettiğini söyledi.

Sultan Murad, Rum Mehmed'e gizlice şâhâne ihsanlarda bulundu. Yeniçerilerin ve Rum Mehmed'in muhalefeti, Recep Paşa'nın hazırladığı yeni fitneyi alevlenmeden bastırdı.

Sinirli hava biraz yatıştı. «Padişahımız olup biten maddelerde cümle suçları bağışlamıştır» sözü çıktı ve işte bu sakinleşen hava içindedir ki, mübarek ramazan ayı girdi.

RAMAZAN REZÂLETLERİ

Nakletmekte olduğumuz yak'alar, Hicrî takvimde 1041 yılının Recep ve Şaban aylarında geçmiştir. O yılın ramazanı da martın yirmi ikinci günü girmişti.

İhtilâl içinde Hicrî 1041 (M. 1632) Ramazan rezâletleri... Naîmâ Efendi şöyle anlatıyor:

Ramazan-ı Şerîf geldi. Sipahi kıyafetine girmiş halk eşkıyâsı, şeytan kılıklı hayta ve hezele güruhu takım takım, hepsi pür silâh, semt semt kurdukları meclislerde iyş-ü işret sofraları donattılar ve fisk-u şenaatlerine devam ettiler. Kimi güzel yüzlü ve kimi de acayip dev misâli koca koca heykeller, kuklalar sokaklara kandillerle yer mahyaları kurdular, arkalarında bir sürü baldırıçıplak, davul-zurna ile Allah Allah sayhaları gökyüzünü tutarak ve geceleri de ellerinde meş'alelerle Istanbul sokaklarını dolaşmaya başladılar ve Istanbul halkından zorla kukla ve mahya sergi ve eğlencesi parası topladılar. Vüzerâ, kibar ve zenginlerin kapılarına bu şehir çetelerinden biri gelir dayanır bahşişini alıp giderken köşebaşında bir yeni güruh çıkar gelirdi. Kuklalarını, çengilerini oynatır, çuha kumaş, nakit kuruş ve akça, her zaman kapının şânına lâyık ihsanını alırdı.

Büyük müverrih, Hicrî 1041 ramazanının rezâletlerini tasvire şöyle devam ediyor: «Yeniçeri ve sipahinin erazili ve baldırıçıplak, şehirliden davullu, zurnalı, kuklalı ve köçekli soyguncular bir kapıya vardıklarında yüz kuruş verilse:

— Bu, falanın kapısıdır, buraya bin kuruş bahâ biçtik!...

— Yok!... Bura filân devletlinin menzilidir, temâşâ parası iki bindir! derlerdi».

Yine Hasanbeyzâde ile Naîmâ'dan öğreniyoruz, istedikleri bahşiş verilmeyecek veya bahşişin çıkması azıcık gecikecek olsa, ellerindeki meş'aleleri, o devrin o muhteşem ahşap saray ve konaklarının geniş saçaklarına ve şahnişlerine kaldırarak:

— Şu kadar yüz kuruş ve şu kadar çuha ve kumaş tiz getirin, yoksa konağı yakıyoruz!... diye saçakları meş'alelerle tutuştururlardı, çaresiz menzil sahibi haytaların ayaklarına düşer, yalvarır, tutuşturulan saçağı söndürtür ve istediklerini de verirdi.

BAYRAM REZÂLETLERİ

Ramazan sona erinceye kadar bu davullu zurnalı, köçekli, çengili, kuklalı, meş'aleli gece çapulları devam etti. Yalnız büyük konaklar, saray yavruları ve saraylar değil, namus erbabından orta halli kimselerin kapıları da çalındı, herkesin evinde hediyelik hazır eşya bulunmaz, o şehir eşkıyâsına taze gelinlerin veya gelinlik kızların sandıklarındaki çeyiz eşyaları verilirdi.

Bayramın üç gününde sokaklara salıncaklar kurdular, devlet erkânını, Istanbul âyan, eşraf ve kibarını, düğüne dâvet eder gibi kınalı mumlarla dâvet ettiler; salıncaklara gelenler de çuha ve kumaş, bohça bohça çamaşır, esvap ve bayram hediyeleri ile geldiler, her salıncakta bir dükkân dolduracak mal toplandı. Ve faraza bir vezire yüz mumdan fazla geldi, her mumun üzerine: «Bu, falan salıncağın mumudur» diye bir de kâğıt vardı. Mum alanlar salıncaklara verecekleri hediyelerin defterini yaptırırlar, arabalara yüklenen hediye denkleri, salıncaklar birer birer dolaşarak bu defterlere göre dağıtıldı. Tam rezâlettir.

Bayramdaki küstahlıklarını, padişahın anası Kösem Sultan ile bizzat padişahı

IV. Sultan Murad.

dahi kınalı mumla salıncağa çağıracak kadar ileri götürdüler; kendileri gelmediler ama, hediyeler geldi.

Bu 1041 ramazanında ve ramazan bayramında olanları anlatırken Naîmâ Efendi: «Nice erâzil ve bî-edeb cahiller ramazan günleri alenen oruç bozdular, sokaklarda, kahvehanelerde tütün içtiler, alenen şenâat-i kabîha, fuhuş irtikâp ettiler, kimse men'ine kaadir olamazdı. Aşikâre meclis kurup, çalgı ile köçek oğlan ve çengi avret oynattılar, içki içtiler, sokaklarda avrete ve taze oğlana taarruz etmek gibi nice mel'anetleri oldu ki, anlatılması bile müstehcendir» diyor.

Yine onun anlattıklarıdır: Yalın ayaklarına bir pabuç almaya kudreti olmayanlar, katar sahibi ağa oldu. Bayramdan sonra da hepsi mekânında menziline çekildi, ortada ancak zorbabaşıları kaldı.

RECEP PAŞA'NIN İDAMI

Asıl ortada kalan fitne kundakçısı Sadrâzam Recep Paşa idi.

Yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa'nın sadâkati ve sadâkat yolunda cesaretle himmet ve gayreti sayesinde yeniçerileri kendi tarafına çevirmeye muvaffak olan Sultan Murad, artık ne Recep Paşa'dan, ne de sipahi zorbalarından korkacaktı. Bayramın ayı çıkmadan, 28 şevval 1041 ve mayıs 1632 salı günü bir dîvân günüdür, Paşa, erkenden saraya geldi. Gelir gelmez, dîvân toplanmadan padişah tarafından huzura çağırıldı, kuvvetle tahmin ediyoruz ki, vak'a Arz odasında geçmiş tir. Aksak adımları ile huzura çıkan Recep Paşa, Osmanlı protokolü icabı taht eşiği, saçağı öpecekti, buna «ayak öpme» denilir; fakat yine o protokol icabı, sadrâzamlar, dîvân dağıldıktan sonra huzura giderlerdi; vakitsiz erken dâvet kendisini şaşırttığı için bir tereddüt ânı geçirmişti. Sultan Murad kaşları çatık:

— Beri gel topal zorba başı!... dedi.

Bu hitap, Recep Paşa'nın canını başına sıçrattı, alçak adamlar cebîn olurlar, kendilerinde aciz ve karşısındakinde kuvvet hissedince hemen zelîl olurlar:

— Hâşâ padişahım!... Vallah billâh padişahımın rızasından dışarı zerre kadar hareketim yoktur!... diyerek türlü türlü yeminler etti.

Recep Paşa'nın ayak dîvânı günündeki tehdidini unutmamış olan Sultan Murad:

— Bre kâfir abdest al!... dedi.

Kendi tezvir ve fesadı ile ayaklanıp kükremiş olan yeniçerilerle kapıkulu sipahileri birtakım mâsumların başını isterken, âdeta alay ederek: «Uşak, efendisine fedâ olagelmiştir!» diyen Topal Recep Paşa'nın dili tutuldu, sızılı bacakları da gövdesini çekemiyerek olduğu yere çöktü. Ölüm karşısında abdest almak muhakkak ki, metanet ve celâdet sahiplerinin işidir. Padişah onun bu zelîl çöküntüsünü seyre tahammül edemedi:

— Tiz şu hâinin başını kesin! dedi.

Hazırda cellât yoktu. Zülüflü baltacılardan iki zeberdest tuvana kemend atarak boğdular.

Dalga dalga uzun bir ihtilâlin sağladığı sadrâzamlığı ancak üç ay sürmüştü. Bu üç ay içinde saraya her gelişinde kapıkulu sipahisi zorbalarının namlılarından birkaçını da yüzlerce adamları ile peşine takar, Bâb-ı Hümâyûn'a kadar bu avâmî kuvvet gösterisi ile gelirdi; o gün de öyle gelmişti, sipahiler Bâb-ı Hümâyûn'un önünde paşalarını bekliyordu. «Kemendin izi boynuna kara yılan gibi sarılmış» Recep Paşa'nın cesedini bir hasıra koydular, ve hasırla sürüyerek Bâb-ı Hümâyûn'dan dışarı bıraktılar. Sadrâzamın boğuk cesedini gören paşalarla sipahileri bir dehşet aldı, az evvel kabadayı nümayişi ile el, kol sallayıp, pala bıyık buran adamlar bir anda çil yavrusu gibi dağıldı.

Recep Paşa'nın boynundan alınan mühri hümâyûn «Tabanıyassı» lakabı ile meşhur Arnavut Mehmed Paşa'ya verildi, padişahın yeni sadrâzamına ilk hitabı da:

— Göreyim seni, zorbaların hakkından gelesin!... demek oldu.

FİTNENİN SONU

Biri ağa, biri paşa iki adaş, Köse Mehmed yeniçerileri zabt-u rabt altına alın-

ca Düztaban Mehmed de zorba kapıkulu sipahilerinin hakkından gelmeye muvaffak oldu.

Recep Paşa'nın idamından sonra, sarayda deniz kenarında, kale bedeni üstünde, fakat bu sefer padişahın isteğiyle büyük bir ayak dîvânı toplandı. Şeyhulislâm ve yüksek mevki ve pâyeli ulemânın, sadrâzamın ve bütün vezirlerin, devlet erkânının, Istanbul âyan ve eşrâfının ve yeniçeri ağası ile yeniçeri ocağının bütün katar ağalarıyle, çorbacı ve odabaşılarının, sipahi bölük ağalarının iştirak ettiği bu dîvânda, padişahın oturduğu taht, köşkün bahçeye olan kapısı önüne konmuştu. İlk sözü padişah aldı; âlemin keşmekeşinden devletin gördüğü zararları anlatarak uzunca bir konuşma yaptı ve nihayet:

— Yeniçeri ve sipahi kullarım, aralarından birkaç ihtiyar kimseleri seçip göndersinler, dilekleri ne ise bu dîvânda söylesinler ve burada verilecek karar ne ise, ona razı olsunlar, âleme bir nizam verelim artık!... dedi.

Yeniçeri ve sipahi neferlerinin temsilcileri de geldi. Köşkün altındaki sahil boyu da, sipahi ve yeniçeri ile adım atılamayacak şekilde doldu.

Bu ayak dîvânında Sultan Murad önce yeniçerilere hitap etti:

— Bu devlette asker, ulu ecdâdıma itaat edegelmişken, siz, o yoldan çıktınız, âsî oldunuz, bunca vak'alar oldu... Devlet binası sarsılıyor!... Düşmanlara fırsat düşüyor!... Bunun sonunun dünyada hüsran ve âhırette de gazâb-ı Rahmân olduğunu bilin!... dedi.

Yeniçeriler padişahı alkışladı ve yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa:

— Devletli padişahım, sen bizim padişahımızsın, bizim sana bir veçhile muhalefetimiz yoktur, dostuna dost, düşmanına düşmanız!... dedi.

Sultan Murad:

— Aranızda fitne ve fesat koparmış bedbahtlar vardır, sizi iki cihanda bednâm eden onlardır, sözünüzün doğruluğuna inanmam için o makuule müfsitleri himayeden el çekip, bana teslim edin, onları katlile, ortadan nifak ve fesadı kaldıralım!... deyince, yeniçeri ağası ve bütün ocaklı bir ağızdan:

— Biz, şevketli padişahımıza itaat üzereyiz, maazallah o eşkıyâyı himaye etmeyiz, padişahımıza kulluğa gerekmeyen, ocağımıza da gerekmez!... diye bağırdılar.

Sultan Murad «Vallah mı, Billâh mı?» diye yeniçerilere, ortaya konulan bir mushafa el bastırarak bizzat teker teker yemin ettirdi ve bu yemini dîvândaki ulemâya resmen ve şer'an tescil ettirdi.

İşte Sinan Paşa Köşkü ayak dîvânında bu yeniçeri yeminidir ki, Sultan Murad'a ayaklanmaların ön saflarında bulunmuş yeniçerilerle, kapıkulu sipahisi zorbalarının amansız te'dibine imkân verdi.

Dördüncü Sultan Murad tarafından yaptırılan Bağdad Köşkü.

IV. Sultan Murad.

dahi kınalı mumla salıncağa çağıracak kadar ileri götürdüler; kendileri gelmediler ama, hediyeler geldi.

Bu 1041 ramazanında ve ramazan bayramında olanları anlatırken Naîmâ Efendi: «Nice erâzil ve bî-edeb cahiller ramazan günleri alenen oruç bozdular, sokaklarda, kahvehanelerde tütün içtiler, alenen şenâat-i kabîha, fuhuş irtikâp ettiler, kimse men'ine kaadir olamazdı. Aşikâre meclis kurup, çalgı ile köçek oğlan ve çengi avret oynattılar, içki içtiler, sokaklarda avrete ve taze oğlana taarruz etmek gibi nice mel'anetleri oldu ki, anlatılması bile müstehcendir» diyor.

Yine onun anlattıklarıdır: Yalın ayaklarına bir pabuç almaya kudreti olmayanlar, katar sahibi ağa oldu. Bayramdan sonra da hepsi mekânında menziline çekildi, ortada ancak zorbabaşıları kaldı.

RECEP PAŞA'NIN İDAMI

Asıl ortada kalan fitne kundakçısı Sadrâzam Recep Paşa idi.

Yeniçeri ağası Köse Mehmed Ağa'nın sadâkati ve sadâkat yolunda cesaretle himmet ve gayreti sayesinde yeniçerileri kendi tarafına çevirmeye muvaffak olan Sultan Murad, artık ne Recep Paşa'dan, ne de sipahi zorbalarından korkacaktı. Bayramın ayı çıkmadan, 28 şevval 1041 ve mayıs 1632 salı günü bir dîvân günüdür, Paşa, erkenden saraya geldi. Gelir gelmez, dîvân toplanmadan padişah tarafından huzura çağırıldı, kuvvetle tahmin ediyoruz ki, vak'a Arz odasında geçmiş tir. Aksak adımları ile huzura çıkan Recep Paşa, Osmanlı protokolü icabı taht eşiği, saçağı öpecekti, buna «ayak öpme» denilir; fakat yine o protokol icabı, sadrâzamlar, dîvân dağıldıktan sonra huzura giderlerdi; vakitsiz erken dâvet kendisini şaşırttığı için bir tereddüt ânı geçirmişti. Sultan Murad kaşları çatık:

— Beri gel topal zorba başı!... dedi.

Bu hitap, Recep Paşa'nın canını başına sıçrattı, alçak adamlar cebîn olurlar, kendilerinde aciz ve karşısındakinde kuvvet hissedince hemen zelîl olurlar:

— Hâşâ padişahım!... Vallah billâh padişahımın rızasından dışarı zerre kadar hareketim yoktur!... diyerek türlü türlü yeminler etti.

Recep Paşa'nın ayak dîvânı günündeki tehdidini unutmamış olan Sultan Murad:

— Bre kâfir abdest al!... dedi.

Kendi tezvir ve fesadı ile ayaklanıp kükremiş olan yeniçerilerle kapıkulu sipahileri birtakım mâsumların başını isterken, âdeta alay ederek: «Uşak, efendisine fedâ olagelmiştir!» diyen Topal Recep Paşa'nın dili tutuldu, sızılı bacakları da gövdesini çekemiyerek olduğu yere çöktü. Ölüm karşısında abdest almak muhakkak ki, metanet ve celâdet sahiplerinin işidir. Padişah onun bu zelîl çöküntüsünü seyre tahammül edemedi:

— Tiz şu hâinin başını kesin! dedi.

Hazırda cellât yoktu. Zülüflü baltacılardan iki zeberdest tuvana kemend atarak boğdular.

Dalga dalga uzun bir ihtilâlin sağladığı sadrâzamlığı ancak üç ay sürmüştü. Bu üç ay içinde saraya her gelişinde kapıkulu sipahisi zorbalarının namlılarından birkaçını da yüzlerce adamları ile peşine takar, Bâb-ı Hümâyûn'a kadar bu avâmî kuvvet gösterisi ile gelirdi; o gün de öyle gelmişti, sipahiler Bâb-ı Hümâyûn'un önünde paşalarını bekliyordu. «Kemendin izi boynuna kara yılan gibi sarılmış» Recep Paşa'nın cesedini bir hasıra koydular, ve hasırla sürüyerek Bâb-ı Hümâyûn'dan dışarı bıraktılar. Sadrâzamın boğuk cesedini gören paşalarla sipahileri bir dehşet aldı, az evvel kabadayı nümayişi ile el, kol sallayıp, pala bıyık buran adamlar bir anda çil yavrusu gibi dağıldı.

Recep Paşa'nın boynundan alınan mühri hümâyûn «Tabanıyassı» lakabı ile meşhur Arnavut Mehmed Paşa'ya verildi, padişahın yeni sadrâzamına ilk hitabı da:

— Göreyim seni, zorbaların hakkından gelesin!... demek oldu.

FİTNENİN SONU

Biri ağa, biri paşa iki adaş, Köse Mehmed yeniçerileri zabt-u rabt altına alın-

Mecmuamızda yayınlanan bir konuşma münasebetiyle

Faruk Nâfiz'in İlk Şiirleri

Yazan: **Fevziye Abdullah Tansel**

BİR şâirin sanat hayatını aydınlatabilmek için, gözönüne alacağımız hususların başta gelenlerinden biri, şüphesiz, ilk eserlerini ne zaman vermiş bulunduğunun tesbitidir. Üzerinde durduğumuz sanatkârın, şiirleriyle ün kazanmış bir şahsiyet olduğunu düşünelim; acaba, ilk eserlerini ne zaman yazmaya başlamıştır, neşrettiği ilk şiiri hangisidir ve ne zaman, hangi gazete veya mecmuada basılmıştır? Onun sanat hayatının nasıl geliştiğini aydınlatabilmek için, herşeyden önce, bu sualleri cevaplandırmak zorundayız. Elimizdeki malzemeyi bu sağlam temel üzerine kurduktan sonra, tıpkı bir bina inşa eder gibi kat kat yükselerek, onun bulunduğu en yüksek seviyeye erişmemiz lâzım gelmektedir. Böyle bir araştırmada, onun muhtelif şiirlerini içine alan basılı kitapları pek az yardımcı olabilir; çünkü bunlarda, şiirlerin yazıldıkları tarihin kaydı çok defa ihmâl edildiği gibi, ne zaman ve nerede basıldıklarına dair kayıtlara hemen hiç rastlanılmaz. Bu noktalar aydınlatılmadığı takdirde, o şâirin sanat hayatının ne gibi merhaleleri aşarak tekâmül ettiği karanlıkta kalacaktır. Yeni devirler Türk edebiyâtı üzerindeki araştırmalarımızda bu karanlık noktaları aydınlatabilmek için tutulacak en doğru, fakat çok çetin bir yol vardır: Mecmua ve gazeteleri bıkıp usanmadan, sabırla ve dikkatle taramak... Yıllar boyunca yorucu çalışmalar sonunda elde ettiğimiz malzemenin zaman sırasına göre sınıflandırılması, bu kronolojik metod, o şâirin sanat hayatını sağlam temeller üzerine oturtabilmek, tekâmülünü adım adım takib etmek için gerçek sonuçlara eriştiren en doğru yoldur. Acaba, bu hususta daha kestirme, daha zahmetsiz yollar yok mudur? Vardır; sanatkârla yapılan mülâkatlar, kendisinin ve çağdaşlarının hâtıraları ve mektupları, v.b. vesikalar bu bakımlardan pek kıymetli bilgileri içine alabilir. Ancak, bu bilgilerin çok defa hâfızaya dayanılarak verildiğini unutmamalıyız. Edindiğimiz tecrübeler, birçok şâirlerimizin hâfızalarına dayanarak hâtıralarında kaydettiklerinin, kendileriyle yapılan mü-

Faruk Nâfiz Çamlıbel

lâkatlarda söylediklerinin gerçeğe uymadığını, bunları başka vesikalarla karşılaştırınca yanıldıklarının apaçık ortaya çıktığını isbât etmektedir.

Acaba, Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in yazmış olduğu ilk şiiri hangisidir; ilk şiiri ne zaman, hangi mecmua veya gazetede basılmıştır? Ben, onun şiirlerinin, Istanbul Kız Lisesi'nin orta kısmı sınıflarında talebe bulunduğum yıllarda zevk ve heyecanla okumaya başlamıştım; bana, şiirin tadını duyuranlardan biri de Fâruk Nâfiz Çamlıbel'dir. Istanbul Üniversitesi'nin Edebiyat kolunu bitirip araştırma sahasına yönelince, üzerinde durduğum, eserlerini adım adım takib ettiğim şâirlerden biri de F. N. Çamlıbel oldu. Eski, yeni mecmua ve gazeteleri tararken, ehemmiyet, kıymeti dolayısıyle haklarında not aldıklarım arasında F. N. Çamlıbel'i de ihmâl etmiş değilim. Nihad Sami Banarlı'nın Fâruk Nâfiz, Hayatı, Seçme Şiirleri adlı kitabı da dahil, ona dâir yazılan makalelerde, çağdaşlarının hâtıralarında, kendi yazılarında, kendisiyle yapılan muhtelif röportajlarda, ilk yazdığı ve ilk basılan şiirleri hakkında bilgiye rastlayamamıştım.

Bilindiği gibi, röportajları kıymetlendiren, kendisiyle hususî surette konuşulan kimseye dâir zengin bilgiye sahip olmakla tertibi mümkün mânâlı suallerdir; o kimsenin hayatı, eserleri hakkında hiçbir bilgiye sahip olmaksızın, ait olduğu nev'in hususiyetlerini ve gayesini bilmeksizin tertiplenen röportajlar, mânâsız bir yığın sualden ibârettir ve bize birşey kazandırmaz. Bu nev'in oldukça başarılı, Öz Dokuman tarafından hazırlanan, Sedat Dizici'nin resimlendirdiği Büyük Şâirimiz Fâruk Nâfiz Çamlıbel'le Bir Konuşma başlıklı güzel bir örneğini Hayat - Tarih Mecmuası'nın 1971 tarihli Ocak ayı sayısında buluyoruz. Bu röportajdaki mânâlı suallerden biri: İlk şiiriniz nerede yayınlandı?

Günümüze kadar, F. N. Çamlıbel'in ilk şiirlerine dâir bir araştırma basılmadığı için, buna kendisi tarafından verilen cevabı dikkat ve alâkayla okudum; şâirimiz diyor ki:

«Şiir denilir mi, denilmez mi, bilmiyorum. İlk manzum yazım, henüz çocuk denilecek bir yaşta, iğreti bir adla Çocuk Dünyası'nda çıktı. Hatırımda kalmasının biricik sebebi de, Saat başlıklı bu yazının aynı yıl basılan ilkokul okuma kitapların-

da yer almak gibi bir tâlihe mazhar olmasıdır:

O, her zaman, üşenmeden
Ve durmadan mırıldanır;
Duyarsın işte dinlesen,
Takırdılar lakırdıdır:

«Trik, trak... Trik, trak...
«Ayıp, ayıp çalışmamak!»

«Bu mazhariyetin tek sebebi de, yazının değerinden değil, o Balkan Harbi zamanında bizde henüz çocuk edebiyâtının yerleşmemesinden ileri geldiği muhakkak... Ancak, beni eşe dosta tanıtan ilk şiirim, Celâl Nûrî'nin Edebiyât-ı Umûmîye Mecmuası'nda çıkan Şark'ın Sultanları'dır»; F. N. Çamlıbel, sözlerine Şark'ın Sultanları'nın Birinci Dünya Harbi sırasında basıldığını da ilâve ediyor.

F. N. Çamlıbel, hâfızasına dayanarak verdiği bu bilgide, bir bakıma yanılmıyor; Saat adlı bu şiiri, Çocuk Dünyası'nda, fakat Balkan Harbi zamanında değil, daha sonra, 1914'tedir. İğreti bir adla basıldığını söylüyor; bu sebeple, vaktiyle Çocuk Dünyası mecmuasını taradığımız vakit, bu şiirin ona ait olduğunu anlayamamıştık! Adı geçen mecmuayı tekrar gözden geçirince, bu şiirini M. N. imzasıyle neşretmiş olduğunu gördük (1). Kendisinin naklettiği, şiirin, aynen birinci kıt'asıdır; geri kalanını beraberce okuyalım:

Yavaş yavaş gelir gece,
Her ev dalar bir uykuya,
O yatmıyor ve gizlice
Diyor ki her horultuya:

«Trik trak... Trik trak...
«Ayıp değil mi yatmamak?»

Sabah olur, güneş doğar,
Zıyâ çöker dumanlara.
Gider bütün uykular;
O şimdi der yatanlara:

«Trik trak... Trik trak...
«Ayıp olur uyanmamak!»

Vazife bekliyor seni;
Sen, ey yatan küçük çocuk,
Uyan da yap vazifeni...
Saat diyor boğuk boğuk:

«Trik trak... Trik trak...
«Ayıp ayıp çalışmamak!»

— Bahâriye, Mart, 1330 —

Sonundaki tarihten, şâirimiz 1898 doğumlu olduğuna göre, Saat'i, on altı yaşında iken yazmış bulunduğu ve basılmak üzere hemen Çocuk Dünyası'na gönderdiği anlaşılıyor. Yıllardan beri, hemen hemen bütün gazete ve mecmuaları taramak suretiyle elde ettiğimiz notlardan F. N. Çamlıbel'e ait olanlar, Saat'in gerek yazılış, gerek basılış bakımından, onun ilk şiiri olmadığını gösteriyor. Peyâm gazetesinin ilâvesinde, bundan önce yazılmış dört şiirine rastlamış bulunuyoruz; bu dört şiirin basım tarihleri de, biri dışında, Saat'ten öncedir. Hepsi Fâruk Nâfiz imzalı bu şiirlerin sonunda, yazıldıkları tarih vardır. Moda - Mayıs, 1329 (1913) kaydı bulunan Eserlerimin Rûhu, 1914 Martı'nda kaleme alınan Saat başlıklı şiirden bir yıl kadar önce yazılmıştır (2). Şâirimizin basılı şiirleri arasında yazıldığı tarih bakımından en eskisini teşkil eden bu eserini aynen veriyoruz:

ESERLERİMİN RÛHU

Bu bir hayâl-i elemdir ki gözlerinde güler
Bir ihtizâr-ı surûdun şerâre-i hüznü,
Zamân olur ki bu gözlerde titreyen hisler
Muhîte gösterir âmâlinin teverrümünü...

Ufuklarında onun bir sahâbedir ki garâm
Hayâl-i sâfına bir perde-i elem kapatır;
Cebîn-i câmidi bir âsmân-ı şi'r-ecrâm,
Solan dudakları bir bûsegâh-ı hulyâdır.

Teneffüsündeki her nefha-i muattar ü şûh
Hazîz-i kalbine medfûn enîni hâvidir
Ve her teneffüs-i hârında münkesir, mecrûh
Bir intizâm-ı tabîiyle ömr-i nermi erir.

Düşünce göğsüne bâzan buhâr-ı ekdârı
Bir ufk olan nazarından tekâsüf eyleyerek,
Vücûd-i zârına bir şi'r-i mü'lim-ü târ'ı
Emîn olur ki hayâlim o girye hakk edecek...

Önünde gâh onun eylerken ömrüm istirhâm
Tebessümâtını sîmây-i zî-tarâvetinin,
Cevâb olur bu münâcâta, hâr ü pür-âlâm,
Bir irtiâş-ı samimî ve bir sirişk-i hazîn.

Teessürüyle, sükûtiyle rûh-i muztaribim
Tezehhür etmededir şimdi, münşerih, gülgûn,
Adîm iken ona merbût olan donuk kalbim
İle'l-ebed ona müştâk, ile'l-ebed meftûn...
Bu hasta çehre-i mü'lim ilâh-ı fikrimdir,
Hayâlimin safahâtında kendidir mevzû',
Onun için ki en âsûde, en şen, en tâir
Şiirlerimde de vardır bir ihtizâz-ı dumû'...

Moda — Mayıs, 1329

---

1) Yıl: 2, Nu. 59, 24 nisan, 1330 (7 mayıs, 1914). Talebe Defteri'*ndeki* Kış ve Kar, Kar ve Çocuklar... Karlar ve Fakirler *başlıklı mensur yazının sonunda* M. N., Mekteb-i Sultânî'*den yazılıdır (Yıl: 2, Nu: 34, 2 şubat, 1332/1917). Bunun da şâirimize âit olduğunu sanıyoruz.*

2) Yıl: 1, Nu. 34, 1 mayıs, 1330 (14 mayıs, 1914).

Şâirimizin, yine on dört - on beş yaşında iken ve Saat başlıklı şiirinden önce, 1913 haziranında, Moda'da yazdığı Temâşây-i Zulmet başlıklı Sone'si, basılan ilk şiiridir (3); Saat'ten iki ay önce yayınlanan, basın hayatına atılışının ilk adımını teşkil etme bakımından mühim olan bu şiirini de neşretmekte fayda buluyoruz:

TEMÂŞÂY-I ZULMET

Haşin bir hamle-i mâtemle her yer muhtazar, bî-rûh,
Niyâz eyler kevâkib sanki istihlâs için leyle;
Uzaklardan güler birkaç ziyây-ı mü'lim ü mecrûh...

Ne müthiştir bu manzar böyle ecvâf-ı elîmeyle!

Telâtumdan uçan elhân, meşâcirden çıkan eş'âr
Bu zulmetgâh'a bahşetmekte bir bâd-ı küdûret-çîn,
Söner lem'ân olurken şimdi bir şebtâbe-i bîzâr,
Kalır hissim de bir bâr-ı zalâm altında mâtem-gîn...

Ezerken arzı müstekreh, fenâ bir hâb-ı pür - kâbûs
O samt-ı hâr'a rağmen leyle-i fikrimde bir nâkûs
Hurûş-ı gılzet-efşânıyle her hulyâmı târ eyler:
«Sen, âh ey nâzır-ı zulmet, ne istersin hazin, mugber?
«Nihâyetsiz ziyâlar, handeler... Ey rûh-ı müstagrak,
«Senin fikrinde hiç mümkün müdür bir lâhza fecr olmak!»

Moda - Haziran, 1329

F. N. Çamlıbel'in Saat'ten önce yazdığı bir başka şiir, 1913 ağustosuna aittir (4):

MUHÂBERE VE MUHÂVERE

Hicrandan sonra

Muzlim nazarlarımda hayâlin olur iyân
Tahdîd ederken ömrümü bir leyl-i iftirak;
Mâtemlerimle inleyerek sonra nâgehân
Ben isterim huzûr-ı hayâlinde ağlamak...

Bilmem niçin, hayâtıma her sayha bir enîn,
Her neş'e bir keder gibi gelmekte dâimâ:
Sahbây-i hüsn ü şi'rini masseylesem senin,
Bilmem bulur mu mâtem-i hicrânım intıfâ?

Bûsem dudaklarındaki handenle hem-surûr,
İçsem bütün tehassüs-i hûr-i zaîfini...

Faruk Nâfiz, evinde bir sohbet sırasında.

Herbir sözüm bugün sana bir şi'r-i sâf olur,
Duysam hayâlinin hevesât-ı latîfini...

Solgun yanakların yine bir hisle şermsâr,
Zulmetli gözlerin yine mahmûr ve neşve-rîz;
Saçlar omuzlarında ve cebhende târmâr...

Karşımda gül benim yine ey çehre-i marîz!

Birgün görüp semây-i saâdette ömrümü,
En sonra eyleyim o ufuklarda ben gurûb;
Gülsün de gözlerimde hayâtın tebessümü,
İsterse yaksın ömürümü her bûse zehr olub...

Bahârîye — ağustos, 1329

Saat, 1914 martında, Âşiyân-ı Harâb ise, ondan bir ay önce, 1914 yılının ocak ayında yazılmıştır (5):

ÂŞİYÂN-I HARÂB

Âtîme gülen defter-i mâzîmin içinden
Açmakta hayâlim yine bir başka sahîfe;
Ka'rında — Müzeyyen
Sâhillere hemrâz olan emvâca mümâsil
Bir lihye-i nâlân akıyor; sanki bu tuhfe
Bir hande-i mâzî gibidir hâle muâdil:
Taflanların altında yeşil gölgeli sâkir

---

3) Peyâm, *Yıl: 1,* İlâve - *15, 3 şubat, 1329 (10 şubat, 1914).*

4) Peyâm, *Yıl: 1,* İlâve - *31, 7 nisan, 1330 (20 nisan, 1914).*

5) Peyâm, *yıl: 1,* İlâve - *23, 3 mart, 1330 (16 mart, 1914).*

Bir yerdi benim fikret-i tıflâneme merkez;
(Her nâmesi (6), lâkin
Bir şi'r okuyan hem-kederim mâvi denizdi.
Her akşam o yerlerde hep âmâl ile mühtez
Bir ye'se düşen rûh-ı muvâfık ikimizdi.
Akşam... bu, küçükken bana sâsât-ı tehayyül
Ancak bu zamanlardı; güneş Marmara'nın sâf
Ufkunda bir al gül
Tarzında solarken o zaman ben düşünürdüm:
Elbet doğacak rûhuma bir âti-i şeffâf,
Elbet bitecek bendeki sevdây-i teellüm.
Ben or'da gezerdim; o hıyâbân beni gûyâ
Eş'âr ile, efkâr ile etmişti çocukken
Bir hasta-i hulyâ;
Bir hasta-i hulyâ gibi mahmûm-i emeldim...
Perrân oluyorken bana bir subha denizden
Ben hep düşünürdüm müteellim, mütebessim!
Her yaz yeni dallarla, çiçeklerle semâvî
Bir çehre-i safvet gibi meşgûf ü perîşân,
Hep neşveyi hâvî;
Her kış o beyaz karların altında mutarrâ,
Bî-had kırizantemlere bir sîne-i uryân,
Bir kalb-i samîmî gibi bir lâne-i sevdâ...
Ettim bu güzel melce'i ben fikrime inşâ,
Âtîde de sandım ki hakîkat olacaktır;
Heyhât! Bu hulyâ
Her sâniye kalb oldu birer gölgeye; şimdi
Edvâr-i sabâvet gibi mübhem ve uzaktı...
Lâkin onu ben böyle ümîd eylemedimdi!
Her ra'd-i hakîkatle bu ilk, eski ümîdim
Mahvoldu, harâb oldu; o ezhâr-ı dil-âvîz
Bir tûde-i mü'lim...
Ben şimdi hep elhân-ı marîzâneme ekdâr
Nakş etmedeyim; çünkü bu eş'âr-ı figan-hîz,
Ancak bu harâbîyi bugün eyliyor ıkrâr!
Bahârîye, Kânûnisânî

Hayat-Tarih Mecmuası'ndaki Fâruk Nâfiz'le Bir Konuşma'da, kendisine sorulan: «İlk şiiriniz nerede yayınlandı?» ve buna verilen, «İlk manzum yazım, henüz çocuk sayılacak bir yaşta, iğreti bir adla Çocuk Dünyası'nda çıktı» cevabı, bize göre, kesin mânâ ifâde etmemektedir; çünkü, «ilk şiir» ifâdesi, hem ilk yazılan, hem ilk basılan şiir mânâlarını içine alıyor. Biz, bu yazımızda, yukarıdan beri bu suâle ve cevabına açıklık kazandırabilmek, şâirimizin yanıldığı bir hususu aydınlatmak için, ilk yazdığı, ayrıca ilk basılan şiirinin hangisi olduğunu tesbit etmeye çalıştık. Elimizdeki notlara göre, şimdilik, şu sonuca varmış bulunuyoruz: F. N. Çamlıbel'in yazılış bakımından en eski şiiri, 1913 mayısında kaleme aldığı Eserlerimin Rûhu'dur. Bundan sonra sırasıyle, 1913 haziranında Temâşây-i Zulmet, bu yılın ağustosunda Muhâbere ve Muhâvere, 1914 ocak ayında Âşiyân-ı Harâb, aynı yılın martında Saat başlıklı şiirlerini yazmıştır. Şiirlerinin basım tarihlerine gelince, yazılışları sırasına uymadığı görülür: Basılan şiirlerinin ilki Temâşây-ı Zulmet'tir: Peyâm'ın 15 numaralı ilâvesinde 16 şubat 1914'te çıkmıştır. Bundan sonra, aynı gazetenin ilâvesinde, sırasıyle, yine 1914'te, 16 martta Âşiyân-ı Harâb, 20 nisanda Muhâbere ve Muhâvere, 14 mayısta Eserlerimin Rûhu başlıklı şiirleri yayınlanmıştır. Saat, Eserlerimin Rûhu'ndan önce, 7 mayıs 1914 tarihli Çocuk Dünyası'ndadır; basılan ilk şiiri değil, dördüncüsüdür ve Eserlerimin Rûhu'ndan bir hafta önce yayınlanmıştır. Peyâm'daki dört şiir, F. N. Çamlıbel'in, ilk yazılarında dil ve nazım tekniği bakımından Servet-i Fünûncular'ın ve Fecr-i Âtîciler'in, üslûb cihetinden kısmen Fikret'in, daha çok Cenâb'ın ve Ahmed Hâşim'in tesirinde kaldığını ortaya koyuyor. Çocuk Dünyası'nda basılan Saat ise, onun, dil v.b. hususiyetleriyle, millî edebiyâta yönelişinin ilk adımı sayılabilir.

Yazımıza son vermeden önce, bir meseleye daha dokunmayı faydalı buluyoruz. Sözünü ettiğimiz röportajda, şâirimiz, kendisini eşe dosta tanıtan ilk şiirinin, «Birinci Cihan Harbi'nin ortalarında», Edebiyât-ı Umûmîye Mecmuası'nda çıkan Şarkın Sultanları olduğunu söylüyor. Bu şiirinin, 1917 yılı başlarında yayınlandığını biliyoruz (7), ve şöhretini, bu şiiriyle kazanmış olduğu fikrine katılmaktayız. Ancak, Peyâm'da basılan son yazısı Eserlerimin Rûhu ile, Şark'ın Sultanları'nın basımı arasında üç yıllık bir boşluk kalıyor. Bu boşluğu, 21 mayıs 1914 - 6 aralık 1917 tarihleri arasında Servet-i Fünûn'da çıkan Sabah, Sâhil Akşamları, Sana Dâir, Şebâb-ı Giryân, Leyâl-i Uhrevî, Sabah İbâdetleri, Şehitlerin Mezarlığı, Mevsimler, Sonbahar, Bir Yolculuk adlı şiirleri (8), ile kapatabileceğimizi de hatırlatalım.

---

6) Nagme kelimesi, herhâlde tertip yanlışı olarak nâme şeklinde basılmıştır.

7) Nu. 14, 21 Kânûnısânî, 1332 (3 şubat 1917).

8) Sırasıyle bk., Nu: 1198, 8 mayıs 1330 (21 mayıs, 1914); Nu: 1200, 1203, 1205, 1208, 1239, 1242, 1335, 1362, 1370 (6 aralık, 1917).

Elsiz, ayaksız bir hattat

Bîdest ü Bîpâ Mehmed Efendi

Yazan: Ecz. Uğur Derman

TOPKAPI Sarayı müzesi kitaplığında, G. Y. 321 numaralı yazı albümünün içinde, sülüs-nesih hatlarıyle yazılmış bir kıt'a mevcuttur. Kütüphanede bulunan binlerce nâdîde eser arasında, sanat değerine bakılmaksızın, bu kıt'anın ayrı bir yeri olmak lâzım gelir. Buraya konulan resminde de görüleceği gibi, kıt'ayı Bîdest ü bîpâ (= elsiz ve ayaksız) Mehmed Efendi yazmıştır. Ayaksız olmak, yazmaya elbette mâni değildir ama, elleri bulunmayan bir kimse, kalemi iki bileği arasında tutup nasıl yazar? Sonra, eski sanat yazılarımızın, şimdiki kalemlere hiç benzemeyen tarzda ağzı olan ve sık sık mürekkeb hokkasına batırılarak kullanılabilen kamış kalemle yazıldığı, ayrıca, harflerin güzelliğini sağlayan incelik ve kalınlıkların, kalemin elde tutuluş şekline göre çıktığı unutulmasın!

Her nekadar, zamanımızda, ağzı veya ayak parmakları ile fırça tutarak resim yapanlar, hattâ sergi açanlar işitiliyorsa da, muhakkak ki bu hüner, kamış kalemi, kaidelere bağlı kalarak dar bir çerçeve içinde bilekleriyle kullanmanın yanında, çok daha kolaydır.

Şimdi biz, bu elsiz ve ayaksız hattat muammasını çözmek için geliniz, hep birlikte tam üç yüz yıl öncesine gidelim...

Yine aynı kütüphanede (Hazine K. - 1363, sayfa: 147 a) mevcut «Vakaayînâme-i Abdi Paşa» isimli yazma tarih kitabından 14 kasım 1671 (11 Receb 1082) gününün vukuatını okuyalım. Zamanının icabı, bir hayli ağır olan ifadeyi sadeleştirerek naklediyorum:

«İnsanoğlunu hayrete düşürecek ve ibretle seyredilecek kadar garib, nâdir vak'alardandır ki, iki eli bileklerinden ve iki ayağı bir şiddetli ârıza sebebiyle (1) düşmüş; hâsılı ne el kalmış, ne ayak, böyle bir şahıs, geçimini temin için dilencilikten başka yol kalmadığına karar verince, doğum yeri olan Bolu'dan Istanbul'a gelerek «Suyolcu» (2) diye tanınan bir hattattan ders alıp, bir müddet bütün dikkatiyle çalışmaya devam eder. Elsiz olduğu halde, Allah'ın yardımıyla bu dereceye getirdiği yazabilme kudretini meydana koymak için, bir En'âm-ı Şerîf ya-

1) Râşid tarihinde (Cilt I, sahife: 256) «Zeyl-i Naîmâ» dan naklen. Bidest'den bahsolunurken, ayaklarının da topukdan itibaren bulunmadığı kaydedilmişdir.

2) Asıl lakabı (Suyolcuzâde) olan Eyüplü Mustafa Efendi, XVII. asrın en namlı hat san'atkârlarındandır ve meşhur hattat Hâfız Osman (1642 - 1698) ın da hocasıdır.

Bîdest Mehmed Efendi'nin yazıda bahsi geçen kıt'ası.

zıp, zikri geçen ayın yirmi dördüncü gününde, bir vasıta ile, padişahımız (IV. Sultan Mehmed) hazretleri tarafından işitildiğinde, bahsedilen şahsı huzuruna getirtti. Gözü önünde yazmasını emreylediği zaman, o elsiz ve ayaksız, hokka ve kalemini çıkartıp bir satır sülüs ve iki satır nesih yazarak görenleri hayret denizine düşürdü! Evvelce yazdığı En'âm-ı Şerîf'i de orada arzedip, padişahın lutfunun bolluğundan nasibini aldıktan başka, günde yirmi akça emekli maaşı verilerek, muradına erdirilip gönlü hoşnud edilmişti.

«Padişahın bu hususdaki emrinin yazıldığı berata, tuğra çekmem için evime geldiğinde, yalnız başıma iken görüp, ibret almak üzere, ben de ona yazı yazdırdım. Lâkin yazış şeklini anlatmak imkânsız! Sözün neticesi, görülmedikçe lâyıkıyla anlaşılmaz. Ama, kısacası bu ki, elsiz ve ayaksız hâlinde, iki bileğinin uçlarıyle hokkayı belinden çıkartıp, kalemi de iki bilek ucuyla kuvvetlice tutup, kâğıdı önünde yere koyarak, tuhaf bir tarz üzere, eli çabuk kâtipler gibi, korkusuz ve pervasız her ne isterse yazıp bitirir... Dilediğini işlemek kudretine sahib olan Allah'ı tesbih ederim».

Bîdest'in yazdığı eserlerin ne olduğu belli değildir. Büyük ansiklopedistimiz Müstakim-zâde Sa'deddin Efendi de, iki yüz yıla yakın bir zaman önce yazdığı Tuhfe-i Hattâtıyn isimli değerli hat tarihi kaynağında, onun hiçbir yazısına rastlamadığını, Râşid Tarihi'ndeki malûmatı gördüğü için ismini kaydettiğini dip notunda belirtiyor. Buradan da anlaşılıyor ki, Bîdest'in eserleri, zamanın tahribkâr eline pek fazla dayanamamış ve yok olmuştur.

Nasılsa kalan ve buraya örnek olarak alınan kıt'a, vaktiyle müdekkik üstâdımız Necmeddin Okyay'ın eline geçmiş, sonra onun koleksiyonuyle birlikte Topkapı Sarayı müzesine intikal etmiştir.

Bu yazı, birinci sınıf eser olmaktan elbette çok uzaktır. Ancak, elsizliğine rağmen, değme el sahiblerine taş çıkartacak derecede başarılıdır. Hele üstteki sülüs satırda geçen «kaf-te» bitişik harfleri, Necmeddin Efendi'nin de söylediği gibi, bir üstadın elinden çıkmışcasına mükemmeldir.

Yazı için en önemli iki uzvun birinden mahrum iken, istidadıyle bu kadar yazabilen Bolulu Bîdest Mehmed Efendi'nin kabri de belli değildir. Devhat-ül-Küttâb nâmındaki hattatlar tarihinde, II. Sultan Süleyman devrinde (yani 1687 - 1691 arası) vefat ettiği kayıtlıdır.

Denebilir ki, elinin olmayışı, ona, büyük mahrumiyetlerden sonra, gerçi yirmi akça gündelik ve padişahın ihsanını kazandırmıştır ama, hat sanatımıza muhakkak ki büyük bir üstâd kaybettirmiştir.

50. Yılında

S a
S a

Yazan: İhsan Ilgar

9 EYLÜL 1921, Sakarya zaferinin ellinci yıldönümüdür. Malazgirt'te, Alp-Arslan'ın, Bizans'ı dize getirişinden 850 yıl sonra, kendini Bizans'ın vârisi gören, Yunan Kralı Konstantin, Anadolu'ya ayak basmanın gururu içinde, Türk ordusunu yok etmek, Türkler'i Anadolu'dan, hiç olmazsa batı bölgesinden kovmak, Istanbul'da Bizans'ın tahtına kurulmak sevdasına kapılmıştı.

Savaşın hedefini «Ankara» olarak gösteriyor, İngiliz irtibat subayını, Ankara'da vereceği ziyafete dâvet ediyordu. Fener Patrikhanesi'nin Ortodoks papazlarına verdiği emirle, kurdurduğu Rum çetelerinin, Anadolu'daki Türk ekseriyetini haklıyabileceğini sanıyordu.

Atina basını, bu Yunan ilerleyişini, İskender'in Dârâ ile olan karşılaşmasına benzetmekte, Konstantin'in de Gordion'da düğümü çözeceğini yazmakta idiler. Megalo idea, tam mânâsı ile şahlanmış, Yunan ruhunu sıtma nöbetleri gibi sarsmaya başlamıştı.

İskender, Gordion'da kâhin'in gösterdiği düğümü çözememiş, ancak kesebilmişti. Onun için zaferleri bir saman alevi gibi geçici oldu. Konstantin ise Gordion'u uzaktan bile göremiyecekti.

Türk milletinin mukadderatını bu savaş tayin edecekti. Bütün dünyanın gözü Sakarya savaşına dikilmişti. Türk milletinin bükülmez kolu, yenilmez azmi, Batı'nın en güçlü silâhları ile donatılmış Yunan ordusunu, öz vatanının sinesinde ezecek, durduracaktı.

27 temmuz 1921'de Yunanlılar, Kütahya'da bir harp meclisi toplamışlardı. Bu toplantıya Kral Konstantin, başbakanları Gonaris, savunma bakanı Teodokis, askerî müşavirleri Stratikos, ordu komutanı Papulas, kurmay başkanı Pallis de katılmışlardı.

Lloyd George'un kendilerine vaad ettiği Anadolu ufukları, artık hakikat olmuştu. İnönü yenilgilerinin öcünü, Eskişehir - Kütahya savaşlarıyle almışlardı. Şimdi hedefleri, Ankara idi. Böylece Türk ordusunu yok edecekler, Malazgirt'in Anadolu'ya yerleştirdiği Türkler'i, Sakarya'da ezip yok edeceklerdi.

Bu sivil yönetimin fikri idi. Askerler böyle bir ilerlemenin üç Yunan kolordusu ile yapılamıyacağı kanaatinde idiler. Hem üslerden bu kadar uzaklaşmak, su ve gıda maddeleri yönünden kısır bir bölgede, bu hareketi tehlikeli görmekteydiler.

Ordu kurmay başkanı General Rallis, bir Anadolu haritası üzerinde Eskişehir ile Ankara arasındaki araziyi geniş bir şekilde anlatmış, su, ikmâl yollarını, Türk savunma gücünü incelemiş, bir ilerleyişin tehlikelerini belirterek, «Bu hareketten zafer sonucunu beklemek çok şüphelidir!» neticesine varmıştı.

Ümitlerinin dışında, böyle bir görüşle karşılaşan Başbakan:

— Bütün ordu subayları bu harekâtı kolay gördükleri hâlde, siz nasıl oluyor da bunun zor olduğuna hükmediyorsunuz? Diye kendisine sert bir cevap vermekten kendisini alamamıştı. Bütün or-

karya vaşı...

du subayları sözüyle, kendi müşaviri General Stratikos'u kasdediyordu.

General Rallis ise:

— Ordunun fikri budur, diyebilmişti!

Halbuki başbakanın, Lloyd George'a verilmiş sözü vardı:

— Şunu biliniz ki, bu hareket zarurîdir. Türkler'i tamamen yok edemezsek, bu âna kadar Anadolu'da yaptığımız seferden, alacağımız sonuçtan faydalanmak çok zor olacaktır.

General Rallis soruyordu:

— İleri harekâtın başlamasıyle diplomatik teşebbüslere geçmek lüzumuna kani değil misiniz?

— Askerî bir başarı elde edilmeden önce, bu imkânsızdır.

Ordu Komutanı Papulas, önceden hazırlattığı raporunu savunma bakanına vermişti. Rapor genellikle: Eskişehir - Afyon cephesinin yıkılması ile harekâtın birinci bölümünün bittiğini; bundan sonra yapılacaklarla Mustafa Kemal ordusunun bir daha Eskişehir önünde toplanma-

Türk topçusu Kurtuluş Savaşı'nda.

sına imkân verilmiyeceğini belirtiyordu.

Bu amaçla ordu, Ankara'ya doğru bir akın yapacak, rastlarsa düşmanı ezecek, düşman depo ve ikmâl merkezlerini ele geçirecek, demiryolunu tahrip edecekti. Böylece de, bir daha Kemalist kuvvetler Eskişehir önünde görülemiyecekti.

Papulas'ın görüşüne göre, eğer Türk ordusu Sakarya'da yenilirse, Yunanlılar Ankara'ya gideceklerdi. Yoksa, herşeyi tahrip ederek, Sakarya gerisinde direnişe geçerse, Yunan ordusu da Sakarya ile Eskişehir arasındaki demiryolu, köprü ve köyleri yakıp yıkarak, herşeyi yok ettikten sonra Eskişehir'e dönecekti.

Kütahya'da bu konuşmalar yapılırken, Yunan ordusu, Alpu - Çifteler hattında toparlanmakla vakit geçirerek, Türk ordusuna Sakarya gerisinde yeniden düzenlenme ve tertiplenme zamanını kazandırıyordu.

Ordu komutan ve kurmay başkanının fikir ve görüşü, kral ve hükümet adamlarını kızdırmıştı. Onlar, Atina'dan İzmir'e ne büyük hayâllerle gelmişlerdi. Haçlı savaşlarından beri bu topraklara ilk çıkan Yunan Kralı Konstantin idi. Arslan Yürekli Richard da (1157 - 1199) İzmir'den karaya çıkmıştı. Konstantin de kendini arslan postunda görüyor, Orta Anadolu'dan Adriyatik kıyılarına uzanan bir Yunanistan hayali içinde yaşıyordu. Bu gururla da, Times'e verdiği demeçte, başkomutan olarak yakında birliklerini Ankara yönünde harekete getireceğini söylüyordu. Kafasında, Bizans'ı diriltip, Istanbul'u almak ümidini yaşatıyor, bu işte Müttefikler'in değilse bile, Lloyd George'un kendisini destekleyeceğini sanıyordu.

Kral ve hükümetin kurmay başkanı General Stratikos ile ordunun kurmay başkanı General Rallis, ayrı ayrı görüşte idiler. Buna canı sıkılan kral, başbakan ve savunma bakanını, bir de cephede bulunan kolordu komutanlarının fikir ve görüşlerini öğrenmeye göndermişti.

General Kondilis, Birinci Kolordu Komutanı olarak Eskişehir'de bulunuyordu. Başbakan, olanları kendisine anlattıktan sonra:

— Siz general, Ankara taarruzu hakkında ne düşünüyorsunuz? Diye sormuştu.

General hiç düşünmeden:

— Ankara istikametinde yapılacak taarruzun bir başarı sağlayacağına kani değilim! cevabını vermişti.

İkinci defa bu fikirle karşılaşan Gonaris, savunma bakanına seslenerek:

— Teodakis, gel bak, Kondilis ne söylüyor, o da bu harekâtın aleyhinde.

Teodakis, sinirli bir hâlde, Kondilis'e yaklaşarak:

— Kondilis, Ankara'ya gideceğiz!... Ankara'ya anladın mı?... Diye bağırmaktan kendini alamamıştı. Ne hazin bir sonuçtur ki, bu kararlar, onları Ankara'ya değil, bir yıl sonra, idam sehpasına götürecekti...

Mondros mütarekesini istedikleri gibi uygulamaya kalkan Müttefikler, 15 mayıs 1919'da İzmir'e Yunanlılar'ı çıkarınca kanlı olaylar, Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'ya doğru yayılmaya başlamıştı.

İnönüler'de iki defa, genç Türk ordusundan dayak yiyen Yunanlılar, Lloyd George'un teşvikı ile, itibarlarını kazanmak ve Sèvres'i kendi çıkarlarına daha uygun hâle getirmek için, Türk ordusunu Eskişehir - Afyon hattından atmayı planlamışlardı.

Türk ordusunun Sakarya gerisine çekilmesini gerektiren askerî durum, memleket ölçüsünde moral sarsıntıları yapmaya başladı.

Meclis'teki muhalifler, nutukları ile feryada başladılar: «Ordu nereye gidiyor? Millet nereye götürülmek isteniyor? Bu olayların elbette bir sorumlusu olacak? O, nerede? Onu göremiyoruz?...» demekteydiler.

Bir milletvekili de, onun ordu başına geçmesini istiyordu. Bu teklif, genel bir ilgi gördü, ters düşünenler de vardı aralarında. Ordunun tamamen dağıldığına inananlar, Mustafa Kemal Paşa'yı ordunun başına geçirmekle, ona büyük bir sorumluluk yüklemek istiyorlardı.

4 ağustos 1921'deki gizli oturumda, Mustafa Kemal Paşa:

«Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini kullanmak şartı ile başkomutanlığı kabûl ediyorum» diyen bir önerge vermişti. Bu önerge, Meclis'te büyük bir münakaşa zemini açtı, itirazlar başladı: «Başkomutanlık veremeyiz, başkomutan vekili olmalıdır, başkomutanlık, meclisin mânevî şahsiyetinde kalmalıdır. Meclisin sahip olduğu yetkiler hiçbir suretle bir kimseye verilemez» gibi sesler yükselmeye başladı. Uzun tartışmalardan sonra, 5 ağustosta başkomutanlık kanunu çıkabildi...

Kanunun ikinci maddesi: «Başkomutan; ordunun maddî ve mânevî kuvvetini son derece yükseltecek, sevk ve idaresini bir kat daha kuvvetlendirmek hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin buna dayanan yetkilerini meclis adına

Büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk.

kullanmaya mezundur» demekteydi.

İlk iş olarak, her il ve ilçede, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere birer komisyon kuruldu. Askere, çamaşır, elbise, çorap, çarık, bez, patiska, pamuk, kumaş, kösele, ayakkabı, buğday, arpa, un, saman, her türlü yiyecek maddeleri, nakliye arabaları, at, katır, silâh, cephane, benzin, telefon, kablo, demirci ve marangoz takım ve atölyelerine bir nisbet dahilinde el kondu.

Fevzi Çakmak, genelkurmayda, General Refet (Bele) millî savunma bakanlığında, Mustafa Kemal'in yardımcısı idiler.

Mustafa Kemal cepheye koşmuş, düşmanın geleceği yeri görmek istemişti. Karadağ'a çıkmıştı. Orada ata binerken sigarasını yakmaya kalktı, hayvan, kibritin alevinden ürkerek geri gelince düştü. Orgeneral Âsım Gündüz bu olayı şöyle anlatır:

«Bütün kumandanlar ilk hatta erleriyle, subaylarıyle omuz omuza idiler. Atatürk' de, yanında Mareşal, İnönü ve ben olduğum hâlde Sakarya nehri civarında Eskişehir - Katrancı bölgesinde cepheyi tetkike gitmiştik. Köyün güneyindeki tepede durumu gördükten sonra, harita üzerinde bir müddet vaziyeti görüştük. Atatürk, düşünceli ve birşeye karar vermek hâlinde idi. Biraz sonra çok sevdiği beyaz atını getirdiler. Atatürk hem ata binmek istiyor, hem de gözleri ileride birşeyler arıyordu. İşte bu dalgınlığının tesiriyle ata sıçrarken, ayağı, attığı üzengiden kaydı ve yüzükoyun, göğsü üstüne düştüler.

«Atatürk'ün yerde baygın yatışı hepimizi telâşa düşürdü. Mareşal heyecanla:

«— Çabuk bir matara verin!... dedi. Matara ile Ata'ya su içirirken, İnönü heyecan içinde:

«— Ne duruyorsunuz, bir doktor bulunuz, diye bağırdı.

«Bu seslerin arasında büyük adam, her zamanki gibi metin, her zamanki gibi ümit ve emniyet telkin eden hâliyle:

«— Korkulacak birşey yok!... İşte birşey yok...

«Diyerek ayağa kalkmış, bizleri teskin etmişti.

«Atatürk, yere düşünce, bir sivri taşa gelerek bir kaburga kemiği kırılmıştı. Ayağa kalkar kalmaz, o ilâhî tebessümle bizlere baktı, hayvanının başını okşadı ve sonra gayet çevik bir hareketle biraz önce düştüğü hayvanın üzerine atlıyarak bizleri heyecandan kurtardı.

«Bu olayı herkesten saklamamıza rağmen, havadis kısa zamanda Yunan saflarına bile gitmiş, Mustafa Kemal'in öldüğü şâyiası şom ağızlarda dolaşmaya başlamış, Yunan hatlarında düğün sevinçleri uyandırmıştı.

Mareşal Fevzi Çakmak.

«Sakarya'da kolordu değerinde gruplar teşkil etmiştik, fakat bizim gruplarımız, düşman kolordularının, hattâ tümenlerinin mevcudundan ve ateş kudreti bakımından çok altında idi. Gruplar: 17. tümen ile bir süvari alayı kuvvetindeki mürettep gruba, Albay Kâzım Özalp; Birinci 41. piyade, birinci süvari tümenlerinden müteşekkil gruba, Albay İzzeddin Çalışlar; 5 ve 9. tümenlerin teşkil ettiği ikinci grubu Salâhaddin Âdil; Üçüncü Kafkas, yedinci, 61. tümenlerden kurulu dördüncü gruba kahraman Kemâleddin Sâmi; 4., 23. tümenlerden kurulu ihtiyat grubuna General Yusuf İzzet, 2. ve 14. süvari tümenleri ile 4. süvari tugayının teşkil ettiği beşinci gruba, Albay Fahreddin Altay kumanda etmekte idiler. Ayrıca müstakil olarak 6'ncı ve 15'inci piya-

de tümenleriyle, 3'üncü süvari ve mürettep piyade tümenleri bulunmakta idi.

«Kuvvetimiz toplam olarak 18 piyade, 4 süvari tümeni ile bir süvari tugayından ibaret idi. Bunlardan 6'ncı tümen Dinar'da, mürettep tümen Afyon'un doğusunda bulunuyordu.

YUNANLILAR'IN KUVVETİ

«Aldığımız bilgiye göre, Yunan ordu kumandanı General Papulas idi. Kurmaybaşkanı olarak, yani benim vazifemi karşı tarafta yapan General Rallis idi. İkinci başkanlığa da General Sarıyanis bakmakta idi. Birinci kolorduları 1, 2, 12'nci tümenlerden, ikinci kolorduları 5, 9, 13'üncü tümenlerden, 3'üncü kolorduları 3, 7, 10'uncu tümenlerden teşekkül ediyordu. Ayrıca, 11'inci tümenlerinden bir alay ile (16'ncı alay), 3'üncü tümenleri kuvvetlendirilmişti.

«Savaş, 100 kilometrelik bir cephe üzerinde olacaktı. Sol kanat, Ankara'nın 50 km. kadar güneyine çekilmişti. Ordunun cephesi batıda iken, güneye döndü, arkası Ankara'ya dayalı iken kuzeye çevrili kaldı. Cephe değişmişti. Sakarya doğusundaki Duatepe, Kartaltepe, Beştepeler, Yıldıztepe en tabiî bir savunma hattını teşkil ediyordu. Savunma hattı, yer yer güçlü düşman taarruzları ile kırılıyordu. Fakat bu yerler en yakın birliklerimiz tarafından tutuluyor ve düşman durdurulmaya çalışılıyordu. Hatt-ı müdafaaya bağlı kalmak ve onun kırılması ile yeni bir hatta çekilmek doğru olamazdı, Başkomutan kendilerine getirilen bir haber alma raporunda, düşmanın yeni yığınaklar yaptığını bildirmesi üzerine:

«— Bu olamaz, bana evvelki raporları getirin!... demiş, getirilen raporları inceleyince de: «Yanılıyorsunuz, böyle bir yığınak olamaz, düşman, kuzeydeki kuvvetini kaydırıyor, bizde öyle yapacağız» diyerek, tabiye alanında büyük bir değişiklik olan şu kaideyi emretmişlerdi: Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı vatandaşın kanıyle ıslanmadıkça, terkolunamaz. Onun için küçük, büyük her cüzütam, bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip, muharebeye devam eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur.

«Atatürk, Yunanlılar'ın güçlerinin bittiğine kani idi. Fevzi Paşa'yı, Özalp'ın yanına, Zafertepe'ye göndererek, düşmanın durumunu tetkik etmesini emretti. Fevzi Paşa, burada yağmur altında bir gece geçirdi. Yaptığı keşif çok faydalı idi. Düşmanın ağırlıklarını götürdüğünü tesbit etmiş ve sevinçle bildirmişti.

Atatürk, tahminlerinin çıktığını görerek sevinmişti. İsmet Paşa ve beni alarak Zafertepe'ye götürdü. Durumu tetkik edince:

«— Tam zamanı, artık Yunan gücü kırıldı, sıra bizim, dedi.

«Hemen emir vererek Özalp'ın kumandasında, Yunan sol kanadına taarruz etmek üzere 1, 17, 23, 15, 47. tümenlerden bir taarruz grubu teşkil etti. Zafertepe'de Özalp'ın kumandasında toplanan tümen kumandanları, Abdurrahman Nâfiz, Şükrü Nailî, Osman Zâtî, Mümtaz, Halil Beyler gibi kıymetli kumandanlardı. Bunlar, Balkan ve Büyük Harp'te cephede yetişmiş kumandanlardı. Özalp, taarruz emrini vererek, her tümene hedefini gösterdi. Gece, birliklerin hazırlık ve ileri yanaşması ile geçirildi.

«Sabahın erken saatlerinde taarruz bir topçu ateşiyle başladı. Cephanemiz azdı. Süngümüze güveniyorduk. Alaca karanlıkta düşman mevzilerine, Duatepe'ye yaklaşmıştık. Çok çetin bir boğuşmadan sonra, Duatepe elimizde idi.

YENMEYEN TAVUK

«O gün Duatepe'de düşmanın mağlûbiyetini sevinç göz yaşları ile seyrediyorduk. Kolordu kurmay başkanı Hayrullah (Fişek), bir akşam yemeği hazırlamıştı. Ortada cılız bir tavuk ile, dört, beş dilim siyah ekmekten başka birşey yoktu. Dündeñ beri ağzımıza lokma sokmamıştık. Atatürk, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, ben, Kâzım Özalp sofraya bağdaş kurduk.

«Hayrullah (Fişek), Tevfik (Bıyıklıoğlu), Salih (Omurtak), Muzaffer (Kılıç), Salih (Bozok) biraz uzakta ayakta idiler. Atatürk, Özalp'a dönerek:

«— Erler'e yiyecek ne verebildiniz? dedi.

«Özalp şaşırdı, durakladı. Kurmay başkanı Hayrullah Fişek:

«— Efendim, dün sabah tedârik ettiğimiz buğdayı kavurmaları için birliklere dağıtmıştık, diyebildi.

«Ata, biraz durakladıktan sonra, ayağa kalktı ve tavuğa el atmadan yürüdü, biz de onu takip ettik, kurmaylar da... Tavuk ve birkaç dilim ekmek orada kaldı. O gün de hepimiz aç yattık».

Hâlide Edîb Adıvar, Duatepe taarruzunu izleyenler arasında idi. Bu taarruzu şöyle anlatır:

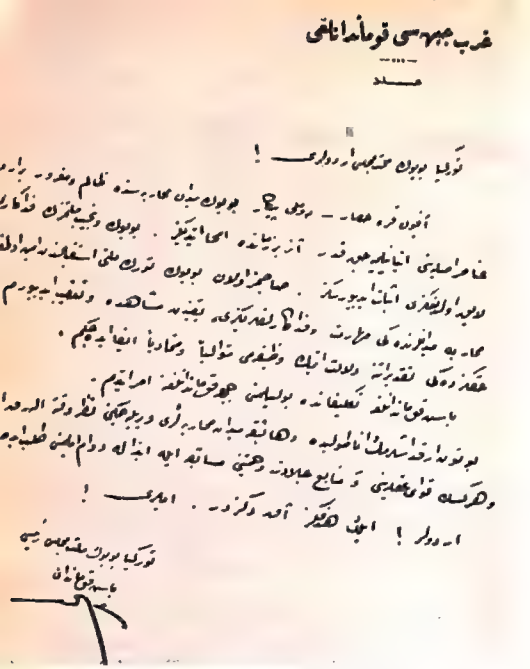

Atatürk'ün 30 Ağustos Zaferi'nden sonra verdiği günlük emrin fotokopisi. Son satırı şöyledir: Ordular- İlk hedefiniz, Akdeniz'dir, İleri!

«Atlarımızın etrafında bir toz bulutu var. Sağdan, soldan uzun cephane kolları geçiyor. Sağda, yamaca kurulmuş mütevazi bir hastane çadırı... Biraz sonra bir parıltı ve müthiş bir gürültü dağlara uzanıyor. Karapınar'ın arkasındaki toplarımız faaliyete geçti diyorlar. Bu uzun, müthiş inilti. Dağlarda birbirine cevap vererek uzayan dev sesleri, buna top faaliyeti diyorlar.

«Şimdi tepedeyiz, etrafa daha az sert fakat daha pes ve engin tarakalar vâdilerde ve tepelerde dolaşıyor. Derin bir siperin içinde kürklü bir gölge var. Telefonla kalın bir sesle emir veriyor. Bu, grup kumandanı Kâzım Bey, Duatepe'ye onun fırkaları hücum ediyor.

«Güneşin en yüksek, rüzgârın en kuvvetli olduğu an, kavga azıyor. Duatepe'nin üstü birkaç ağızlı yanardağ gibi, dumanları tâ gökte... Yanındaki sırtlarında ve arkasındaki Kartaltepe'nin dargın ve siyah zirvelerinde topraklar, dumanlar fışkırıyor. Coşkun ve ebedî bir gümbürtü ortasında rengârenk dumanlar, beyaz kandiller gibi uçuşan şarapneller bu semavî terânenin sahnesidir. Bu bir dev dünyasına benziyor. İşte artık bir yer görünmüyor. Topların köpüren, azan, çıldıran ilâhîleri arasında birşey işitilmez oldu. Bakıyorum, Fevzi Paşa'nın omuzları dua eder gibi büsbütün eğilmiş. Başkumandanın mavi gözleri yükseklere bakıyor, göğe akıyor... İsmet Paşa'nın siyah gözleri sabit bir ateşe benziyor. Biraz ilerde, neferlerin yanık yüzlerinde kalbi yoran bir bekleyiş, bir ıztırap var.

«Bir otomobil, arkamızda kumandanları hemen alıp götürdü.

«Ben sevgili kardeşlerimin arasındayım. Dizlerimin altında taş, başımın üstünde duman ve ateş var.

«Hangi an bilmiyorum. Uzaktan bir dört nal sesi ve zâbit arkadaş yanımıza geliyor. Bir fırkamız arkadan, Çekirdeksiz'e girdi. Duatepe'deki Yunan'ın arkası çevrildi.

«Bütün ordunun ruhunu Duatepe'den çıkan zafer birbirine örmüş gibi, tepede kumandan, zâbit, nefer hepsinin nazarları Duatepe'de, toplar susmuş, duman dağılmış... Düşmanın kaçan kollarından çı-

Büyük Millet Meclisi'nin o devirdeki hâli.

kan toz bulutları ufuklarımızın zıyâsını parlatıyor. Duatepe'nin üstünde bir tek adam ayakta duruyor. O, çıkanlardan ilk sağ kalmış olan neferdir. Belki dua ediyor:

«— Allahım! Türk milletini daima koru...»

2. Yunan kolordusu komutanı olan Prens Andre, ordu komutanına verdiği raporda, Türk süvarilerinin aralıksız olarak yanlarını tehdit ettiğinden bahsediyor, ihtiyat kuvvetlerini yan gerilerine almak zorunluğunda kaldığını bildiriyordu. Bir İngiliz gazetesi de bundan şöyle bahseder:

«Yunan ordusunun ileri hareketinde 2. kolordunun kuşatmasını, Fahreddin Altay'ın süvari kolordusu keşfederek, bu kuvvetleri durdurmaya çalışıyordu». Fahreddin Altay, bu akınları sırasında düşmanın karargâhına kadar baskın yapmışsa da, bir sıtma nöbeti geçirmesi, onun, General Papulas ve kurmay başkanını ele geçirerek, Yunan ordusunu bir yıl evvel başsız bırakmaktan mahrum etmiştı.

Mustafa Kemal, Başkomutanlığı kabûl ettiği zaman Meclis'te: «Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemehal mağlûb edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu itimadımı, hey'et-i celîlenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim» demişti.

1683 Viyana bozgunu ile başlayan gerilememiz, Sakarya'ya gelip dayanmıştı. Türk ordusu, burada milletinin yaşama veya ölme savaşını veriyordu.

Yüzbinlerce Haçlı ordularının yok edildiği, Bizans ordularının eritildiği, Moğollar'ın mahvolduğu bu Türk yurdunda şimdi de Yunan ordusu yenilmiş, Mustafa Kemal, milletine verdiği sözü tutmuş, muzaffer olmuştu.

Yıldız Porselen Fabrikası süsleme atölyesinden bir görünüş.

BEŞİKTAŞ'TAN Ortaköy'e giderken, iki yanında ulu ağaçların sıralandığı geniş bir cadde vardır. Emekdâr Şeref stadının karşısına gelen yerde bir yol bu caddeyi diklemesine keser. Yüz adım kadar gidersiniz, karşınıza büyük bir kapı gelir. Burası, içinde birçok tarihî eserleri barındıran Yıldız Parkı'nın kapısıdır. Park, bir ağaç cenneti.

Ulu ağaçlar, kalın gövdeli ağaçlar, renk renk yeşiller, tatlı eğilimli yokuşlar, birbiriyle kucaklaşan dallar... Sıcağın sıcak olduğu günlerde bile serindir burası.

Ünü dört bucağa yayılmış Yıldız Porselen Fabrikası işte Istanbul'un bu cennet köşesinde.

Manzarası güzel, Boğaz'a hâkim bir tepede kurulmuş olan fabrika, âdetâ bir dinlenme evine benziyor. Tek katlı idare binası tertemiz. Herkes böyle bir sanat yuvasında çalışmanın mutluluğu içinde.

Süsleme şefi Nezihe Bilgütay bizi kapıda karşılayıp buyur etti. Her hâlinden zevkli bir sanatkâr olduğu belli:

— Efendim, müessese müdürümüz Prof. Muhsin Demironat sizi bekliyor, ancak iki dakikanızı rica edebilir miyim?

Olur deyip başımı salladım. Sevindim de azıcık, çünkü odada birbirinden güzel vazolar, el süslemesi büyük tabaklar var. Yaklaşıp bakmaya koyuldum.

XVII. yüzyıl karanfiliyle bezenmiş bir tabak. Eski Türk kırmızısı, ince yeşil yapraklar, mavi çiçekler. Diğeri mavi ve altın yaldızın hâkim olduğu bir Yıldız vazo...

Hepsi elle işlenmiş bunların; desenleri bir yana, ne usta ellermiş bunları işleyen.

— Efendim, müessese müdürümüz Demironat...

Birden döndüm. Prof. Demironat, orta böylu, kır saçlı; elini uzattı, hoşbeşten sonra konuşmaya başladık.

Prof. Demironat:

— Sümerbank'ın iftihar ettiği bir müessesedir fabrikamız, diyor. Hem tarihî bir kuruluştur, hem de Türk el sanatlarını yeniden canlandırmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmaktadır.

Büyücek kare biçimindeki odası, bir sanat hazinesi sanki: Köşede iki büyük çini pano, kitaplıkların üstünde el işlemesi büyük tabaklar, vazolar, boza takımları... Kimine kırmızı, kimine mavi hâkim... Ama ilk göze çarpan eski Türk kırmızısıyla, ünlü çini mavisi.

Prof. Muhsin Demironat anlatıyor:

— Yıldız Porselen Fabrikası aslında çok eski bir müessesedir. Hani şöyle bir asrımızın başına kadar uzanır. Kuruluşu da oldukça garip bir tesadüf eseri. Sultan Hamid, birgün, o zamanki Fransa Büyükelçisi M. Paul Cambon ile yemek yiyormuş. Büyükelçi, yemek sırasında Abdülhamid'e sofradaki Sèvres mâmulü su bardağını göstererek:

— Ne güzel bir bardak, değil mi? Diye sorar.

Abdülhamid de:

— Bu, bir Sèvres mâmulüdür, der.

ESKİ TÜRK ÇİNİCİLİĞİNİ YAŞATAN MÜESSESE

Yıldız Porselen Fabrikası

Röportaj: Öz Dokuman

Fotoğraflar: Kutlu Ertuna

Bunun üzerine Fransa Büyükelçisi:

— Neden böyle bir porselen fabrikası kurmuyorsunuz? Diye sorar. İşte bu konuşmadan sonra Sultan Hamid, böyle bir fabrikanın kurulmasını emreder.

FABRİKA FAALİYETE GEÇİYOR

Muhsin Demironat bir an susup, sağ yandaki kitaplığın üzerinde duran küçük boy bir vazoya baktı. Ben de baktım: Nefis bir vazo. Koyu çini mavisi zemin üzerinde, küçük çiçeklerle bezenmiş.

Müdür Demironat vazoya dikkatle baktığımı görünce gülümsedi:

— Kim istemez böyle eserler veren fabrikalarımız olmasın? Ama o zamanki şartları bir düşünün. Avrupa'da porselen sanayii gelişmişti. Büyük fabrikalar, ustalar, kalifiye elemanlar vardı. Fransa büyükelçisi, padişaha yardım vaadetti. Hattâ şunu da ekleyeyim: M. Paul Cambon, ünlü Sèvres fabrikasına benzer, aynı değerde küçük bir fabrika kurulması için çalışacağını söyler. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid, Yıldız bahçesini elverişli bir yer olarak seçer. Böylece fabrikanın ilk temeli burada, Yıldız bahçesinde atıldı.

Tam bu sırada Muhsin Demironat kalktı, kitaplığa giderek büyük boy bir tabak aldı, bana yaklaştı:

— Bakın, bu üstün değerde bir sanat eseridir. Fabrika kurulduğu zamanda bile buna benzer eserler yapılıyordu. Yalnız o zamanler Sèvres mâmullerine benzetmek, daha doğrusu Sèvres mâmullerini taklit etmek gibi bir düşünceden hareket ediyorlardı.

Birden sözünü kestim:

— Peki, bugünkü durum daha mı değişik, yoksa bambaşka bir yol mu izliyorsunuz?

Muhsin Demironat büyük boy tabağı masasının üstüne koydu:

— Efendim, bugünkü yolumuz şöyle: Biz, daha çok kendi öz malımız olan sanat eserlerini geliştiriyoruz, kendi malımız olan motifleri, süsleri esas alarak tabak, fayans, sürahi vs. yapıyoruz.

Tekrar çevreme bakıyorum, çini panolar, büyük boy tabaklardaki ince el emeği, nefis renkler dikkatimi çekiyor, soruyorum:

— Kimbilir kimler emek verdi bu fabrikanın kurulmasına?...

— Devrin en ünlü simaları Yıldız'daki porselen fabrikasının gelişmesi için çalıştılar. Size birkaç isim sayayım: O zamanın şöhretli ressamlarından Şeker Ahmed ve Zekâi Paşalar ve o devrin en ünlü mücellid ve müzehhibi olan, sarayın mücellid başısı Râgıb Efendi... Bu değerli sanatkârların çalışmasıyle Sèvres ile başa baş sanat değerinde olan kap-kacak imâl edilmiştir.

— Peki, acaba bu fabrikanın faaliyeti ne kadar sürdü?

Demironat şöyle bir düşündü, sonra:

— Efendim, fabrika II. Mşerutiyet'e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Ha bakın,

ıldız Porselen Fabrikası
lamullerinden Örnekler

brikanın eserlerinden olan bu nefis vazo, ew York porselen fabrikasında teşhir edilmiştir.

İki zülf-i arûs ve bir mineli akarsu vazo.

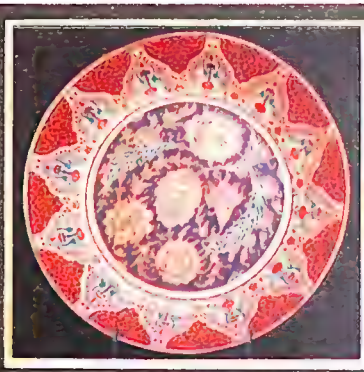

Düz duvar tabağı.

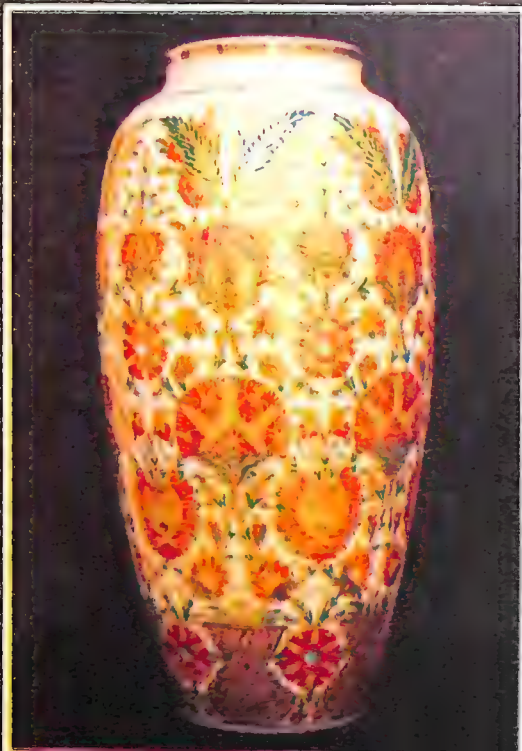

şu da önemli. O devirde yapılan bu eserlerin hemen pek çoğu dünya müzelerinin baş köşelerini işgal etmektedir.

FABRİKA KAPANIYOR

Fabrikayı gezerken bir gerçeği gördüm. Yıldız Porselen Fabrikası bugün sadece Türkiye çapında değil, dünya çapında ünü olan bir müessese. Yabancılar çok rağbet ediyor. Fabrikada bulunduğum zaman içinde, hiç gelmediyse en azından üç yabancı diplomat fabrikayı ziyarete geldi.

Demironat, tam büyük boy lenger tabak hakkında bilgi veriyordu ki, kapıda Nezihe Bilgütay göründü:

— Efendim, yeni denediğimiz bir porselen çeşidi fırından çıktı. Bakmak ister misiniz?

— Elbette.

Sonra bana dönerek ekledi:

— İsterseniz siz de buyrun. Fabrikayı da gezmiş olursunuz.

— Çok iyi olur.

Tek katlı idare binasından geçtik. Çiçek tarhlarıyle bezenmiş geniş bir bahçeye çıktık. İdare binasının karşısında, eski üslûpta yapılmış bir bina var. Kırmızı tuğladan iki büyük baca, belli ki yapı, asrımızın başında inşa edilmiş.

Bahçeyi döndük, iki köşe kıvrıldık. İmalâthane olarak kullanılan tek katlı binaya girdik.

Birden irkildim. O ne sıcak! Hayâllerde yaşayan cehenneme benziyor âdetâ. Bir yerde el değmeden tabak yapan makine çalışıyor, bir yerde tabaklar fırınlanıyor, bir hareket, gidiş - geliş. Soruyorum:

— Fırın, porselen eşya için çok önemli bir cihazdır. Azıcık bilgi verir misiniz?

— Fabrika kurulduktan sonra, bazı aşamalar geçirdi. Meselâ, birkaç kez kapandı, sonra tekrar açıldı. Bunlar hakkında...

Muhsin Demironat sözümü kesti:

— Şimdi size fabrikamızın geçirdiği devirleri anlatayım: Muhtelif tarihlerde buranın ihyâsı düşünülmüş ise de, memleketin geçirdiği felâket ve harplar dolayısıyle unutulmuş ve en son 1936 - 1938 senelerinde Millî Emlâk tarafından fabrika tasfiye edilmiş, kalıp ve saire malzemesi tesbit edilmiş fakat muhafaza edilemediğinden ziyaa uğramış ve fabrika yalnız bina olarak uzun süre kapalı kalmıştır.

— Yani, II. Dünya Savaşı başlarına kadar... Peki sonra?

— Bu küçük ve fakat dünya çapında ünlü müessesenin eski özellik ve kıymetlerini takdir eden ve hatırlayan bazı muhterem zevat tarafından devrin idarecilerine telkinâtta bulunmak suretiyle fabrikanın ihyâsı için âzamî gayret gösterilmiş ve yetkililerce 1957 senesinde teşebbüse geçilmiş, bu teşebbüs neticesiz kalınca görev, Sümerbank'a havâle edilmiştir. Sümerbank, makine siparişlerini Almanya'daki «Dörst Keramische Mascinen Fabrik» ve elektrik fırınlarını da «Siemens» fabrikalarına sipariş etmiştir. Maalesef, bu firmaların teşriki mesaisi ve bilhassa Siemens fabrikasının ilk elektrikli porselen fırın tecrübesi, bu müessesede, tam bir muvaffakıyet sağlayamamış, 16.1.1959 tarihinde ilâve binaların temelleri atılmış, makine montajı 1.3.1960, elektrik fırınları montajı 16.6.1960 ve tecrübe işletmesi de 3.7.1961'de yapılmıştır. Böylece fabrika, «Sümerbank Yıldız Porselen Sanayii Müessesesi» ismi altında 1.1.1962' de Sümerbank camiası içerisinde faaliyete geçmiştir.

GERÇEK SANAT ŞÂHESERLERİ

Fırınların bulunduğu çok sıcak kısımdan çıkıp, fabrikanın beynine ve kalbine geldik: El Süsleme Dairesi. Genç Akademililer burada göz nuru dökerek tabakları beziyorlar. Birbirinden güzel vazolar yapıyorlar.

Eski Türk süslemesine ait bir motifi işleyen genç kızın ince fırça vuruşlarını seyre koyuldum. Eski çini mavisi ile açık yeşil ve lâle kırmızısı yanyana oynaşıyor. Muhsin Demironat gülümsedi:

— Biliyorsunuz, bizim çini sanatımız çok eski devirlere kadar uzanır. Selçuklu ve Osmanlı Türkleri'nin yaşadığı Ön Asya'da, o devirlerde çini sanatına, İran'da Keşan şehrinden geldiği zannedilen sanatkâra izâfeten «Kâşî» denilirdi.

Bu sanat, çok daha evvel bu topraklarda yaşamış milletlerce de bilinir ve mimârî yapıların iç ve dış satıhlarında tezyinat olarak kullanılırdı. Pazarlı kazılarında Firikyalılar'ın ve Hititler'in, çini sanatında oldukça mütekâmil bir seviyeye eriştikleri meydana çıkmıştır.

Anadolu'da ise, gelişmiş çini sanatını Selçuklu çağında görmekteyiz. Selçuklu çinileri düz renkli, muhtelif şekilli çini, mozayik çini, müşebbek çini ve basit motifli, yerine göre yapılan kitâbe ve mezar taşı çinileri olmak üzere dört sınıfta toplanır. En güzel nümuneleri Konya'da Sırçalı Medrese (1243), Akşehir'de Seyyid Mahmud Hayrânî Türbesi (1244), Konya'da Karatay Medresesi (1252), Sâhibatâ Türbesi (1269), İbrahim Bey Medresesi (1432) çinileridir.

Osmanlı Türkleri'nde bu tesirde ilk eserler, Yeşil Cami ve Türbesi (1420) çinileridir. Bu, ilk Osmanlı çinilerini Sel-

Porselen fabrikasının yükünü taşıyanlar. Soldan sağa: Melâhat Benayat, İbrahim Özbay, Prof. Muhsin Demironat, Yıldır Özen ve Nezihe Bilgütay.

çuklu çinilerinden ayıran bâriz fark, sarı renk ve çiçeklerle rûmîlerin hâkimiyetidir. Bundan sonra, Edirne'de Murâdiye Camii çinileri (1433) gelir. Bu çinilerden sonra yeni bir üslûb belirmiştir. Istanbul'daki Fâtih Camii dış pencere üstlerindeki çiniler de aynı karakteri taşımaktadır.

Bu arada, bilhassa Çinili Köşk, Selçuklu çiniciliğinin bütün hususîyetini içinde toplayan bir şâheserdir (1471 - 1473). Bundan sonra sırası ile I. Selim Camii ve Türbesi (1523) yer alır. Haseki imâreti (1539) Şehzâde Camii (1533), XVI. asrın ilk yarısı şâheserleri meyânındadır.

XVI. asrın ikinci yarısı, çini sanatının büyük inkişafına meydan olmuştur. Desenler tezhib esasından uzaklaşarak, tabiata daha fazla yaklaşmış, renkler çeşitlenmiş ve bilhassa Türk kırmızısı keşfedilmiş bulunmaktadır. Bu kırmızı rengin ömrü, elli sene sürmüş bilâhare, bulan ustaların ölümünden sonra aynı toprak ve renk kaybolmuştur.

XVI. asırda en büyük çini merkezi olan İznik'te bir baş kâşî ile nakkaşân ve tarrâhân (desinatörler» bulunur, büyük mimarların isteklerine göre çiniler hazırlanır ve Istanbul'a gönderilirdi. Bu parlak devrin en güzel çinilerini Süleymaniye (1557), Rüstempaşa, Takkeci İbrahim Ağa camilerinde bugün de görmek mümkündür.

Bilhassa Kanûnî Türbesi çinileri ile Takkeci İbrahim Ağa Camii'nde çiniler misli görülmemiş şâheserlerimiz meyânındadır. Aynı asırda İznik'te, Kütahya'da ve kısmen de Istanbul'da Evânî (tabak, kandil, liğen, ibrik, bardak, sürahi) gibi seramik ve çinilerin yapıldığı 1495 tarihli hazine defterindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

— Bu eserlerden bugüne kadar gelenler var mıdır?

— Satıh dekoru meyânında tabak vesaire gibi evânî üzerine yapılan renkli desenlerle bezenmiş eserlerimiz, dünya müzelerine intikal ederken, memleketimizde maalesef Topkapı Sarayı'nda üç, beş İznik tabağı kalmıştır.

— Ya Topkapı Sarayı'ndaki diğer çiniler?

— Çinili Köşk'te mevcut XV. asra ait blöblân kandillerle dört renkli beyaz zeminli kandiller bugüne nümune olabilecek nefis eserler meyânındadır. Harem dairesindeki nefis çinilerden sonra, 1669 tarihine kadar yapılan Revan ve Bağdad Köşkleri ile Üsküdar Vâlide Camii çinilerinden sonra 1719 senesinde Topkapı Sarayında yapılan III. Ahmed Kütüphanesine konacak çini bulunamadığından, Boğaziçi'nde Kara Mustafa Paşa yalısındaki çiniler sökülerek buraya vaz'edilmiştir. Bu buhranı sezen devrin ricali, 1719 tarihinde İznik ve Kütahya nâiplerine ferman göndermek suretiyle bu sanatın ihyâsı cihetine gidilmesi emredilmiş ve Nevşehirli İbrahim Paşa'nın emriyle, Istanbul'da Tekfur Sarayı'nda bir çini imalâthanesi kurulmuştur. Sultanahmet Çeşmesi çinileri, Hekimoğlu Ali Paşa Camii çinileri, Topkapı Sarayı'nın bazı kısımlarındaki çiniler, bu fabrikanın mâmulâtı ve dejenere olmuş bir devrin ilk nümuneleridir. İnhitata doğru süratle sürüklenen Osmanlı devletinde zaman zaman Viyana'dan çini getirtilip, sarayın ve bazı binaların iç ve dış kaplamasında kullanıldığı görülmüştür (1756). Bu suretle XVII. asır başlarından itibaren kaybolmaya başlayan renklerle münkariz olmaya yüz tu-

Bir vazo modeli hazırlanıyor.

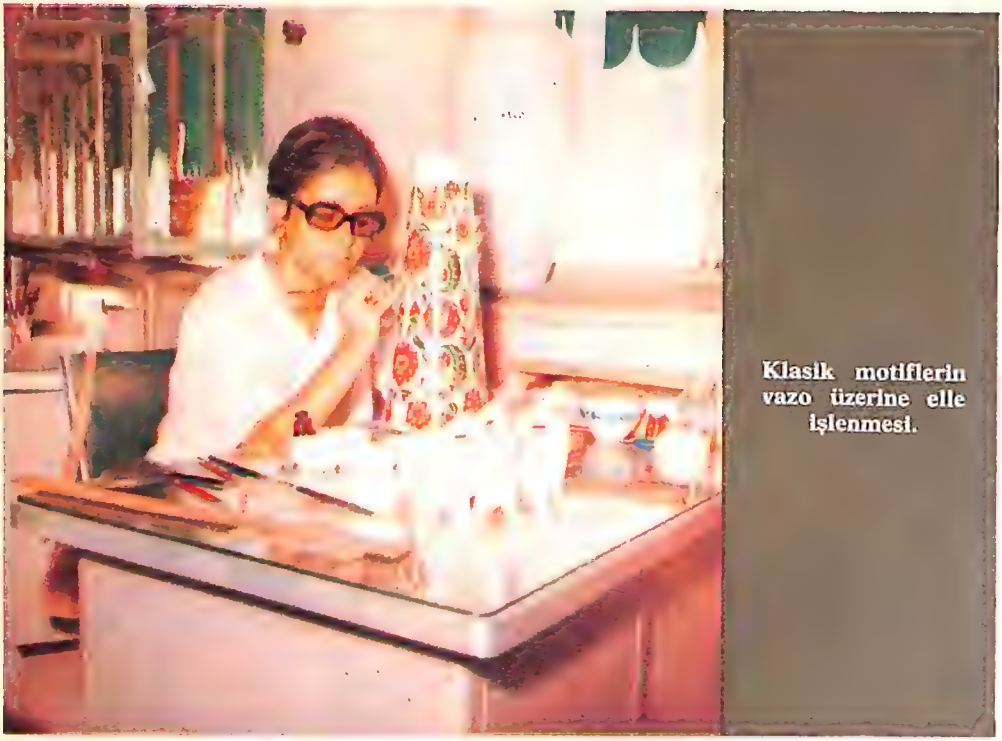

Klasik motiflerin vazo üzerine elle işlenmesi.

tan bu sanat, XVIII. asırda küçük bir hareketle kısa bir zaman Tekfur Sarayında imalât yapmış ise de, bundan sonra bütün karakter ve renklerini seneler boyunca kaybederek bugüne kadar mefluç bir şekilde devam etmiştir.

PORSELEN YAPIMINA DÂİR TÜRKLER'DE İLK PORSELEN

Çini gibi porselen de Batı'ya Doğu'dan geçmiştir. XVII. yüzyıldan sonra, Avrupa'ya Çin porselenleri yayılmaya başlayınca, bunların benzerleri de türedi. Kaolin - feldispat karışımının pişirilmesiyle elde edilen bu porselen hamuru, bir ağız pişiriliyor, sonra üzerine sır sürülerek bir daha yüksek sıcaklığa gösteriliyordu. Böylece sağlam, camlaşmış, yarı saydam, beyaz bir madde elde ediliyordu. Sert porselen ilk defa, XVIII. yüzyıl başlarında, Almanya'da Saksonya eyaletinde yapıldı. Saksonya porselenleri, o zamandan beri dünyaca tanınmıştır. 1770'te Fransa'da, Sèvres'de porselen yapılmasına başlandı. Sèvres porselen sofra takımları da dünyaya ün salmıştır.

Bizde, kaolinin sâf şekli pek güç bulunduğu için, henüz gereği gibi porselen yapılamıyor.

Bugün porselen şöyle yapılır: Kaolinle feldispat, iyice yıkanıp temizlendikten sonra, karıştırılır, özel işlemlerden geçirilerek camcı macunu kıvamına getirilir. Yapılacak eşyanın biçiminde kesilir, sonra kalıpların içine konarak 100 m. kadar derinliğindeki fırının ağzından içeriye sokulur. Pişirilecek porselen, bu uzun fırının içinden bir saate yakın bir zamanda geçer. Fırının iki başı az sıcak, ortası ise 1000° sıcaklığındadır. Fırının öteki ucundan çıkan kalıplar açılır, içinden pişmiş porselen çıkarılır, üzerindeki kalıp hataları kazınarak düzeltilir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nin çini ve porselen dairesinde, resimli, resimsiz, Çin, Alman, Avusturya, Fransa, Japon porselen eserlerinin zengin bir koleksiyonu bulunur.

Türkler'de ilk porselen mâmulâtı «Eser-i Istanbul» nâmı ile şöhret bulan evâ-

nî ile başlar. III. Selim'in ince zevki ile o devirde Galata ve Balat'ta mevcut imalâthanelerde meydana getirilmiş mâmulât nümuneleri müzelerde ve meraklı şahıslar elinde bugüne kadar kalmıştır. Ekserisinde Yesârî hattı ile «Eser-i Istanbul» yazılıdır. Bazılarında da gömme damgalı işaretler mevcuttur.

Fabrikanın çini işletme şefi İbrahim Özbay, uzun yıllar Almanya'da kalıp ihtisas yapmış, genç, enerjik, şakaklarındaki kırlar insana güven veriyor. Ağır ağır modern âletlerle porselen tabakların nasıl yapıldığını anlattı.

— Burada bir otomatik makine vardır. Günde 750 tabak yaparız bununla. Bu fabrikamızın seri imalât kısmıdır. Ama asıl biz elle yaptığımız eserlerle övünürüz.

Fabrikayı gezdikten sonra, örneklerin bulunduğu sergiye geldik. Burada, fabrikanın imalâtından birer örnek var. Vazolara, tabaklara, çini panolara hayran hayran baktım.

Birden aklıma gelmişti, sordum:

— Bu desenleri nasıl buluyorsunuz? Yani, bir yerden mi kopya edersiniz, yoksa?...

El süsleme şefi Nezihe Bilgütay atıldı:

— Efendim, bu desenleri ve motifleri hocamız Muhsin Demironat'la birlikte çıkarırız.

Muhsin Demironat bir el işaretiyle onun sözünü kesti:

— Nezihe Hanım çok kabiliyetli bir talebemdir. Burada pek çok motifi kendi bulup çıkarmıştır.

.....

Fabrikadan çıkıp, Yıldız Parkı'nın serinliği içine daldığım zaman gerçek birer sanat eseri olan vazolar, çini panolar, güllâç takımları, lâle kırmızısı gözümün önünden gitmiyordu.

Müessese müdürü Prof. Muhsin Demironat, fabrikada hazırlanan bir panonun başında.

Prenses Seniha'nın Yedi Mektubu: 3

BÜYÜK YANGIN

Yazan: Claude Farrère - Çeviren: Orhan Yüksel

V. MEKTUP

Prenses Seniha'dan
Madame Simone de La Cherté'ye
91, rue de Varenne, Paris
2 Receb 1329 (1)

BEYKOZ'DAN sevgili iki gözüm, Beykoz'dan yazıyorum bu mektubu, Istanbul'dan değil... Nihayet yaz geldi. Şehir çok ısındı, konak oturulmaz hâle geldi.

Ama zevcim, saray ve parlamentoya yakın olabilmek için daha birkaç hafta şehirde kalacak. Çünkü — siz de benim kadar biliyorsunuz — burada işler günden güne kötüye gidiyor. Bu yüzden, haremimden ayrılmaya ve biz, dördümüzü — kayınvâlidem, görümcem, ben ve Leylâ'mızı — yukarı Boğaziçi'nin daima taze olan havasını teneffüs etmek üzere buraya gönderdi. Kısacası, iki günden beri, Anadolu yakasındaki Beykoz'da, sizin zaten tanıdığınız eski yalıya yerleşmiş bulunuyorum. Hatırladınız mı burasını? Sade yapılı, büyük bir ahşap evdir, upuzun kan kurusu rengindeki cephesini denizin suları yalar. Sırtını ise, sedir, servi ve çamların gölgelediği, setler hâlindeki yamaca vermiştir. Bu ağaçlar, çevredeki çınar, ıhlamur ve meşelerle birlikte koyu bir gölgelik meydana getirir. İşte buradayım şimdi ve benim odam, yalının tam cenup köşesinde. Pencerelerimden üçü, daima gölgelik, her zaman reçine ve gül kokularının geldiği parka bakıyor (2). Mektuptan başımı kaldırınca, solumda, su kıyılarında kurulmuş güzel köyleriyle Boğaziçi'nin Anadolu yakasını görüyorum: Paşabahçe, Çubuklu, Kanlıca. Sağda ise Boğaz... Hatırlar mısınız sevgili hemşirem. Bir zamanlar siz de pek beğenirdiniz burasını? Ama bilmiyorum, Batı hayatının hareketli akışı içinde şimdi buraları hatırlıyabiliyor musunuz?

Hadi bunları bırakalım, bari Avrupa tarafındaki kâgir villâları, rıhtımları, hele diplomatik sezonda hiç eksik olmayan güzel arabaları hatırlar mısınız? Gezintiler, piknikler, polo, tenis... Tahmin edeceğiniz gibi bunlardan hiçbiri bana göre

1) 28 haziran 1911.

2) Ekseriya ahşap olan Türk evleri bizimkilere göre çok aydınlıktır. Bu evlerin pencereleri arasındaki aralık, bizim taştan yapılma evlerimize göre çok azdır. Bir yalıda altı, hattâ on pencereli oda bulunması, nâdir raslanan bir şey değildir.

değil. Batı, bir başka dünya bizim için. Ama yine de, Tarabya kıyılarından kayığımla geçerken, çarşafımın peçesinin altından sahile bakıyorum, sonra bazen, bir dost — şüphesiz benim gibi çarşaflı — beni davet ediyor... İkimiz bir arabada, bu başka dünyanın, Batı dünyasının içinden çalakırbaç geçiyoruz... Ama bizim Asya tarafımız daha sempatiktir. Hatırlar mısınız... Sempatik çayırları, koruları, sarayları, yalıları... Yolu da yoktur, rıhtımı da... Ne süslü püslü arabaları vardır, ne tenisi, ne piknikleri... Cuma gezintilerimizi hatırlar mısınız? Her yamaçta, her vâdide rengârenk, iri çiçekler gibi, çayırlara yayılmış Türk kadınlarını. İşte burası da aynı Boğaziçi, burası da aynı Türkiye... İhtilâl burada gerçekten kendisini belli etmemiş.

Geçen gün, Beykoz'a taşınırken bunları düşünüyordum. Evet, yazlığa gitmenin gerçek bir taşınma olduğunu bilirsiniz bizlerde.

Sabahın çok erken saatlerinde dört tane lando gelmişti kapıya. Evde ise bir kargaşalıktır gidiyordu. Öğle olduğu zaman, daha doğru dürüst toparlanmamıştık bile. Nihayet yola çıktı. Biz dördümüz ilk landodaydık. Başlıca adamlarımız ve eşyamız da diğerlerindeydi. Tabiî ben, kayınvâlidem ve görümcem, iyice örtülüydük. Sadece, henüz on üçünü doldurmamış olan Leylâ'nın yüzü açıktı.

Sonra, Haliç boyunca ilerledik. Fener'de bizi karşı yakaya geçirecek araç vardı. Arabalarımızın yanısıra dört tane zenci yürüyordu... Bütün bunlar, gelip geçenlere, görenlere, Ahmed Paşa'nın harem inin gerektiği gibi bir harem olduğunu, Ahmed Paşa'nın iyi bir mü'min olduğunu, örf ve âdetlere sadık olduğunu ve üzerine aldığı vazifeye lâyık olduğunu gösterir.

Bu, sevgili ablacığım, bana bundan beş yıl önce, Sultan Hamid zamanında aynı şekilde konaktan ayrılışımızı hatırlattı. Aynı halkın önünden geçip aynı yalıya gittik... Durum yine aynıydı. O zaman da halka karşı şimdiki gibi davranıyorduk. Ortada değişen birşey yok ama, kanunlar değişiyor sözde... Daha dün, parlamentoda, kocalara, zina yapan karılarını öldürme yetkisini veren kanunun değişmesi için bir dolu konuşmalar oldu (3). Kısacası âdetler değişmiyor. Abdülhamid'in hal'inin ertesi günü muzaffer olduğunu sandığınız Türk feminizminin hâlini görüyorsunuz.

Feminist Türkler mi? Haydi canım... Benim mavi gözlüm, herhalde böyle bir rüyanın gerçekleştiğini daha uzun müddet göremezsiniz. Türk kadınını serbest bırakmak mı? İyi ama kim serbest bırakacak? Yani hangi adamlar? Hangi ırktan? Nereden? Avrupa'dan mı? Asya'dan mı? Afrika'dan mı? Hangi vilâyetten? Hangi eyâletten? 1908'deki siyasî ihtilâlden bin defa daha harikulâde olan bu moral ihtilâl nereden başlayacak? Düşünün ki, bizim imparatorluğumuzda çok çeşitli milletler var, bunlar, birbirlerinden nefret etmedikleri zaman, birbirlerini kıskanırlar. Bu da, bizim aleyhimize olan bir husustur. Kısacası Türkiye'de feminizm meselesini halletmek kolay değildir.

Eski Istanbul'da bir konağın içi.

Bu yüzden, bizzat ben; ben ki, büyük komitenin nüfuzlu bir üyesi olan paşanın zevcesi, bizzat meşrûtî Büyük Padişah'ın küçük yeğeniyim, — ama ne olur Mösyö de la Cherté'ye, bir de Mösyö... (adını söylemeye cür'et edemediğim şahsın kim olduğunu biliyorsunuz değil mi?) söylemeyin — evet, ben bile, bizimkilerin cân ü gönülden bağlı olduğu bu ihtilâlin kat'î bir başarı kazanacağına inanmıyorum.

Peki, kimdi buna başlayan? Sadece birkaç mason locamızın desteğiyle hareket eden subaylarımız... İşin tuhafı, Türk ordusunda subay sayısı fazladır. 200.000 as-

3) 18 nisan 1911 celsesi — Jön Türk parlamentosu aksine bu menfur barbarlığı 88 numaralı kanunu ile tasvib etti.

kere 50.000 subay. Yani sizin Fransız ordusundakinden on misli daha fazla...

24 nisan 1909 ihtilâli başlayıp da, askerlerle subaylar birbirine girince, sayılarının çokluğuna rağmen askerler yenildiler. — Allah adına yemin ederim ki size, bu işler böyle geçti. Sonra, imparatorlukta bir şehirde, hemen hemen tamamen Müslüman olmayan halkın oturduğu bir şehirde, Selânik'te, kalpleri gerçek mü'minlerinki gibi Osmanlı padişahına, Allah'ın halifesine bağlı olmayan kimselerin, Yahudiler'in oturduğu Selânik'te Emîrü'l-Mü'minîn'e karşı gizli bir ittihad yapıldı. Gerçek işte böyle başladı. Bundan sonra da işler çığırından çıktı. Arnavutlar daha çok feodal hürriyet kazanacaklarını umarak yürüdüler, Hıristiyanlar bulanık suda balık avlamak için yürüdüler ve nihayet sonunu biliyorsunuz...

Peki ya şimdi? Şimdiki vaziyeti de biliyorsunuz değil mi? Üç seneyi kısaca hulâsa edeyim: En çok, en çok iki, üç yüz bin kişi Türk ihtilâlini yaptı. Bunların kendileri de, şöyle böyle Türk'tü, çünkü, ya yabancı doğumlu, yahut yabancı kültür ve terbiyesiyle yetişmişlerdi. Bunlar, on iki veya on beş milyon Türk'ün irâdesine karşı olarak bu ihtilâli yaptılar. Siz şimdi bana belki de bir akıllı adam, birçok budalaya bedeldir, iki yüz bin kişi haklı, on beş milyon haksızdır diyeceksiniz. Olabilir. Ama o zaman, bu hesapça ekseriyet reyine ne oluyor? (4).

Allahaısmarladık mavi gözlüm. Gözlerinden öperim.

Seniha

Hâmiş — Mektubumu kapamışken, açtım. Küçük cariyem Fatma biraz önce koşarak geldi ve bana gerçekten feminist bir haber getirdi. Selim Bey'in hemşiresi — Selim Bey'i eski rejimde nâzır iken tanımıştınız — dîvân-ı harp tarafından muhakeme edilerek üç yıl hapse mahkûm edilmiş, sebebi de Kapalıçarşı'da peçesini kaldırıp, bir kadeh rakı içmekmiş... Ha ne diyordum? Evet, hürriyet hareketi ilerliyor.

Madame Simone de La Cherté
91 Rue de Varenne, Paris
15 şaban 1329 (5)

Sevgili iki gözüm, sevgili hemşirem, bu meş'um mektubu yazmaya nasıl elim varacak?... Bu mektup ki, daha yazmadan baştan başa ateş, baştan başa kan içinde görüyorum... Siz de ağlayacaksınız ve felâketi zaten biliyorsunuz. Yapacak birşey olmadığını da... Istanbul yandı!... Bunu gazetelerden öğrenmişsinizdir. Ama biliyorum inanmamışsınızdır, inanamazsınız. Şunu demek istiyorum: Gazetelerde okuduklarınızla felâketin büyüklüğünü anlayamazsınız.

Istanbul'un eski Türk evleri.

Bizim Istanbul'umuzu hatırlarsınız, birbiri ardınca devam edip giden köyler, sokaklar, çıkmazlar, eski, yeni ahşap evler, bol bol bahçeler, mezarlıklar... Şöyle bir kapatın gözlerinizi bütün bunların arasında parıldayan mücevherleri düşünün... Saraylar, camiler, Sultanahmet, Selimiye, Fâtih, Lâleli, Vâlide ve nihayet hepsinin üstünde dev bir pırlanta gibi pa-

4) 1908'de Türkiye'de olan hâdiselerle, daha yakınlarda Rusya'da olan hâdiselerdeki benzerlik son derece dikkati çekicidir. Hepsi dışarıdan gelen bir avuç tedhişçi, münakaşasız şekilde eski hâlin taraftarı olan yüz milyon Rus'u boyunduruk altına aldı. Ama bir Prenses Seniha, Rusya'da olsa, galiplerin, ekseriyetin reyine neden değer vermediğini soramaz. Çünkü onlar Sovyetler tarafından, yok edildiler. *C. F.*

5) 10 ağustos 1911.

KASIMPAŞA'DAN ESKİ İSTANBUL'A BİR BAKIŞ.

rıldayan Süleymaniye Camii... Kaç defa gitmiştik beraber hatırlar mısınız? Canlandı mı gözünüzde bütün bunlar, söyleyin? O hâlde, şimdi de ben söyliyeyim: Hepsi kül oldu! Hep kül, kömür oldu veya kararmış taş yığınları hâline geldi. Şüphesiz, mermer, büyük camiler duruyor... Ama onlar da kapkara isler içinde kaldı.

İşte Istanbul böyle... Eski Romalılar'ın yedi tepesine benzeyen bizim yedi tepemizden sadece üçü kurtuldu. Bunun yanısıra şu anda iki yüz bin kişi aç ve perişan hâlde. Çoğu, camilerin büyük avlularına sığınmış durumda.

Bakın sevgili hemşirem ne söyleyeceğim... Birşey hatırlatacağım daha doğrusu. Hani bir gün sizinle Rumelihisarı'nda bir gezinti yapmıştık. Sonra hisarın içini de gezmiştik. Burada, Ruslar'dan kaçıp, Istanbul'a göçen bazı Çerkesler yaşıyordu. İkimiz, teneke ve kartondan yapılma bir kulübenin önünde durmuştu, hattâ benim köpeklerim yaklaşmamızı istememişlerdi. Sonra iki kadın çıkmıştı kulübeden. İki Çerkes kadını, birinin kollarında bir bebek vardı. Ne büyük bir sefalet içindelerdi. Onları nasıl perişan bulmuştunuz. Ama buna rağmen, verdiğimiz sadakayı kabûl etmemişlerdi. Fakat gerçekten hiçbir şeyleri yoktu. Kendi elleriyle yaptıkları kulübede, hasırlar üstünde yaşıyorlardı. İşte şu anda, Istanbul'daki kadınların dörtte biri o durumda... Hiçbir şeyleri kalmadı. Avrupa'da hiçbir felâket böylesine korkunç olmamıştır (6).

Kayınvâlidemle ben, alelacele Beykoz'u bırakıp, şehre dönüp, bu umumî mâteme katılarak, elimizden geldiği kadar çalışmaya başladık. Bizim aramızda büyük bir yardımlaşma duygusu vardır. Ama ne yazık ki kaynaklarımız pek az. Bizim burada zengin dediklerimiz bile, Paris'te fakirler arasında yer alabilir. Aç, susuz kalmış bunca insanı doyurabilecek miyiz bilmiyorum.

Sevgili mavi gözlüm... İşte, Istanbul'umuzdan kalan bu. Daha fazla tafsilât vermeye içim elvermiyor.

Yangını kim çıkardı? Kimse bilmiyor. Herkes kasıttan, cânî ellerden bahsediyor. Ben şahsen, böyle birşeyi münakaşasız reddederim. Hangi acîbe, hangi lânetli deli on bin fakir insanın evine kundak sokabilir? İmkânsız bu. Olamaz!

Halka gelince, halk, şimdiye kadar görülen bütün felâketlerde olduğu gibi bu işe de Allah'ın hikmeti diyor. Yani, halkın azgınlığı, Allah'ın hiddetini celbetmiş, o da ceza olarak başımıza bu musibeti musallat etmiştir. Çünkü genç Türkiye, Kur'ân-ı Kerîm'i küçümsüyordu. Genç Türkler eski kanunları bozmuş, eski hükümdarı hal'etmiş, daha bin türlü suç işlemişlerdi. Allah, bu yüzden suçlu halkı cezalandırdı.

Hayır, gülümsemeyin. Ben bunları yazıyorum ya, Vallahi yazarken kendim de titriyorum. Bu, gerçekten inanılmaz bir felâket oldu milletimiz için.

Dış gailelerimiz yetmiyormuş gibi, bir de bu felâket geldi çattı. Dışarıda Bulgaristan ve Rumeli, vergi vermemekte diretiyor, Bosna ve Hersek bizden ayrıldı; Girit isyan hâlinde... İçerde Arnavutluk, Makedonya, Suriye, Arabistan, Kürdistan, yer yer ayaklanıyor ve kendi elleriyle vatanı parçalamaya çalışıyorlar. Çeşmelerden akan sular gibi her yanda Türk kanı akıyor. Zavallı parlamentomuz, son gayretleriyle bu işleri önlemeye çalışıyor. Öte yandan, her taraftaki yabancılar, zayıflığımızı büyük bir dikkatle takip ediyorlar. Şu Karadağ bile, ordusunu seferber edip, bizi istilâya hazırlanıyor. Şu hâle bakın! Sanki eski Osmanlı iktidarının kalıntılarını yok etmek elinden gelirmiş gibi!... Heyhat... Gelir belki de... (7)

Ah iki gözüm, insanın, memleketini, benim Türkiye'mi sevdiğim gibi sevmesi ve sonra onun her gün biraz daha hızlanarak mahvolmaya gittiğini görmesi ne acı... Hiç olmazsa bu mahvoluşta biraz da güzellik olsaydı.

1877'de ölür gibi olmuştuk... Olmuştuk ama, şerefle kaybedilmiş büyük savaşlardan sonra.

Bu ihtilâlden de aynı şeyi bekliyorduk... Belki bir yeniden diriliş olmayacaktı bizim için ama, hiç olmazsa parlak bir can çekişme geçirecektir... Ama bizim ihtilâlimiz ufak tefek, âciz ihtilaçlarla son buluyor... Ah sevgili hemşirem, unutmuyorum... Daha bir yıl önceydi, bana Türkiye'de feminizmin ergeç bir zemin bulacağından bahsediyordunuz... Bugün nerede olduğumuzu biliyor musunuz? Şuradayız: Müslüman kadını, üst üste üç peçe de örtünse, açık arabada gezemez. Landoların üstü örtük, camları kapalı, perdeleri indirilmiş olacak. Abdülhamid zamanında böyle şey görmemiştik.

Elvedâ mavi gözlüm... Belli olmaz, hemşireniz artık uzun müddet Hıristiyan

---

6) Ve bu devirde, Istanbul'daki aç insanlar için Avrupa parmağını bile kıpırdatmadı... Çünkü bunlar Türk'tüler, öyle değil mi? Hiç olmazsa Bolşevik bile değillerdi!...

7) Gerçekten on beş ay sonra Karadağ Türkiye'ye hücum etti... Bir takım ittifakları gerçekleştirdiği şüphesizdi.

Eski Istanbul'da, Boğaziçi'nde bir yalı.

hemşiresine mektup yazabilecek mi acaba? Seniha

Hâmiş:

Çok, çok, çok egoistim... Başımıza gelen bu felâketlere daldım da, Fransa'nın başına gelen felâketten tek satırla bahsetmedim. Çok acı şeyler ve Türkler'in gönlünde çok sevgili olan Fransa'nın acısı içimi kanatıyor. Elvedâ... Allah size de yardım etsın (8).

---

8) Ağustos 1911... Fransa için çok acı bir devirdi. Fransa Prusyalılar'ın tehdidi üzerine, haklarından vazgeçiyor ve vaktiyle bizim Brazza'mız tarafından keşfedilen, fethedilen ve haritası yapılan Kongo'nun yarısını Almanlara bırakıyordu. Uğradığımız zilleti düşünmek bile, Prenses Seniha'yı Istanbul'da titretmeye yetiyordu. Zira Türkler, Fransızlar'ın uğradığı hiçbir felâket karşısında ilgisiz kalmamıştır. C. F.

Millî Mücadele İçin Kurulan Çeteler

2

VATAN BİZİM CANIMIZ

YAZAN: **İhsan Birinci**

DEMİRCİ MEHMED EFE ÇETESİ

MEMLEKETİ, Aydın'ın Karacasu kazasıdır. Babası ile kendisinin demirci olduğu söylenir. Davet üzerine, beraberindeki kızanlarıyle birlikte cepheye koşmuştur. Ona, büyük ünlü kahramanlardan Yörük Ali, Sökeli Ali, Ödemişli Gökçen, Postlu Mestan, Danişmendli İsmail, Köpekçi Nuri, Ahmed Çavuş, Dokuzun Hasan, Hüseyin vesair efeler de kızanları ile iltihak etmişlerdi.

Demirci Efe, Garp Cephesi'nin büyük rüknü, hakikaten vatan ve millet gayreti güden bir kahraman olarak, savaş sonuna kadar «Aydın Cephesi Kumandanlığı»nı deruhte etmiştir. Karargâhı Nazilli'de idi. 57. Tümen Komutanı Kurmay Albay Şefik, Demirci Efe ile daima işbirliği yapıyordu.

YAHYÂ KAPTAN ÇETESİ

Köprülü veya Tikveşli diye anılan Yahyâ'ya verilen Kaptan lakabı, efe yerine kullanılmıştır. Henüz on dokuz yaşında iken Köprülü kasabasında ağabeyi Mâlik'i öldüren bir Bulgar'ı bıçakla aynı âkıbete uğratarak dağa çıkmıştı. Teşkil ettiği çete ile uzun müddet Makedonya'da at oynattı. Türkler'e eziyet edenlerin amansız düşmanı oldu. 1913 yılında Istanbul'a gelen Yahyâ Kaptan, girdiği İttihad ve Terakki Cemiyeti'nde, Balkan ve Irak cephelerinde, önemli sabotaj hareketlerine girişti.

Nihayet, Tavşancıl'a yerleşen bu acar silâhşör, Millî Mücadele için etrafına topladığı arkadaşları ile Gebze dolaylarının yegâne sözü geçen çetenin reisi olmuştur. Fakat ne yazık ki, onu çekemeyip, hayatını söndürenler de, yine evvelce hizmet ettiği İttihad ve Terakki'nin elemanları oldu. Başta Kara Vâsıf ve Karakol Cemiyeti'nin öncülerinden Yenibahçeli Şükrü, aslı olmayan iftiralarla dolu telgraflarla, Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın zihnini bulandırdılar. Ama bu yersiz bühtanlara kanmayan başkomutanı tarafından aslâ bir şikâyet duymadı.

Öte yandan, Karakol Cemiyeti'nin, Istanbul hükümetini de kışkırtarak; 6 ocak 1920 tarihinde vapurla hareket eden jandarma genel komutanı muavini Albay Hilmi'nin komuta ettiği alay, Tavşancıl'ı sardı. Bir gece önce kuvvetlerinin önemli kısmını civar köylere göndermesiyle, yirmi adamı ile kalan Yahyâ Kaptan, kardeşin kardeşi vurmasını engellemek amacıyle, teslim olmak mecburiyetinde kaldı.

Elleri kelepçeli olduğu halde, önünden geçmekte oldukları çeşmeden su içerken kahpece öldürülüp; kesilen başı, zafer nişânesi olarak Istanbul'a götürüldü.

Bu kahramanın emrinde; Kara Aslan, Küçük Aslan ve İdris Kaptan çeteleri vardı. En yakın arkadaşları da, Halil Ağa, Şumnulu Tâhir Ağa, Musa, Köprülü Âdil, Sırrı, Yüzbaşı Celâl, Göçmen Ali ve Demircili Abdullah idi.

TOPAL OSMAN AĞA ÇETESİ

1883 yılında Giresun'da doğan Osman Ağa, önceleri Balkan savaşına gönüllü iştirak etmiş, avdette teşkil ettiği gönüllü Trabzon alayı ile bölgede bir Trabzon Rum İmparatorluğu kurmak çabasını gösteren Pontusçular'a kaçacak delik aratmıştır.

Osman Ağa, Çatalca savaşındaki cansiperâne saldırışları esnasında, on beş yerinden yaralanarak, altı ay hastanede yattı. Bilhassa ayağından aldığı bir şarapnel yarası ile şakat kalışından ötürü, Topal Osman Ağa diye anılmaya başlandı.

Karadeniz'in mangal yürekli adamı namıyle Millî Mücadele tarihimize geçen Topal Osman Ağa; 800 adamı ile, 37. tümen emrinde Ruslar'a karşı çarpıştı. Mondros antlaşmasıyle memleketine dönünce, durumun vahametini anlayıp, kırk dört yere çektiği telgraflarla, «Trabzon'da bir kongre yapıp, silâha sarılalım. Zira gittikçe kuvvetlenen Pontusçular imhamıza karar vermiştir» haberini yayarak, yeniden teşkil ettiği «Giresun Alayı» ile Rumlar'ın canına okudu.

Ankara hükümeti tarafından verilen milis yarbayı rütbesi ile başına geçtiği alayı, düşmanla birlik olan 2.700 mevcutlu Koçgir ve Umraniye'deki Kürt reislerinin isyanını başlarına yıktıktan, Samsun'a gelip, Rumlar'ı temizledikten sonra, şehirde karargâh kurdu. Mangaltepe taarruzundaki kahramanlığı dillere destan olmuştur. Atatürk'ün büyük nutkunda sitayişle bahsettiği bu çarpışmada, askerimizin bir ara çözülüp açtığı gediğin kapanmasında, yaralanan atından düşen bu yiğidin, belinden eğri Lâz bıçağını çekmesiyle, o topal ayağından irin aka aka düşmana saldırışı inanılır şey değildi...

Nihayet zaferden sonra alayı ile birlikte muhafız taburu komutanı olarak Atatürk'ün korunmasına memur edilmiştir.

İPSİZ RECEP ÇETESİ

Kurtuluş Savaşı'mızın kazanılmasını hazırlayan akıncı müfrezeleri içinde, siyasî entrikalara karışmayan gruplardan biri de «İpsiz Recep Reis Çetesi»dir. Abdullah Emîr Ali oğullarından olan bu ihtiyar kurt, 1862 yılında Rize'de doğmuştur. Gençliğini deniz korsanlığı ile geçirdi. Düşman işgali üzerine sahil hapishanelerindeki mahkûm arkadaşlarını kaçırmak suretiyle, teşkil ettiği çete ile, bilhassa Sakarya dolaylarında hamâsî destanlar yarattı. Kısa zamanda 1.500 kişiyi bulan maiyetinde isim yapmış kahramanlardan bazıları şunlardır:

Altınkanoğlu Mehmed (muavini), Ekşioğlu Murad, Ekşioğlu İbrahim, Ekşioğlu Mehmed, Kör Rif'at, Evza, Osman (Kurtuluş), Şerif (Kaçaran), Mustafa (Uzun), Kaşkı'nın İbrahim, Mustafa Çavuş, Salih Çavuş, Hordoloşoğlu Mustafa, Abaza nâmıyle anılan Kemençeci Kâzım, İslâm, İsmail, Ağanın Şevki, Nargileci Ömer, Hamza (İpsizin yeğeni), Kansız Ali, Efendinin Zekeriya, Tafuli Hamdi, Mahmud Yazıcının Ali, Çekmişin Emin ve Ömer, İlyas, Hacı Hasan, İbrahim (Gürdal), Kolcunun Hüsnü, Şevket, Parmaksız Ahmed, Bayram Ali, Kör Bilâl, Oznik Hüsnü, Hemşinli Hoca Necati, İsmail Hakkı, Hurşid, Musa oğlu Ferhad Reis, Hacı Dedeoğlu Seyyid, Mecid Dayı, Pilehozlu Kemençeci Hamza, Kandemir'in Mehmed, İsmail, Ziyâ, Deli Mehmed, Mahmud, Trabzonlu Doktor Yüzbaşı Raik ve eşi.

En önemli görevi İzmit'te bulunan Yunan Manisa fırkasının, İnönü cephesindeki esas ordularına katılmasını önlemesidir. Bilâhare, Eskişehir'in yetmiş iki köyünde isyan eden Abazalar'ı susturmuş ve çete efradiyle Sakarya Savaşı'na iştirak etmiştir. Altmış beş yaşında olmasına rağmen, önemli işler gören bu Karadeniz uşağı, millî dâvanın hitam bulması ile, Karasu'daki evine çekilmiş, 1928 yılında vefat etmiştir.

KÖPRÜLÜ HAMDİ MÜFREZESİ

Komutanı, Istanbul hükümetinin görevinden uzaklaştırdığı Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi'dir. Bölgesi, Ayvalık ve civarı idi. 27 - 28 mayıs gecesi Yunanlılar'ın Ayvalık'a asker çıkarma teşebbüsü üzerine, 127. alay komutanı Ali (Çetinkaya) ile Köprülü Hamdi'nin 200 kişilik milis kuvvetleri, düşmana karşı koyarak, Ayvalık'ın batısında cephe tutmuşlardır. Millî Mücadele'nin ikinci silâhı burada patlamıştır.

«Balıkesir'de Fırka 61 Kumandanı
Kâzım Bey,
c. 28.1.36

Köprülülü Hamdi Bey'in fedakârâne ve cesûrâne hareketiyle elde eylediği şâyân-ı gıbta muvaffakıyetten mütehassıl teşekkürâtımızın mumaileyhe teğliğine delâlet

Türk kuvvetleri Kurtuluş Savaşı'nda, bir hücum sırasında.

buyurulmasını rica eder, böyle azîm bir muvaffakıyete sâik olan zât-ı biraderlerini tebrike şitâb eyleriz.

Heyet-i Temsiliye nâmına
Mustafa Kemal

Köprülü Hamdi'yi Biga'da gafil avlayarak şehid edenler, Ahmed Anzavur ile Gâvur İmam'dır. Ama sonraları yine Biga'da Anzavur'u pusuya düşüren Hamdi'nin adamları, komutanlarının öcünü almakta gecikmediler.

YÖRÜK ALİ EFE ÇETESİ

1896 yılında Sultanhisar'ın Kavaklı Köyü'nde doğan Yörük Ali Efe, Köroğlu'nun arkadaşı Ayvaz'dan rivayet olunan Ayvazoğulları lakabını taşıyan aileye mensuptur. 1916 yılında İzmir'de askerliğini yaparken, bir Ermeni subayı tarafından kamçılanmasını hazmedemiyerek dağa çıkmış ve topladığı adamlarıyle bölgede çeteciliğe başlamıştır.

Üç yıl süren bu hayattan sonra, hükümete teslim olan Yörük Ali Efe, bu defa Yunanlılar'ın İzmir'i işgali üzerine 1920'de yeniden çete teşkil ederek, düşmana karşı vuruşmaya başladı. Onun bu davranışı, İzmir ve Aydın bölgesinde, Millî Mücadele'nin başlangıcı oldu. Kıllı Efe Çetesi de beraberinde idi... Kısa zamanda alay mevcuduna yükselen kuvvetine «Millî Aydın Alayı» nâmı verildi. Bilhassa 16 haziranda Malkoç Köprüsü'nde Yunanlılar'a karşı koymasıyle ün almıştır. Hele Demirci Efe kuvvetleriyle müştereken gi-

riştiği savaşlarda, bir hayli kahramanlık gösteren bu alayın ismi, 37. tümende hâlâ «Yörük Ali Efe Alayı» olarak muhafaza edilmektedir.

Çetelerin kaldırılması sonucunda, o, hiçbir zorluk çıkarmadığı gibi, daima yeni hükümetin emrinde çalıştı. Böyle kritik anlarda anlayış göstermesi sayesinde milis albayı rütbesinde İstiklâl madalyası ile taltif edilen Yörük Ali Efe, son zamanlarını Yenipazar nahiyesinde, çiftçilik ve ticaretle geçirirken, 1953 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

DİĞER ÇETELER

Hacı Niyazi Çetesi: İvrindi bölgesinde emrinde 150 kişilik bir millî kuvvet vardı. Hoca olan bu zât, şehid olmuştur. Yüzbaşı Halid (Bayrak)'ın 200 kişilik nizamîye kıtasıyle çalışırdı.

Hulûsi ve Emin Çeteleri: Soma bölgesinde Hulûsi'nin 200, Kırkağaçlı Emin'in de kendi besleyip, başlarında çarpıştığı 150 kişilik milis kuvvetleri vardı, (şehid oldu). Yarbay Âkif ve sonra Kemal (Balıkesir)'in komutasındaki 188. alay ile irtibatta bulunurlardı.

Mîrimîrân Müfrezesi: Mîrimîrân Halid (paşa), Akhisar bölgesinde 300 kişilik kuvvetle memleketine hizmet etmiştir.

Hâfız Bey Müfrezesi: Akhisar'da 50 kişilik grubu ile çalıştı.

Kaymakam Rahmi Müfrezesi: Gönen'de 200 kişilik kuvvetiyle Anzavur'la yaptığı çatışmada şehid olmuştur.

Reşad Bey Müfrezesi: Şâir Yahya Kemal'in kardeşi olan bu zât, 100 kişilik millî kuvveti ile Akhisar'da çalışmıştır. Akhisar'da bulunan ve mevcudu 300'ü bulan bu müfrezeler, Binbaşı Hüsnü ile Yar-

Eskişehir'de, Garp Cephesi teşkilâtının önünde bir toplantı.

bay Sabri'nin komutasındaki 14. Süvari Alayı ile irtibatta bulunuyorlardı.

Uşak Hücum Taburu: Komutanı, jandarma yüzbaşı İsmet idi. Salihli'de Anzavur'a karşı çarpışmıştır. Bu birliğe, Reddi İlhak Cemiyeti'nden Söke'li Hilmi ile İbrahim adındaki vatanperverler, erzak ve paraca yardımda bulunurlardı.

Dereler Müfrezesi: 500 mevcutlu bu alayın komutanı Yarbay Pire Mehmed idi. Samsun dolaylarında bahriye müfrezesiyle birlikte Nebyan dağlarında Pontusçular'dan Sokrat Çetesi'ne karşı mücadele etmiştir.

Hortlaklar Çetesi: Yörük Hortlak Mustafa ile Halil kardeşler, Antalya ve Muğla dolaylarında vatan için çalışmış, düşmana göz açtırmayan kahramanlar safına geçmişlerdir. Zira bu iki kardeş, evvelce ortalığı haraca kesen, korkulu anlar yaşatan eşkıyâ grubundan idiler. Aynı zamanda ekalliyetten aldıklarını, muhtaç kimselere dağıtırlardı. İş, vatanın kurtuluşuna dökülünce, bu defa silâhlarını düşmana karşı kullanarak, bölgede istenileni vermişlerdir. Zafer sonunda hükümet, mükâfat olarak bu iki asker kaçağını affetmiştir.

Ali Osman Kâhya Grubu: Rize'li Şahinoğulları'ndan olan bu zât, Istanbul'da sandalcılar kâhyası idi. Anadolu'ya külliyetli miktarda esliha ve yararlı elemanlar kaçırmakta ün almıştır. Bilhassa Karaağaç cephane deposunu basması, onu tarihe geçirmiştir. Birlikte çalıştığı isim yapmış kahramanlar şunlardır:

Pazarlı Eyüp Reisoğlu Mustafa Kaptan, Pazarlı Babaoğlu Ahmed Kaptan, Jandarma Hasan, Tahsin, Hemşinli Mehmed ve Mahmud kardeşler, Fidan Ali, Zavanalı Hayrullah ve Osman, Rüşdü, Zeki, Keskin Osman, Rizeli Kâzım, Kemençeci Kara Sâlih, Balıkçı Osman, Hurmacıoğlu Mustafa, Yomralı Cafer, Rizeli Porsun çavuşu Mehmed, Hemşinli Tahsin (bu ikisi şehid düştü), Hemşinli Abdullah, Kürt İsmail, Kunduracı İzmirli Mehmed, Hemşinli Mehmed, Çapalıcı Pîr Usta, Galip, Sarı Mahmud.

Savaş boyu Atatürk'ün kullandığı otomobili Ali Osman Kâhya, Anadolu'ya kaçırmıştır. Toplandıkları yer, Yağkapanı idi.

Kıvılcım Çetesi: Antep polis kadrosuna mensup Körükçü namıyle anılan başkomiser Fevzi tarafından teşkil olunmuştur. Görevli bulunduğu yerde kurduğu çetesi ile Fransızlar'a karşı savaş sonuna kadar çarpışarak büyük yararlıklar göstermiştir.

Vezir Hoca Çetesi: Maraş'ın iki gün, iki gece süren müdafaasında, çetesiyle birlikte yararlıklar gösteren ve asıl adı Mehmed (Alpaslan) olan (1299) bu din adamı, şehrin Bektutiye medresesi müderrisi idi. Takviye ettiği çetesini millî tabur hâline sokarak Haruniye ve Antep mücadelesine iştirakla, durmadan dokuz ay düşmanla çarpışmıştır.

Demiralay: Bir din adamı olan Hâfız İbrahim tarafından Isparta'da kurulmuştur. İzmir'in düşman işgali üzerine, etrafına topladığı mücahitlerle teşkil ettiği «Demiralay» nâmındaki gönüllü alayı ile savaş sonuna kadar çarpıştı. Cumhuriyet hükümetinin 6. devresine kadar Isparta

milletvekilliğinde bulunmuştur (Vefatı 1939).

Çelikalay: Yine bir din adamı olan Şükrü Hoca tarafından kurulan milis alayı, Dumlupınar'da Yunanlılar'a karşı dokuz ay dayanarak, ordumuzun hazırlanma imkânını sağlayanlardan biri olmuştur. Çetesi ile Afyon'da İngilizler'in muhafazasındaki silâh ve cephane depolarını boşaltmış ve dağlarda soba borularından bataryalar kurarak, düşmanı aldatmakla, İngilizler'i şehri terke mecbur edip, sonra Yunanlılar'a karşı Binbirtepeler mevkiinde savunma hattı tesis etmiştir. Ankara'da ilk meclisin açılışında bizzat Mustafa Kemal Paşa ona: «— Haydi Hocam, Afyon'da yaptığın gibi burada da halkı irşat et. Maksadımızın, memleketi, din ve şeriatı kurtarmak olduğunu anlat. Dâvamızın samimî ve kudsî olduğuna inansınlar, itimat etsinler» demesi, gördüğü hizmetlerin bir nişânesidir. Birinci B.M.M.'de Afyonkarahisar milletvekilliğinde bulunmuştur.

DİĞER SEYYAR GRUPLAR

Kocaeli'nde Osmanlılı Şeref'in Gökbayrak Çetesi, Rumeli'nde Rüştü Kaptan'ın Kanlıbayrak Kuvây-ı Millîye Çetesi, Urfa, Maraş ve Antep'te Fransızlar'a karşı çarpışan ve her biri ayrı ayrı çetelerin başında Antep'te Şahin, Özdemir, Şefik; Urfa'da Ali Saip; Maraş'ta Kılıç Ali, Arslan, Yörük Selim ve Doğan; Aydın'da Es'ad Hoca; Konya'da Yüzbaşı Haydar; Adapazarı'nda milis yüzbaşısı İlyas Sâmi (Kalkavan), milis binbaşısı Hâfız Mehmed Ragıp; Geyveli Hâfız Şevket; Gebze'de yarbay Süleyman Askerî'nin Osmancık müfrezesi, Karaaslan Çetesi efradından Meret Ali; Süleyman Kaptan Çetesi, Bulgar Sadık Çetesi.

Faaliyetlerinin sürat ve güvenlik içinde başarıya ulaşabilmesi gayesiyle, grupların bölgelere ayrılması uygun görülmüştü. Böylece, Maltepe Endaht Mektebi Komutanı Yenibahçeli Şükrü (Oğuz), Kocaeli Kuvây-ı Millîye Komutanı oldu. Bu meyanda Kadıköy bölgesine Orhan Veysel, Gebze'ye Dayı Mesut, Şile'ye Yusuf Ziyâ, Kartal'a İhsan, Beykoz'a Korsan Murad ve Kefken'e de İpsiz Receb Reis komutan oldular.

Bu komutanların emrindeki diğer seyyar gruplarda, Yüzbaşı Fehmi, Teğmen Kâzım, Kadıköy itfaiyesinden Teğmen Ali, Başçavuş Küçük Osman, Süvari teğmeni Bedri (Kilisli Akıncı Bedri) vardı. Birliklerine Üsküdar jandarma komutanı Binbaşı Remzi, mülhakı Âtıf, Kartal jandarma komutanı İzzet ile İzmit jandarma komutanı Kerim'in de büyük hizmetleri olmuştur.

Vatanın bir an önce kurtulması amacı ile çaba gösterenler arasında kadınlarımızı da görüyoruz. Kara Fatma Çavuş, Halide (Adıvar) Onbaşı, Kırk arabalık nakliye kolu komutanı Bilecikli Ayşe Çavuş, Adanalı Âdile Çavuş gibilerini zikretmek gerekir.

Türk kuvvetleri, düşmanın yakıp yıkarak terkettiği İzmir'e giriyor.

MAHYACILAR

Bu arada mahya sanatkârları da boş durmuyor, her fırsatta minarelerdeki tezyinatlarıyle memleket evlâtlarına yol gösteriyorlardı. Yenicami'nin mahyacıları Hâfız Kardeşler, Fatih Camii'nde Kebabçı İsmail, Ayasofya'da Cumaovalı Halil en meşhurları idi. Hele Gebzeli Dalgıç Rıza adındaki mahyacı ortalığa ün salmıştı. Renkli kandillerle Yenicami'nin iki minaresi arasına «Ya Vatan - Ya Ölüm» ibaresini yazması, o Ramazan gecelerinde; hüzün ve merak içinde, Anadolu'dan ümit verici haberler bekleyen halk arasında heyecan yaratmıştı. Her semtten gelen genç, yaşlı, kadın ve erkekler göz yaşlarını akıtarak bu mahyayı temâşâ ediyorlardı. Dördüncü akşam, kaynaşmadan korkan işgal kuvvetleri, mahyayı bozdurdular. Ama Gebzeli Rıza asla yılmamış, bu defa «Fedâ olsun canımız» mahyasını kurmuştu... Bu ibârenin Birinci Cihan Savaşı'nın çok duyulmuş bir kahramanlık marşından alındığını herkes biliyordu:

«VATAN BİZİM CANIMIZ
FEDÂ OLSUN KANIMIZ»

İtalya'da çıkan «Le Perroquet» mecmuasının 12 eylül 1909 tarihli sayısında yayınlanan bu karikatürde eli kamçılı bir kadın şeklinde temsil edilen efkâr-ı umumiyye, salyangoz ve kaplumbağa koşulu arabayı kullanan Jön Türk'e şöyle demektedir: «Delikanlı! Dizginlerin daha sağlam, araban daha

kuvvetli, atların daha iyi eğitilmiş olsun. Salyangoz ve kaplumbağa olmasın. Arkandaki ihtiyar adama da yer ver, onun tecrübelerinden faydalanmaya bak (ihtiyar adam yaşlı, tecrübeli Türk'ü temsil etmektedir). Ancak bu şekilde başarıya ulaşır, bütün dünyanın takdirini toplarsın...»

İtalya'da çıkan «Le Perroquet» mecmuasının 12 eylül 1909 tarihli sayısında yayınlanan bu karikatürde eli kamçılı bir kadın şeklinde temsil edilen efkâr-ı umumiyye, salyangoz ve kaplumbağa koşulu arabayı kullanan Jön Türk'e şöyle demektedir: «Delikanlı! Dizginlerin daha sağlam, araban daha kuvvetli, atların daha iyi eğitilmiş olsun. Salyangoz ve kaplumbağa olmasın. Arkandaki ihtiyar adama da yer ver, onun tecrübelerinden faydalanmaya bak (ihtiyar adam yaşlı, tecrübeli Türk'ü temsil etmektedir). Ancak bu şekilde başarıya ulaşır, bütün dünyanın takdirini toplarsın...»

Japonya sularında batan mektep gemisi Ertuğrul firkateyninin komutanı

Amiral Osman Paşa'nın Mektupları

1

Ertuğrul Fırkateyni olayı senelerdir, muhtelif yönleriyle ele alınmış ve bu konuda epey neşriyat yapılmıştır. Bu olaya en güçlü ve doğru teşhisi koymuş olan rahmetli harp tarihi yazarı Süleyman Nutku Bey'dir. Süleyman Bey'in hâtıratı dışında, her makale ve broşür, veya kitapçık, yazarının ilgisi derecesinde faciayı tekrarlamıştır. Böylece ilâveler yapılmış bir facia destanı, veya belirli bir faslı, meselâ Japonya'da Ertuğrul şehitleri adına dikilen yeni âbideyi hikâye eden broşürler ortaya çıkmıştır. Genellikle günlük gazetelerde rastlanan Ertuğrul Faciası konulu makaleler ise, korkunç fırtınalı, azgın denizli, canhıraş feryatlarla dolu bir geminin batışından bahseder.

Bu vak'ayı Deniz Müzesi'ndeki mektubî kalemi evrakından ve Amiral Osman Bey'in mektuplarından incelediğimiz zaman, yıllardır küllenmiş asıl gerçekler birden ortaya çıkmış olacaktır. Filvaki rahmetli Süleyman Nutku Bey de ayni sonuçlara varmış...

Amiral Osman Bey, sefer boyunca ağabeyi Reşid Paşa'ya devamlı mektup yazmış ve bu mektuplar, Amiral'in oğlu Osman Bey tarafından muhafaza edilmiş. Dileriz ki, birer tarihî vesika olan bu mektuplar, Deniz Müzesi'ne kazandırılır.

OSMAN ÖNDEŞ

YOKOHAMA MEKTUPLARI

VEFALI karındaşım, yüce efendim hazretleri,

Yokohama'dan ilk defa olarak takdim ettiğim mektuptan sonra, geçen bir hafta zarfında, prensler, hariciye ve bahriye nâzırları, İngiliz ve Fransız amiralleri tarafından verilen, ziyafet ve eğitim ve kürek yarışları hazırlıkları ile gece - gündüz meşgul olduğumdan, az kaldı şu birkaç satırlık mektubumu bile yetiştiremiyordum.

İzzet Bey karındaşıma evvelce yazdığım mektup haylice uzun olduğundan, bu mektubun okunması ile de bir nebzecik

Ertuğrul firkateynin şehid düşen kumandanı ve bu mektupların yazarı Amiral Osman Paşa.

malûmat alınmış olunur. Binaenaleyh bu defalık kusurumu af buyurun kardeşim.

Bundan sonra, müteakıp ikinci hafta, hareket için telgraf ile müsaade rica edeceğim. Uygun cevap alırsam, eylül nihayetine kadar Japonya'nın diğer dört iskelesinde vakit geçirmek suretiyle, ekim ayının başlangıcında, inşallah Nagasaki'den vatana mütevcccihen yola çıkabileceğimizi umuyor ve bu harekete Ulu Allah'ın yardımcı olmalarını istirham ediyorum efendim.

Personelin durumuna dair geçen mektuplarımızın birinde açıklama isteğiniz mevcuttu ki, cevap için değersiz şeylerle mektupları doldurmaya, bununla beraber merak etmenize de bir sebep yoktur. Bu hafta zarfında Amerika sefiri ile harbiye nâzırına ve prenslerin ve diğer bir kontun mâlikânesindeki ziyafete dahil bulunmadığımızdan, inşallah ziyafetlerin de arkası kesilmiştir. Zira, bıkıldı, usanıldı. Ben zaten aburcubur yiyecek, sağlam mideli bir adam olmadığımdan, bunlar hiç hoşuma gitmiyor.

Mâbeyn teşrifatçılarından bir mihmandârım var. Nereye gitsem peşim sıra geldiğini gördükçe: «Aman efendim zahmet etmeyiniz» gibi sözlerime. «Yok efendım, İmparatorun emridir, vazifemdir» gibi sözlerinden ve her yere saray arabaları ile gönderilişimden artık hakikaten şikâyetçiyim. Başkentte kaldığımız misafirhane, saray gibi bir yer. 80 hizmetçi, arabacı, bilmem neci... Bunlara ne verilecek, ne yapılacak bilemiyorum. Pek sıkılıyorum vesselâm... Aman karındaşım, yukarıda da söylemiştim, mektubumu uzatamıyacağım.

Yokohama, 15 haziran 1306

KÖMÜRLÜKLERİ YETERSİZ BİR GEMİ

Osman Paşa'nın bir diğer mektubunun metni şöyledir:

«Çok şeref sahibi kardeşimin
yüksek huzuruna,

Sevgili karındaşım, gerçeği tanıyan, hakikatli efendim hazretleri. Geçen hafta Tokyo'da iken aldığım ve Yokohama adresime gönderilmiş bulunan 7 mayıs tarihli yüksek yazınızı okudum. Gazeteler dahi teşekkürümdür ki, lutfen kabûl olunsun kardeşim.

Bu mektubum üçüncü olacak ve müsaitçe bir zamanda gayretle kalemi elime aldım, bakalım ne çıkacak?

Resmî yazışmalara dair bahriye nezâretine takdim ettiğim iki adet geniş izahlı raporumun, tarafınızdan öğrenileceğine nazaran, onları tekrar ile mektubumu doldurmak istemezsem de, başka ne bulabileceğimi bilemiyorum. Maamafih, şahsî hayatım haylice sayfalar doldurabilecek gibi görülüyor.

Kader rüzgârının bizlere getirdiklerine bakmıyarak, askerlik görevimi hayırlı bir sonuca ulaştırmak için sarfettiğim gayretimi boşa çıkarmayan Ulu Allah, inşallah avdet etmemizi de müyesser kılar da, o zaman seyahatimiz boyunca ne kalıplara girdiğini ve hâlini kimselere belli etmeyen ve bugün bir seneye varan seferimiz esnasında çekilen bunca mihnet ve eziyetlerden dolayı hiçbir sefer «of» demeyen kardeşinizin, ne derecelerde üzülüp süzüldüğünü anlarsınız.

Allah'a bin kere hamdolsun ki, bugün seyahatimizin en uzak kısmına ulaşmış bulunuyoruz. İnşallah yakın vakitte kardeşlik kucağınıza atıldığım zaman, bana yeniden hayat verecek olan dakikayı Istanbul'da kutlamak müyesser olur. Mak-

sadım, hâdiseleri yazmak ise de, nereden tutturacağımı bilemiyorum. Lâkin Hongkong'dan sonraki seyahatimize ait birşey yazmadığım şimdi hatırıma geldi. Öyleyse oradan başlayalım:

Mezkûr yere gayet fırtınalı, soğuk ve yağmurlu bir hava ile girdiğimizi, o zaman arzetmiştim. Saygon'dan ayrıldıktan sonra, müsait havalarla üç gün babafingoları (1) bile kullandık.

Hongkong'a 20 mil kadar yaklaşmışken, geceyarısı var kuvveti ile dalımıza binen poyraz rüzgârını yiyip de, 2 mil, 3 mil süratle kıyıları görünceye kadar 13 saat uğraşmıştık. Çektiğimiz unutuldu ise de, Çin denizinin, geçirdiğimiz bu üçüncü sademesi hâfızalarda yer etti, yadigâr kaldı.

Yağmur, sis ve bora esnasında aradığımız, yani Hongkong'dan 30 mil uzak olan Gabrok adacığını görene, bir büyük hediye vaad etmiştim. Gemi alabildiğine yalpa ettiği ve güvertede yürümek kabil olmadığı hâlde, köprü üstünde bulunan subaylar hayalât ile uğraşıyorlardı.

Hesapça adacığa 5 mil mesafemiz kalmıştı ki, Fenerli Mehmed Bey: «Gördüm efendim, gördüm» diye nârayı koparadı. Derken biz de gördük... «İnşallah Hongkong'a sâlimen demirlersek, istediğin birşeyi almak borcum olsun» dedim. Sonra sekstant istedi (2), aldım ve hediye ettim.

Kıyı görmek, fener görmek, ada görmek hususunda herkesten evvel görmekte tanınmış isem de, nöbetçileri bir dereceye kadar ikaz etmek, şevklendirmek için ekseriya, seferimizin ehemmiyetine nazaran hediye, para vaad edip, alâkalarını sağlamaya çalışıyorum. Ayrıca subayların köprü üstünde günlerce süren sohbet ve yarışmalarını dinlemek, sayılı deniz eğlencelerimizden biridir.

Hongkong'da İngilizler'den pek ziyade ihtimam gördüm. Valiyi ziyarete gittiğim gün, kaleden atılan toplarla mükemmel bir bandonun Osmanlı marşını çalışı ve bir bölük Highlander'in (3) karşılaması pek mutantan idi.

Saygon'da tesadüf ettiğimiz 8 zırhlıdan ibaret Çin donanmasına ikinci defa olarak burada da tesadüf etmiştik. Subay ve erleri pek görülecek şeylerdi.

Oradan hareketten sonra Formoza kanalını geçinceye kadar tesadüf olunan güzel havalarda, denizin ortasında gördüğümüz binlerce Çin balıkçı kayıkları bahse değer şeylerdir. Bunlar o derece fazla idiler ki, üzerinde sürat bulunan gemiyi bazan 8 ilâ 10 kerte (4) rota değiştirmeye mecbur kalıyorduk.

Ertuğrul firkateyninin kurbanlarından gemi süvarisi Yarbay Ali Bey.

Formoza'yı geçip de, Nagasaki'ye doğru yol verdikten sonra, hava acayipleşti. Bir gece idi ki, esen rüzgâr karar kılıncaya kadar köprü üstünde idim. Ancak saat 20.00'de iskele başomuzluğundan dönerek karayelde karar kıldı. Yan yelkenlerini yaptırarak aşağıya indim. Sabahleyin havanın fenalaştığı ve geminin denizi sökemediği haberi geldi. Yukarı çıktığımda etrafı pek fena buldum. Koca Ertuğrul, başından esen rüzgârı sevmiyordu. Biraz daha devam ettikse de vaziyet fenalaştı. Kömür hesabımıza uymadı. Çin'in, evvelce Fransızlar'ın topa tuttuğu Men nehri ağzındaki bir tersane mevkii olan demir

1) Babafingo: Babafingo serenleri üzerlerine açılan üst yelkenler.

2) Sextant: Denizcilikte gök cisimlerinden mevki koymaya yarıyan seyir âleti.

3) Highlander: Bir İskoç birliği özel adı.

4) Pusla kartlarının 11 derece 11 dakikalık açı taksimatına denir.

yerine 40 mil mesafede idik. Oraya bocaladık (5). Akabinde rüzgâr öyle bindirdi ki yarım saat evvel 2 mil gitmeyen Ertuğrul, filoklar, yan yelkenler ve pruva gabya üzerinde olduğu hâlde 11 mil koşarak dört buçuk saatte bizi demir yerine attı.

Orada iki gün bekledik. Nehirden yukarısına gitmedik. Bu arada Nuri Bey'i kömür için Pagoda dedikleri bir Çin mahalline gönderdim. Çin amirali orada idi. Kendisine bir mektup yazmıştım; yardım için alâka göstermiş. Beş gün zarfında bir Çin ganbotu ile 200 ton kömür geldi. Kömürü getiren geminin kaptanına münasip bir hediye verdim. Nuri Bey'in o hizmeti de teşekküre değerdi. Onu da hediyesiz bırakamadım.

Fırtınalı hava beş gün devam etti. Hattâ o sıralarda Formoza kanalında 2 geminin battığına dair haber aldım. Allah'a şükrederek onuncu gün müsait hava ile kalktık.

Nagasaki 650 mil mesafede idi. Bu seyahat dahi oldukça sıkıntılı geçti. Şimdi gözümüzün önünde bulunan mektubunuzda, lutfen tebrik ettiğiniz Şeker Bayramının birinci gecesiydi ki, gayet iri pruva denizlerine saplanıyorduk. Baş taraftan gemiye çullanan ve günlerce devam eden sallantılara, bayramın üçüncü günü Nagasaki'ye girmekle nihayet verdik.

Hongkong'da geçirmiş olduğumuz hava ile bu son seyrimizde karşılaştığımız hava aynı idi. Seyir esnasında şafakla beraber kıyıları gören ikinci bölük teğmeni, bahşişini almak üzere kamarama gelmişti. Lirasını verip köprü üstüne çıkarak, Japonya'nın zümrüt renkli, latif manzaralı dağlarını gördüm ve Allah'a şükran hislerimi arz ettim.

Burada tesadüf ettiğimiz İngiliz ve Amerikan amiralleri ile selâmlaştık. Dört gün süre ile kömür alarak, beşinci gün iç deniz yolu ile 390 mil mesafede olan Kobe limanına indik. Burası gayet latif ve bir kısmı Boğaziçi'ni andırır emin bir bölgedir. Akıntısı bazan 7 mile varıyorsa da, biz, hafif zamanında geçtik. Üç yerinde dar geçitler vardır.

Allah'ın yardımı ile devamlı olarak yedişer mil çiğniyerek Kobe'ye bir karanlık gecenin saat 03.00'ünde demirlemiştik. Yokohama'ya ise 360 mil kalmıştı. Burada bulunduğumuz müddet boyunca gemiyi emsalsiz derecede temizledik. Palavra güverte, borda, arma ve filikalar en hâlis ve parlak boyalarla boyanmış idi. O günlerde buraya varışımızın tebrikini hâvi bir telgraf aldım. Bu, Japon imparatorluk sarayı teşrifat nâzırından geliyordu. Yokohama'ya muvasalat tarihimiz de soruluyordu. Bu cihet ne kadar müşkül idi...

---

5) Bocalamak: Sert ve kabarık denizler karşısında ilerlemek güçleştiği veya ilerlenemiyeceği anlaşıldığı zaman, tehlikeye düşmemek için müsait vaziyet kollıyarak gemiyi sür'atle aksi rotaya döndürüp, rüzgâr ve denizlerin kıça alınması.

Faciadan kurtulan kazâzedeleri nakleden Japon gemisi.

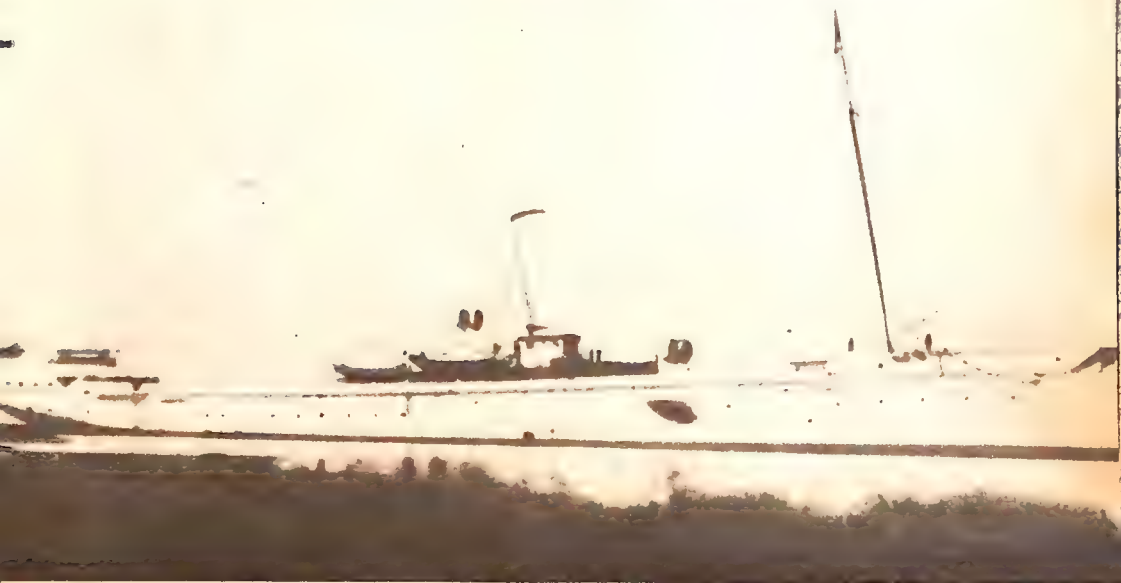

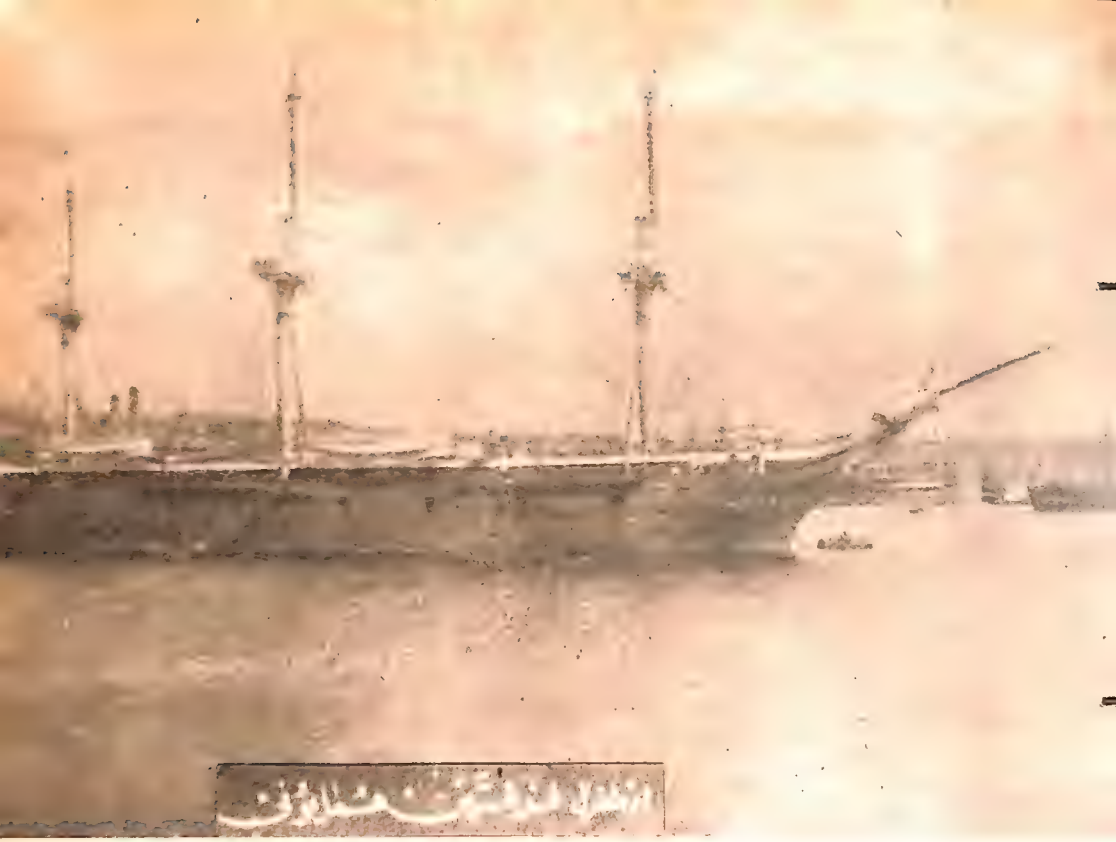

Ertuğrul firkateyninin bir resmi.

Çünkü yolda pruva rüzgârlarına rastlarsak, bizi günlerce alıkoyabilir ve belki geri çevirebilirdi. Allah'ın yardım ve iltifatına sığınarak vakti tayin ettim.

Buna göre, harekete gayret ederek, dediğimiz saatte Yokohama önünde bulunduk. Stimbotlarla karşılamaya çıkmışlardı. Gelen zevatın başkanı, Istanbul'da prens ile beraber bulunan teşrifatçı idi. İlk sözü: «Muntazam bir yolcu gemisi de böylesine saatinde gelebilirdi,» oldu.

Hâsılı, evvelki mektubumda arzettiğim üzere, varışımızın üçüncü günü, trenle bir saat mesafede olan Tokyo şehrine gittim. Seyahat için Reşad Bey'i beraber aldım. Sarayda teşrifatçılardan İngilizce bilir bir rehber tayin ettiler. Bize de saray gibi bir mahal gösterdiler. Bu saray gibi yerde arabalar, uşaklar, hizmetkârlar, sayısız denecek derecede fazla idi! Öyle ki, odadan dışarı çıktığımda kime tesadüf etsem, gelenek ve âdetlerine göre hemen namazda secdeye varır gibi bellerini büküp, içlerini çekiyorlar.

Sarayda imparator ve imparatoriçeyi görüşüm ve nişanı takdim edişim ve ziyaretlerim gazetelerde elbet basılmıştır. Bunun için bahsetmekten vazgeçiyorum.

İngiliz ve Fransız amiralleri de gemilerine davet ettiler. Yarın akşam yine İngiliz amiraline davetliyim. Pek güzel bir adamdır. Lâkin buradaki İngiliz milletinin ve bilhassa gazetecilerin yine haset nazarlarına hedef oluyoruz.

Her defasında üçer dörder gece kalmak üzere Tokyo'ya üç defa gittim. Artık bundan sonra avdet için vedâdan başka gitmeye mecburiyetim kalmadı. Hamdolsun ve Allah nazardan saklasın, subay ve erlerimizin terbiye ve itaatlerinin övülmesini işitmekten büyük bir haz duyuyorum. Hattâ Tokyo'da Rus elçisi ve Alman elçisi müteaddit kereler beni tebrik ettiler.

Gelelim yarış bahsine: Geçenki mektubumda yarışa gireceğimizi ve neticesini bildireceğimi vaad etmiştim. Bildirilen günde 2 beş çifte, 1 adet dört çifte filika ve 1 iki çifte kik ile yarış mahallinde yer aldık. Vâki olan davete giderken beraberime lisan bilenlerden 7 - 8 subay almıştım.

Birinci yarış kiklerin idi. Bizim kikin ye-

rini gösterdiler. Kik mürettebatı o yere gittiklerinde, yarışa girecek 11 adet kikin en azının üç çifte olduğunu görmüşler. Japon, İngiliz ve Türk olmak üzere yer alan kiklerden bizimki iki çifte, İngilizler'in 2 adet dört çifte, 2 adet üç çifte, Japonlar'ınki de keza aynı.

Bu işin haksızlık olacağını, sekiz kürekli bir kik ile, dört kürekli bir kikin yarış edemiyeceğini anlatışımıza cevaben: «Evet efendim, hakkınız var ama, sizin kike 120 saniye mühlet verdiler. Birinciden 2 dakika sonra gelirse kazanır» dediler. «Adam, kaçmıyalım haydi» dedik.

Askere bir gayret verdim. Mehmed Bey dümende idi ve sekiz kürekli kikten 110 saniye sonra geldiler. İngilizler ne dese iyi? «Efendim, affedersiniz 90 saniye mühlet vardı,» deyince: «Evvelce işin böyle olacağını bilseydim göndermezdim» dedim. Lâkin hem utandılar, hem de cesaretleri kırıldı.

... İşte böylece yarış konusuna son verildi kardeşim. Saatin 03.00 olduğunu vardiyan (6) bağırdı. Demek ki iki saattir yazıyorum. Hava fena ve gemi başkıç vuruyor. Yatmak zamanı geldi. İnşallah yarın sonunu yazar ve yine inşallah bu gece sizleri rüyamda görür de boynunuza sarılırım.

Ah, kardeşçiğim, sabah oldu ve sizi rüyamda göremedim. Gönlüm bugünkü hava gibi sıkıntılı olduğu halde yine kalemi elime aldım. Bu akşam İngiliz amiraline davetliyim.

Singapur ve Saygon'da iki defa tesadüf ettiğimiz Fransız amirali buraya gelerek, on gün kadar kaldıktan sonra gitti. Onunla muhabbetimiz fevkalâde idi. Koca ihtiyar, gemiye geldikçe: «Oğlum amiral, ben ihtiyarlığımla seni ziyarete geliyorum da, sen benimle yemeğe gelmiyorsun» diyerek iki defa yemeğe davet etti. Fransızlar'ın tekmil subayları son derece candan ve nazik idiler. Onların bir gemisi de bordamızda yatıyor. Temmuzun on dördüncü günü resmî ziyaretlerini yaptıktan sonra kalkacak.

Gemide bir ziyafet tertip edemediğime müteessirim. Başlıca noksanımız sofra takımıdır...

KOLERA SALGINI

Bir aydır avdet için emir ve para bekliyorum. Zannımca bugünlerde gelebilecek. Âcizâne tahmin ve görüşüme nazaran, eylül nihayetinde Japonya'nın son limanından Hongkong'a hareket edeceğim. Zira o vakit lodos rüzgârları devam ediyor. Baştan gelen rüzgârlara karşı gemimizi denedik. Ne kadar gayret olunsa faydasız olacağı anlaşıldı. İnşallah poyraz rüzgârının önüne düşersek sıkıntı görmeyiz kardeşçiğim.

On beş günden beri Japonya'da kolera hastalığı zuhur etti. Allah'ın hikmetidir, tesadüf etmediğimiz bir o kalmıştı.

Şimdi, evvelce uğradığımız Nagasaki'de bu hastalık hüküm sürüyor. Burada daha bir vukuat yoksa da, bugün, yarın bekleniyor. Korunma tedbirlerine şimdiden teşebbüs ettik. Hayırlısı Allah'tan. Ulu Tanrı'nın muhafaza edeceğine eminim. Şu havadisin ev halkına duyurulmamasını temenniye ihtiyaç yoktur efendim.

Ek: Bu uzun mektubu bitirdikten sonra, gönderdiğiniz mufassal yazılarınızı ve gazeteleri hâvi mektubunuz alındı. Beklediğimiz paranın gönderildiği haberi dahi bu gece alındı. Avdet gününü tayin edemezsem de, inşallah iki haftaya kadar avdete muvaffak olacağımızı umuyor, Allah'tan yardım temenni ediyorum.

Bugün Tokyo şehrine gidiyorum. Yarın sabah erkenden serginin mükâfat tevzi merasimi sebebiyle davetliler arasında bulunacağım. İmparator Hazretleri de gelecekler. İngiliz, Fransız ve Amerikan amiralleri davet olunmadığı halde bendenizi davet ettiler.

Hepinizin sıhhat haberine memnun oldum. Gelecek haftaya inşallah yine yazmıya başlarım duası ile herkese selâmlarımızın tekrarını diler, bilhassa iki gözlerinizden öperim kardeşim.

Yokohama, 29 haziran 1306»

Kolera salgını Japonya'da yayılmış ve nihayet bu vefakâr Türk denizcilerini de insafsız pençesine almıştır. Tanrı onları kahr içinde ezmişti âdeta. Feci sonuçları, İstanbul'dan ayrıldıkları günden ölümlerine kadar geçen felâketlerin en kalpler parçalayıcısıdır.

Osman Paşa bir diğer mektubunda şöyle demektedir:

Kardeşim, can beraberim, izzet sahibi iki gözüm kardeşim efendim hazretleri,

Bundan iki hafta evvelki posta ile hâlen bulunduğumuz Nagore isimli karantina mahallinden takdim ettiğim mektubum, o tarihe kadar sevinç ve şükran ile aldığım dört adet mektubunuza cevap olarak sevinç ve haz ile dolu idi. O günden beri dahi, temmuz 4, 9, 16 ve 17 tarihli diğer dört adet mektubunuzu sevinç ile aldım. Düçâr olduğum müşkül durum arasında mektuplarınız, gönlü ızdıraplı âcizlerine bir merhem gibi gelmiştir. Herkesin sıhhat haberini duymuş olmaktan na-

6) Vardiyan: Gece nöbetçisi.

sıl sonsuz bir sevinç duyduğumu tarif edemem efendim.

Hareket ettik zannı ile Nagasaki'ye yazılan bu mektupların ikisi de gazetelerle beraber Yokohama'ya gönderilmişti.

Kardeşim, yazılı havadislerden, memuriyetiniz hakkındaki fikirlerim bundan evvelki mektubumda bahsedilmiş olduğundan tekrarına lüzum görmüyorum. Hakkınızda hayırlı olmasını ve Tanrı'nın başarıya ulaştırmasını temenni ederim. Tebrik buyurulan mübarek bayram için kısa da olsa cevaben tebrik gibi birşey yazamadığıma elbet müteessirim. Lâkin büyük bir felâket içinde geçirdiğimiz şu üçüncü bayram sebebiyle, gemideki subayları ve erleri bile tebrik edemedim. Bu hususdaki tembelliğim ve ihmalkârlığımdan dolayı kardeşinizi mâzur göreceğinizi umarım.

Evet kardeşim, Allah'ın hikmeti, geçen sene Süveyş'te geçirdiğimiz Kurban Bayramı sırasında uğradığımız kaza yüzünden çektiğim bunca zorluklar ve işlerle bayramın nasıl geçtiğini bilmediğim gibi, bu seneki Ramazan Bayramı dahi Nagasaki'ye müteveccihen Hongkong'dan ayrıldıktan sonra sıkıntılı ve fırtınalı seyahat müddetinde tamamlandı. Artık üçüncü bayramı dahi Yokohama'da istikbale hazırlanmış iken, kolera gibi bir büyük belâya yakalanarak 33 gün devam eden karantine hapishanesinde vakit geçirmek zorunda kaldık. Bu konuda, Allah'ın hikmetine hayret etmemek elden gelmiyor...

Çok şükür uğradığımız diğer belâların hepsi az veya çok güçlükle bertaraf edilmekte ise de, artık bundan böyle Allah korusun bir kötü şeyin meydana gelmesinin mürettebata ne derece tesir edeceğini bilemem. Bununla beraber herkesi Allah muhafaza buyursun.

Geçen haftaki posta ile bahriye nezâretine, geçirdiğimiz bulaşıcı hastalık hakkında gerekli bilgi verilmiş olduğu gibi, ondan evvel de hastalığın Allah'a şükür olsun atlatılmış olduğunu sizlere yazmıştım. Bugün bile çok şükür, üç haftadan beri koleradan ne hasta ve ne de ölüm olmadığını tam bir şükran hissi ile arz ederim.

Hastalık esnasında Istanbul'a 4-5 telgraf göndermiş ve ölenlerin 13 ve hastalananların 37'ye varmış olduğunu bildirmiştim. Allah'a hamdolsun şu azıcık zayiat ile (!) gemimizin sıhhat durumu düzelmiş ve harekete hazırlanmışken, ikinci defa uğramak mecburiyetinde olduğumuz Kobe isimli mahalde, hastalık birdenbire arttığından, hareket yine tehir edilmişti. Halbuki Yokohama daki kolera salgını iyiden iyiye bulaşmış olduğundan her nekadar 7 mil uzakta karantina mevkiinde isek de, 45 gündür yine de zayiat verdik ve kalan 15 günlük müddeti de yelkenle ağır ağır iç denizde geçirmek üzere üç güne kadar hareketi kararlaştırdım. Allah'ın yardımı ile başarıya ulaşmayı temenni ederim.

Bulaşık mahallere gitmemekliğimiz hakkındaki nasihatinize teşekkürden başka diyeceğim yoktur kardeşim. Lâkin gemimizin sürat ve diğer durumuna nazaran bunlardan muhakkak birine uğramadıkça, Hongkong'u tutabilmek ihtimalden uzaktır. Ayrıca burada da çok uzun zaman kalmaktan dolayı husule gelen dedikodu ve dahilî müşküller, tehlikeyi hiç hük-

Büyük facladan kurtulanlar bir arada.

münde bırakmıştır.

Şu kadar diyebilirim ki, şu geminin kıç kamarasında bulunmak şerefi benden başka kime nasip olmuş olsaydı, bu ana kadar cereyan eden ahval karşısında her şeyi göze alarak ya firar veyahut intihar ederdi.

Allah göstermesin, her şeye bu âna kadar nasıl sabır ve metânetle tahammül ettiysem, bundan sonrasında da yine o zeminde hareketi, saadetin ve selâmetin tek çaresi olarak göreceğim.

Yokohama'dan yazdığım mektuplarımdan henüz bir tanesi bile alınmadığı bildiriliyorsa da, elbet şimdiye kadar ulaşmıştır. Cemil Bey ve sair kişiler, bendenizden bir hafta evvel yazmış olmalıdır. Çünkü herkesin gemideki görevi, sanki mektup ve havadis yazmak ve taşrada gezmekten ibarettir görünüyor.

Bendeniz ise, misafir kabûl etmek, ziyarete gitmek gibi meşrû meşguliyetler yüzünden birşey yazamadım. Bu sebeple mektuplarım resimlerle beraber ertesi postaya kalmıştı. Bu konuda ihmalkâr olmamaya çalışıyorum.

Şark vapuru ve Ermeni olayları teessüfü mucip oldu. Allah gemilerimizi ve memleketimizi o gibi felâketlerden korusun. Biçâre Şevket Bey'e çok acıdım. Allah yardımcısı olsun.

Kolera, her vakit olduğu gibi, bu defa da Japonya'ya Şanghay'dan gelmiş olduğundan, orada Allah korusun pek şiddetle hüküm sürmektedir. Bu yüzden oraya uğramak akıl kârı değildir. Allah mecbur etmesin... Hongkong'ta da mevcudiyeti rivayet olunuyorsa da, buradan ancak bir ayda oraya varacağımız ümit edildiğinden, inşallah gidinceye kadar birşey kalmaz kardeşçiğim.

Artık yazmaya değer birşey kalmadı kardeşim. Ümit etmediğim derecede mektubu uzattık. İnşallah üç gün sonra buradan hareket edecek ve gelecek eylül ayında Japonya'yı terk ile Hongkong'a doğru yol alacağız.

(Devamı var)

HİPODROMUN kulislerinden Sezarlar'ın tahtına yükselen İmparatoriçe Theodora'nın serüvenli hayatı yüzyıllardan beri eksilmeyen bir ilgi toplamaktadır.

VI. yüzyılın ilk yıllarında dansöz Theodora'nın skandallarını duymayan kalmamıştı. Kimin nesi olduğu da pek iyi bilinmiyor. Procope'un «Gizli Tarih»ine inanılacak olursa, son derece yoksul bir ailenin çocuğuydu. Babası, hipodromda ayı bakıcılığı yapan Acacios adlı zavallı bir adam, annesi, sirklerin kulislerini dolduran yarı artist, yarı hafifmeşrep kadınlardan biriydi. Üç kızları vardı; ortanca Theodora, 500 yıllarında doğdu.

Acacios genç yaşta öldü. Aileye geçim parası sağlayan ayı bakıcılığını kaçırmamak için anne, bu işi yürütebilecek bir adam bulup, onunla yaşamak zorunda kaldı. Ama bu da fayda vermedi. Yeşiller Komitesinin Şefi Asterios (1), başka bir adaydan rüşvet aldığı için onu desteklemeye başlamıştı Bu haksızlık karşısında çaresiz kalan Theodora'nın annesi, sirk gösterilerinin yapılacağı bir gün kızlarının elinden tutup arenaya çıktı. Kızların, ellerini yakarmalı bir jestle halka doğru kaldırdıklarını gören Yeşiller, bu içler acısı sahneye kahkahalarla güldüler. Buna karşılık Maviler, rakiplerinin yaptıklarının aksini yapmak için Acacios'un ailesine, kaybettikleri işin bir benzerini sağladılar. Theodora, Yeşiller'in kendisiyle gaddarca alay ettiklerini asla unutmayacak, çocuk yaşta beliren kinci karakteri, yaşlılığında, Yeşiller'e karşı amansız olmaya ve öc almaya itecektir.

Theodora böylece Hipodrom'un kulislerini dolduran bozuk ortamın içinde büyüdü. Ablası tiyatroda başarı gösterince, Theodora da onu izledi.

Güzel bir kızdı. Oldukça ufak tefekti ama, son derece zarifti; parlak ve anlamlı iri gözlerinin aydınlattığı, mat tenli güzel bir yüzü vardı. Ama ondan daha önemlisi, son derece zeki, spiritüel ve hoşsohbetti. Kısacası, faziletin aranmadığı bir ortamda eğlendiriyor, cezbediyor ve skandaller yaratıyordu. Ama zamanla adı öylesine kötüye çıktı ki, yolda ona rastlayan namuslu kişiler başlarını çevirir oldular.

Bu sırada birden ortadan kayboldu. Suriyeli âşıkı Hecebolos, Pentapole'a vali tayin edilmiş ve Theodora onunla birlikte Afrika'ya gitmişti. Ne yazık ki roman kısa surdü: Hecabolos, bilinmeyen bir sebepten Theodora'yı kapı dışarı etti. Zavallıcık uzun süre İskenderiye'de sersefil bir hayat sürdü. Mısır'ın başkenti o zamanlar yalnız büyük bir ticaret limanı değil,

İmparatoriçe Theodora'nın bir kilisedeki mozayik resmi.

aynı zamanda Hıristiyanlığın bellibaşlı merkezlerinden biriydi.

O devirde, dinî mücadelelerin, teolojik tartışmaların, softalığın bunca kesif olduğu bir şehir daha yoktu. İskenderiye, aynı zamanda manastırların ilk büyük kurucularının anılarını da sürdürmekteydi. Banliyöler manastırlarla ve Libya çölü, münzevîlerle doluydu.

Uğradığı moral çöküntü içinde, Theodora, olayların kendisini sürüklediği bu yeni ortama karşı kayıtsız kalamazdı. Patrik Timothée ve Antioka'lı Sévèr'e gibi kimseler onu çok etkilediler ve bir zamanların hafifmeşreb kadını muhtemelen onların etkisi altında, dindar ve temiz bir hayat sürmeye başladı. Öyle ki, Bizans'a döndüğü zaman, avare hayattan ve sonu gelmez serüvenlerden bıkmış, ağırbaşlı ve olgun bir kadın olmuştu. İnsanlardan uzak ve namuslu bir hayat sürmeye başladı. Dendiğine göre ufak bir evde

(1) Bizans'ta Yeşiller ve Maviler diye bellibaşlı iki komite vardı. Bunlar hem kamu hizmetlerini görürlerdi; hem de siyasî partilerdi. (Ç. N.)

Türlü dedikodulara konu olan bir kadın

İMPARATORİÇE THEODORA

Yazan: CHARLES DİEHL Çeviren: AYDA DÜZ

oturuyor ve ihtiyar kadınlar gibi iplik eğeriyormuş.

İşte Theodora, Justinien'e o sıralarda rastladı. Kısa bir süre içinde onu kendisine bağlamayı bildi.

Justinien genç kadına öylesine tutulmuştu ki, onu servete ve onurlara boğmakla yetinmedi; evlenmeyi de kurmaya başladı.

İmparator Justinien yumuşak başlı, babacan adamdı. Soylu aileden olmadığı gibi, soylularla da başı hoş değildi. Öyle ki, vârisinin bu isteğine kolayca boyun eğdi. Ancak muhalefet umulmadık yerden geldi. İmparatoriçe Euphémie, kendisine Theodora gibi birinin halef olmasını istemiyordu. Bu yüzden yeğenini çok sevdiği halde, bu evliliğe şiddetle karşı çıktı. Fakat şans Theodora'ya yardım ediyordu. Euphémie, 523'te öldü. Bundan sonra işler kolay yürüdü. Kanun, senatör ve yüksek mevkili kişilerin aşağı tabakadan kızlar, aktrisler veya hafifmeşreb kadınlarla evlenmelerini yasaklıyordu. Justin, vârisinin hatırı için bu kanunu ilga etti. Daha da ileri gitti, Justinien'i tahtına ortak etti (2), böylece Theodora 527 yılı Paskalya yortusunda Ayasofya'da taç giydi ve sefalet yıllarını geçirdiği Hipodrom'a giderek, halk tarafından İmparatoriçe ilân edildi.

Görgüsüzlerin, kavuştukları yeni ortama, hele hükümdarlığa böylesine kolaylıkla uyup, gereklerini kusursuz olarak yerine getirene rastlanmamıştır. Doğuştan hükümdarların içinde bile yüksek otoriteyi icra etmenin sağladığı çeşitli zevkleri onun kadar benimseyen azdır denilebilir. Tam bir dişi, her zaman şık ve beğenilme isteğiyle dopdolu olduğundan, şatafatlı dekorları, muhteşem elbiseleri, pahalı mücevherleri severdi, sofrası daima zengin ve zevkliydi. Güzelliğine büyük bir ihtimam gösterirdi. Bunun, otoritesini muhafaza etmenin en büyük garantisi olduğunu bilirdi.

Para ve onurlara doymazdı. Otoriter ve sert oluşunu, Justinien'e fazlaca baskı yapışını bir kusur olarak kaydedenler var-

(2) Bizans'ta birden çok imparator bir arada tahta çıkabilirdi. (Ç. N.)

İmparator Justinien.

dır. Fakat şunu itiraf etmek gerekir ki, yüksek otoriteyi ele almayı arzu etmesini haklı gösterecek kadar zeki, enerjik, iradeli, soğukkanlı ve cesurdu. Ve bunu en güç durumlarda isbat etmesini bilmişti. Yirmi yıl Justinien'le birlikte saltanat sürdü ve devlet idaresinde büyük bir nüfuz kazandı.

Theodora'dan söz ederken, 18 ocak 532' de patlayan isyanda oynadığı rolü anmamaya imkân yoktur.

Halk, Hipodrom'dan taşıp, imparatorluk sarayının kapılarına varmış ve telâşa kapılan Justinien, kaçmaktan başka birşey düşünemez olmuştu. Alelacele toplanan konseye, Theodora da katıldı. Soğukkanlılığını muhafaza ediyordu. Önce erkeklerin korkulu ve çılgın telâşını seyretti; sonra ağır ağır ayağa kalktı ve bu alçakça tutumu esefle karşıladığını söyledi. İmparatora ve bakanlara görevlerini hatırlattıktan sonra, şunları ekledi:

— Gerçekten, tek kurtuluş yolu kaçmak olsaydı bile, kaçmazdım. Taç taşımış kimse, onu kaybettikten sonra yaşamamalı. Beni imparatoriçe olarak selâmlamıyacakları günü asla görmeyeceğim. Kaçmak istiyorsan, Sezar, kaç: Paran var, gemiler hazır, denizler açık; bana gelince; ben kalıyorum. «Taht, muhteşem bir

tabuttur», diyen atasözünü pek severim.

Bir çağdaşının dediği gibi, «İmparatorluğun bile sonunun geldiği sanılan» o günde Theodora, Justinien'in tahtını kurtardı ve tahtının da, hayatının da tehlikeye girdiği o kavgadaki tutumu onu, kahramanlığa yüceltti. Gösterdiği bu soğukkanlılık ve enerji, onun gerçek bir devlet adamında aranan bütün niteliklere sahip olduğunu ispatlamış ve böylece o güne kadar İmparatorluk Konseyi'ndeki yerini Justinien'e borçlu olduğu sanılırken, kendisinin gerçekten bu yere lâyık olduğunu herkes takdir etmişti.

İmparator da, gençliğinde taparcasına sevdiği bu kadına sonuna kadar bağlı kaldı; üstelik onun üstün zekâsının, iradesinin de hayranıydı. Öyle ki, ondan hiçbir şey esirgemiyor, devlet idaresinde sınırsız bir otorite tanıyordu.

O zamandan kalma kiliselerde ve kal'aların kapılarında Theodora'nın adı imparatorunkiyle bir arada yazılmış ve Ravenna'daki San Vitale kilisesine resimleri karşılıklı konmuştur. Halk, minnettarlığını ifade için her ikisine birden heykel dikiyor, komiteler her ikisine birden sadıklık andı veriyorlardı. En ciddî meselelerde Justinien, «Tanrı'nın kendisine bahşettiği saygı değer eşine» danışma ihtiyacını duyuyordu. Theodora'nın, imparatorun tanıdığı bu sınırsız otoriteyi dileğince kullanmaktan çekinmediği, hattâ imparatordan daha etkili olabildiği konusunda çağdaşları hemfikirdir.

Saltanat sürdüğü yirmi yıl boyunca her yere; devlet idaresine, diplomasîye, siyasete, kiliseye el uzattı. Her konuyu dileğince yürütüyor; işi, papaları ve patrikleri seçmeye ya da kovmaya kadar vardırıyordu. Ancak şunu hemen ekleyelim ki, devletin çıkarları konusunda doğru görüşlere sahipti ve siyasî anlayışı Justinien'inkinden farklıydı. Bunu sonuna kadar götürmeye ömrü yetseydi, Bizans İmparatorluğu daha sağlam ve güçlü temellere dayanacak ve tarihin seyri belki de değişecekti.

Justinien'in, Roma hükümdarlarının yüce hâtıralarıyle gözleri kamaşıyordu. Bu yüzden kendini, sesarların imparatorluğunu yeniden kurmak, Roma kilisesiyle Ortodoks kilisesini birleştirmek gibi muhteşem hayallere kaptırmıştı. Daha realist ve kurnaz olan Theodora ise, bakışlarını Doğu'ya çevirmişti. Zaten Suriyeli münzevîlere ve papazlara karşı oldu olası sempatisi vardı. Partal kıyafetlerine ve kabalığa kaçan açıksözlülüklerine rağmen onları sarayına kabûl ederdi. Bütün Bizanslılar gibi son derece dindardı. Üstelik, bir Hıristiyan devletinde, dinî konuların ne kadar önemli olduğunu anlayacak ve dini ihmal etmenin tehlikelerini takdir edecek kadar iyi siyasetçiydi. Asya'daki toprakların, Suriye'nin ve Mısır'ın zenginliklerini ve bunların, imparatorluğun özünü meydana getirdiklerini anlıyordu.

Justinien, dinî konulara bir nazariyatçı zihniyetiyle temas ederdi. Halbuki Theodora, teolojik çatışmaların temelinde bulunan siyasî meseleleri sezebilen bir kadındı. Devletin çıkarlarının Roma kilisesiyle birleşmek, Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak gibi geçici hayallerle ilgisi olmadığını, aksine Roma kilisesiyle olan ilişkileri kesmek pahasına, Asya, Suriye ve Mısır'da hâkim olan inançlara tam bir serbestlik tanımak, bu toprakları imparatorluğa sıkıca bağlamak gerektiğini takdir ediyordu. Papalığın baskısına aldırmadan, bildiği gibi yaptı, var gücüyle Doğu'ya hâkim olan mezhepleri destekledi ve Justinien'i de sürükledi. Öyle ki, dinsiz diye anılan buralar ahalisi Theodora hayatta olduğu sürece hür yaşadı ve imparatorluğa sadık kaldılar.

Theodora'nın Doğu siyasetinin ne kadar yerinde olduğu kısa zaman sonra meydana çıktı. Onun ölümünden sonra Justinien kendini Roma İmparatorluğunu yeniden kurma hayallerine bütün bütüne kaptırmış ve Papalığın etkisi altında mücadeleye başlamıştı. Bu mücadele, halefleri zamanında daha da şiddetlendi. Bu kaba siyasetin sonucu olarak buraların ahalisiyle Bizans arasındaki mânevî bağlar çözüldü. O kadar ki, Araplar, Suriye ve Mısır kapılarına vardıkları zaman en ufak bir direnişle karşılaşmadılar. Nitekim oranın ahalisi kendilerine insafsızca kıyan Hıristiyan devletiyle, bir vergi karşılığında kendilerini inançlarında serbest bırakan Müslümanlar arasında bir tercih yapmak durumunda kalınca, tereddütsüz kapılarını bu ikincilere açıverdi. Öbür yandan Justinien'in Roma İmparatorluğu hayali gerçekleşmediği gibi, Bizans'ın buğday ambarları olan Suriye ve Mısır da, böylece elden gidiverdi ve Bizans devleti hayatî kaynaklarını kaybetti. Theodora daha uzun yaşasaydı ve siyasetini empoze edebilseydi, belki de bu eyâletler elden gitmeyecek, Bizans, Araplar'la mücadele etmesini sağlayacak güçleri elde bulunduracak ve tarihin seyri değişecekti.

Theodora ise, bu Doğu siyaseti için, son nefesine kadar mücadele etti; zaman

Istanbul'daki Bizans eserlerinin en ünlüsü: Ayasofya.

zaman yumuşak, yerine göre sert, hattâ zalim oldu. Papa'yı bile kovacak kadar cüretli, kendi irâdesini kabûl edecek birini papa seçtirecek kadar becerikli, imparatorun Roma siyaseti sonucu itisafa uğrayanları koruyacak ve kiliselerini güçlendirmeleri için gerekli imkânları onlara sağlayacak kadar cesur ve zekiydi.

Kilise, Theodora'nın Papa Silvère'i kovmasını, Doğulu dinsizler diye ilân ettiği Monofistler'i himaye etmesini, yüksek rütbeli kilise adamlarına karşı kinli davranışını affetmedi. Yüzyıllar boyu kilise tarihçileri onun adını lânet ve hakaretlerle andılar.

Theodora daha soğukkanlılıkla ve daha âdilce yargılanmaya lâyıktır. Amacına varmak için tutkulu, sert, kinci ve zalim olmaktan çekinmezdi; ama bunların yanısıra bulunmaz meziyetleri de vardı: Devletin çıkarları konusunda sağlam görüşlere sahip olduğu gibi, güçlü ve gerçekçi bir siyaset takib ediyordu.

Gençliğinde sürdüğü bulanık hayat, onu derinden etkilemişti. Bahtsız ya da uygunsuz bir evlilik yapmış kadınların yardımına koşar, aktrislere ve yolunu sapıtmış kadınlara daima yakınlık gösterir ve doğru yola girmeleri için imkânlar hazırlardı. Başkentin aşağı tabakasını ve kenar mahallelerinin hayat şartlarını, sefaletini ve yüzkaralarını yakından tanırdı. Bunlara bir çare bulmak ve başkenti ahlâkî düşüklüğünden kurtarmak için var gücüyle hayatı boyunca çalışmıştı.

29 haziran 548'de kanserden öldüğü zaman Justinien, bu telâfisi imkânsız kayba çok üzüldü. Sağken onu taparcasına sevmişti. Öldükten sonra da hâtırasına sadâkatle bağlı kaldı.

Dansöz Theodora, kendisini cennete götürecek meziyetlerden yoksundu. İmparatoriçe Theodora ise, dindarlığına rağmen kusurlara ve meziyetlere sahipti. Etkileri her zaman müsbetti denemez; ama Justinien'in saltanatında derin izler bıraktı.

UBEYDULLAH EFENDİ'NİN AMERİKA HÂTIRALARI

V

Sadeleştiren: Kudret Sinan

BİNDİĞİMİZ nehir vapuru bir acayip vapurdu. Güvertesinin üzerinde köşk şeklinde ve birbirine bitişik kırk tane kamarası vardı. Bu kamaraların kapılarının hepsi umumî güvertenin üzerine açılıyordu. Böylelikle uzun daire şeklinde bir çevre meydana getiriyorlar, kamaraların arka tarafları da yemek salonunu teşkil ediyordu.

Vapurun baş tarafında genişçe bir saha vardı. Geminin altı, öteki büyük deniz gemilerininki gibi bıçaklamasına değil, düzdü. Çarkı arka tarafında ve tamamen meydanda idi. Bizim Boğaziçi yahut Kadıköy vapurlarının yan çarklarına benzeyen bir tek çark (Vaktiyle Boğaz ve Kadıköy vapurları yandan çarklıydı. Bunlardan sonuncusu Kabataş - Üsküdar arasında araba vapuru olarak hâlâ çalışmaktadır) arkada dönüyor, vapuru itip götürüyordu.

Vapurumuz hazırlıklarını tamamladıktan sonra hareket etti. Kamaraların hepsi doluydu ve koca geminin içinde benden başka tek başına kimse yoktu. Kamaraların her biri ikişer yataklıydı. Ben kamaramda yalnızdım. Herkesin kamarasında bir arkadaşı vardı. Belki de bana bir hürmet nişanesi olmak için beni kamaramda böyle tek başıma bırakmışlardı. Mevsim mayısın ikinci haftasının sonlarıydı. Nehrin her iki kıyısında öyle güzel manzaralar vardı ki bunları tarif ve tasvir etmek değil, tasavvur edebilmek bile kabil değildir. Yerden, gökten, sağdan, soldan, önden, arkadan hayat fışkırıyordu. Bazı yerler öyle oluyordu ki nehrin iki tarafındaki ağaçların dalları arasından, hattâ çok zaman dalları altından geçiyorduk. Zaman zaman her iki çevreyi de süsleyen bu büyük yabanî otları, dalları, ağaçları ellerimizle okşayabiliyorduk. Manzaranın bu ilâhî güzelliğinden âdeta insanın içi içine sığmıyordu. Bu hâli ben insanın içinden de — her taraftan olduğu gibi — hayat fışkırmak istediğine hamlediyordum.

Nehrin iki tarafındaki bağların, bahçelerin içinde, çayın kenarında yüksek yüksek pek çok tulumbalar göze çarpıyordu. Meğer durmadan kendi kendilerine inip inip kalkan bu tulumbalar petrol kuyularını işletiyorlarmış. Bütün bunlarla beraber, o kadar güzel manzara içinde bizim Türkiye'nin saf, temiz ve berrak seması yoktu. Havada daima ince bir pus vardı. Zaten yeri gelmişken şunu söyleyeyim ki ben Türkiye'mizin semasını dünyanın hiç bir yerinde görmüş değilim.

Bu seyahat tam üç gün, üç gece aynı tatlılık içinde devam etti. Vapurun içinde herkes gülüyor, oynuyor, yalnız ben, zamanımı hep düşünmekle geçiriyordum.

Çünkü yalnızdım, çünkü o sohbetlere karışacak derecede dil bilmiyordum. Düşündüğüm de hep Mis Meysin'di. Kendi kendime:

— Ah, diyordum. Şimdi o da burada olsaydı, ne kadar hoş vakit geçirecektik...

Bu düşünce zaman zaman beni öylesine heyecana getiriyordu ki, ara sıra yerimden kalkıyor, geziniyor, geziniyor, yine geziniyordum. Sonra oturup yazıyor, yazıyor, yine yazıyordum.

Mis Meysin'in adresi yanımdaydı. Karşılıklı mektuplar yazmadan bir haftayı bile geçirmiyorduk. Tabiî yazdıklarım hep Mis Meysin'e hitap eden mektuplardı. Yani yazdıklarımın başka birşey olduğunu zannetmiyesiniz.

Şimdi siz diyeceksiniz ki: «İnsan böyle bir zamanda hiç hâtıralarını yazmaz mı?»

İyi, doğru söylüyorsunuz ama benim hatırımda Mis Meysin'den başka birşey yoktu ki onu yazayım. O halde, demek ki, ben yine de hâtıralarımı yazmış oluyordum.

MUSTAFA ADASI

Vapurumuz her dört beş saatte bir sahilde, bir iskeleye uğruyordu. Orada saatlerce bekliyordu. Bir geceydi. Ben güvertede tek başıma oturuyordum. Mehtap olmadığı için ortalık karanlıktı. Hep Mis Meysin'i düşünüyordum. Böylece içimin karanlığını biraz azaltmak istiyordum. Nehrin içinde, koy teşkil edecek bir yerde durmuştuk. Koyda bir adacık vardı. Bizim uğramış olduğumuz iskele de zaten bu adacığın üzerindeydi. Tayfalardan birine buranın neresi olduğunu sordum. Verdiği cevap üzerine kendimden geçerek yere yığıldım. Bir müddet böyle kaldım; sonra kalkıp ellerimi, kollarımı hareket ettirdim.

Kendi kendime mırıldanıyor, ne yerimde oturabiliyor, ne de bir yerde durabiliyordum. Başım dönmüş gibiydi. Biraz dolaşmaya gayret ettim. Aklımda artık ne Mis Meysin kalmıştı, ne de başka bir kimse... Niçin mi? Şu anda demir atmış olduğumuz adanın adı «Mustafa aylınd» idi; yani «Mustafa adası». Ben bu ismi işitince âdeta vatanıma geldiğimi sanmış, kendimden geçmiştim. Gece olmasaydı, mutlaka şu «Mustafa adası»na çıkardım. Ah vatan, ah vatan... Vatanın yanında Mis Meysin kaç para eder? Şâirin biri, sevgilisine yazdığı mektupta:

Diyâr-ı gurbete düştüm, vatandan
ayrıldım;
Vatan gözümde değil âh, senden
ayrıldım.

Ben bu beyti ne zaman mânâlı bulurum bilir misiniz? Ne vakit sevgili vatanda bulunur, vatan da sağ ve sâlim olursa... Yoksa vatan gerçek insanın gözünde daima ve her zaman her şeyden daha kıymetlidir. Bir ara kendi kendime: «Acaba hangi Mustafa gelip de bu adaya bu adı vermiş?» diye düşündüm. Yaşa sen hey koca Türk!... Kimbilir ne zaman, nasıl buraya gelmiş, ün almış, nam salmış, adını buraya hâtıra olarak bırakmışsın...

Üç saat kadar bu adada durduk. Oradan hareket etmeden önce ortalık enikonu ağarmıştı. Baktım: Zümrüt gibi yemyeşil bir adaydı. Vapur ayrılırken kendimi tutamadım, sanki vatandan yeniden ayrılıyormuşum gibi hüngür hüngür ağladım; sonra kamarama çekilip yattım. Yatışım ağlaya ağlaya olmuş, galiba uyuyuşum da buna benzemişti. O gece gördüğüm rüyalar, hep vatanıma dairdi.

Sabahleyin uyandım. «Mustafa adası»nı sanki rüyamda görmüşüm gibi geliyordu bana. Çünkü adanın kıyıları çoktan gözden silinip gitmişti. O gün ikindiye kadar seyahatimiz o güzel manzaralar içinde devam etti. Şöyle güneşin batışına bir saat kala Sinsinati şehrine vâsıl olduk. İskelede birtakım kimseler bizim sergi kumpanyasını karşılamaya gelmişlerdi. Karaya çıktığımız zaman karşılayıcılardan hemen hepsi beni arayıp soruyorlardı. Bunların arasında epey gazeteci de vardı. Fakat, yazık ki, Fransızca bileni yoktu. Ben de onlarla neşeli bir şekilde hasbıhâl edecek derecede İngilizce'ye henüz sahip değildim. Neyse, bildiğim kadar İngilizce'yle ve biraz da başımı sallayıp, ellerimi ovuşturmakla, ne kadar mümkünse o kadar meramımı anlatmaya çalıştım. Böylece az çok anlaştık.

Kumpanya müdürünün emriyle bizi iskeleden aldılar. «Sen Ceymis» isminde bir otele götürdüler. Şehrin iki birinci sınıf otelinden biri imiş. Otelin iyi bir lokantası ile bir de barı vardı. Biz, asansörle odamıza çıktık. Yıkanıp davranıncaya kadar yemek zamanı geldi; lokantaya indik. Yemekten sonra ben, şehrin içinde kısa bir gezinti yaptım. Gidip, serginin açılacağı yeri gördüm. Burası «Peykıs Opera Havz» adında bir tiyatroydu. Tiyatro mevsimi geçmiş olduğu için bizim kumpanya müdürü burayı görüp beğenmiş ve tutmuştu. Otele döndüm, odama çıkıp yattım. Sabahleyin uyandıktan ve kahvaltımı odamda yaptıktan sonra otelin günlüğünün bana kaça mal olacağını anlamak için hesap pusulasını istedim. Garson, üç gün misafir olarak sergi müdürü adına otelde kalacağımı söyledi. Eh, de-

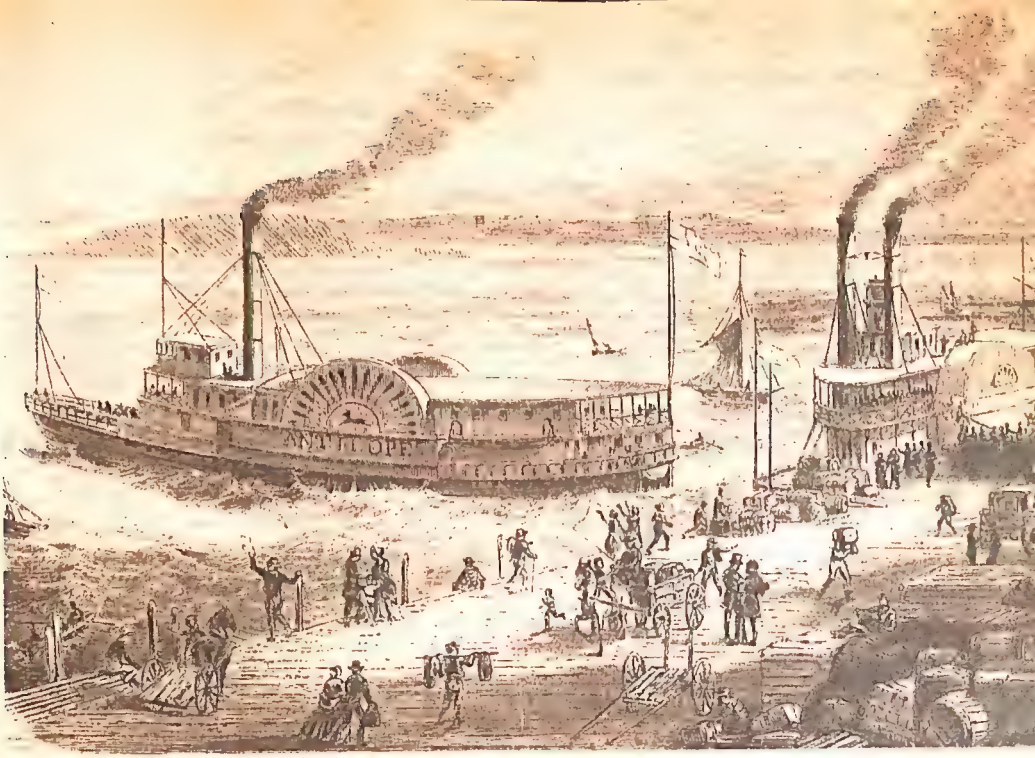

XIX. yüzyıl Amerika'sında bir liman ve gemiler.

mek ki şu üç gün pek öyle bir masrafım olmayacaktı. Giyinip tekrar sergiye gittim. Gördüm ki, tiyatronun birinci katını, üs kattaki localar gibi, taksim etmişler ve her parçayı bir dükkân olacak şekilde hazırlamışlar. Hemen bu parçalardan münasip gördüğümü kendime ayırdım. Bir doğramacı bularak, yirmi beş, otuz dolarla, tezgâhını ve öte berisini düzelttirdim. Sergi, bizim şehre varışımızdan üç gün sonra açılacaktı. Ben o gün gerekli herşeyi hazırlayıp oradan ayrıldım. Şehri dolaştım. Emanetçi şirketlerine giderek Pistburg'dan ayrılmadan önce Nev York'a ısmarlamış olduğum malların gelip gelmediğini sordum. Hepsi gelmişti. Onları sergiye naklettirdim. Hâsılı o gün sergi ile ilgili bütün işlerimi tamamladım.

Bu arada en önemli meselelerden biri de, keten helvası satarken içine helva konulacak süslü mukavva kutular hazırlatmaktı. Bu işlerle meşgul olan müesseseyi bulup iki bin tane ısmarladım. Artık o gün öyle dolu çalışmıştım ki, sergi işine dair yapacak hiçbir şey kalmamıştı. Ertesi günü şehrin gazete idarehanelerini dolaştım. Sinsinati'nin en büyük halk gazetesi «İnkovayrır» isminde bir gazete idi. Yüksek tabakanın gazetesinin adı da «Tribyun»du. Bu gazetenin başyazarı, Fransızca bilen bir Alman'dı. Bana çok büyük yakınlık gösterdi. Serginin açıldığı gün, benden bahseden bir buçuk sütunluk bir yazı yazdı. Yazının baş tarafında resmim de bulunmaktaydı. Bu gazete benim için: «Geniş ilmi de bulunan yüksek bir Türk efendisi...» gibi sözler ederken, öteki gazeteler «Ali Baba Sinsinati'de...», «Amerika'da bir Hacı Baba...» gibilerden yazıyor yazıyorlar ve kimi sarıklı, kimi poturlu, kafalarından uydurup çizdikleri resmimi koyuyorlardı. Ben bazen daha Sinsinati'ye gelmeden önce de Amerikan gazetelerinin bu türlü maskaralıklarına, yahut da onlarca maskaraya alınmaya şerbetlenmiştim. Bu maskaralıkların en maskara bir örneği, elinde böyle bir gazeteyle sergiye gelerek, bir elindeki gazetenin resmine bir de bana bakarak gerçek hüviyetimi öğrenmeye yeltenenleri görmek oluyordu. İşte böyle görgüsüz ve saygısız halk yığını içinde alış-veriş etmenin en çekilmez tarafları buydu. Bunların içinde öyle garip mahlûklar bulunuyordu ki, bir resme bakarak, bir bana bakarak, yüz çizgilerimi ölçmek için benden müsaade isteyenler bile çıkıyordu. Tabiî ben de on-

ları karşılıksız bırakmıyordum. Böyle densizliklere yeltenenler oldukça, ben de kendilerini yakınıma çağırıyor, elimle ensesinin üstünden beyinciğini yokluyordum. Bunlar, ne yaptığımı sordukları zaman:

— Sizin gibi ben de meraklıyım; aklınızı yokluyorum, böylelikle sizde beyin veya akıl bulunup bulunmadığını, yahut da akıl hastası olup olmadığınızı anlamaya çalışıyorum, cevabını veriyordum. İşin tuhafı da neydi bilir misiniz? Böyle yaptıklarımdan pek çoğu büyük bir uysallık, hattâ memnunlukla önümde durup bekliyorlar, sonra benden neticeyi soruyorlardı. Ben de bazen «orrayt», bazan «okey» ve arada sırada da Türkçe olarak «tam dört yüz dirhem» diyordum.

İşte bu sergilerde işlerin çoğu böyle gidiyordu. Zaten doğrusunu söylemek lâzımsa bu çeşit sergiler yahut pazarlar öyle klasik cinsinden olmadığı için, pazarcıların çoğu da bayağı adamlardan meydana geliyordu. Onların arasında bulunmak, onlarla arkadaşlık etmek, ne olursa olsun, insanı avamlaştırıyordu. Ben öyle havastan bir kimse değilsem de — herşeye rağmen — o sergilerde arkadaşlık ettiğim kişilerin derecesinde avamlaşmaktan da hayli ıztırap çekiyordum. Ama değil miydi ki yaşamak, geçinmek zorundaydım, bunlara ister istemez katlanacaktım.

YENİ BİR SERGİ

Neyse, açılış günü geldi ve bizim sergi açıldı. İlk gün, öteki yerlerde olduğu gibi, burada da pek canlı geçti. Dükkânımda pek çok ziyaretçi kabûl ettim. İki, üç saat içinde yirmi dolarlık alış - veriş yapmıştım. Oysa bütün sergi, benim dışımda, yirmi dolarlık alış-verişe ulaşamamıştı. Ben, dükkânımın temizliği ve intizamı için bir de genç kız yardımcı bulmuştum. Bu kızın haftalık ücreti beş dolardı. Elâ gözlü, siyah saçlı, yirmi yaşlarında güzel bir kızcağızdı. Adı «Lizi» idi.

Pazarın açılışının ilk günü, gecesiyle birlikte, şöyle böyle geçti. Lâkin ne Vaşington'daki, ne Pitsburg'daki gecelere, gündüzlere benzemiyordu. Çünkü evvelâ mevsim geçmişti. Haziran ayı girmiş, sıcaklar artmıştı. Herkes böyle kapalı yerler değil, açık havalar istiyordu. İkinci olarak yerimiz de pek dardı. Sonra bütün şehirde sergiye katılan şekerlemeci esnafından yalnız iki kişi bulunmuştu; bunların dışında başka kimse iltifat etmemişti.

Sergi, aksaya topallaya, birinci haftayı doldurdu. Ben hergün on, on beş dolar kadar alış-veriş ediyordum. Sergi de, kendini ilk hafta devam ettirecek kadar bir giriş ücreti alıyordu. Haftanın son günü kimse beş paralık alış - veriş yapamadı; yalnız ben yine de beş dolarlık iş yapmıştım. Sergi müdürlüğü herkesin alış-verişini hergün kontrol ettiğinden, kimse hiç iş yapamazken benim beş dolarlık alış-veriş yapmış olmam onları hayrette bıraktı. Ne ise, o gece de böylece geçti. Gece işlerimi tamamlayıp otelime döndüm. Ertesi günü sergiye gittiğimde bütün kapıları kapalı bulduğumu söylersem ne dersiniz? Meğer, sergi iflâs etmiş; Mr. Bökli, madamasiyle birlikte, köprüyü aşmış. Sergiciler — mallarına mahkeme el koyduğundan — ortada kalakalmışlar.

AMERİKA'YA DAİR

Bilindiği gibi Amerika cumhuriyeti küçük küçük müstakil hükümetlerden meydana gelmiştir. Her hükümet iç işlerinde, kanunlar ve nizamnameler tanzim etmekte tamamen serbesttir. Bunları birbiriyle bağlayan ve birleştiren bir anayasaları vardır. Bu anayasa, bütün cumhuriyetleri bir araya getiren büyük bir cumhuriyet kurarak, hepsinin askerî, haricî işlerini, posta, telgraf ve gümrük mevzularını bu cumhuriyete devretmiştir. Bu büyük cumhuriyetin bir reisiyle bazı nâzırları ve biri senatodan, öteki de millet meclisinden olmak üzere iki meclisi yahut bir «Kongre»si vardır. Anayasa, bu büyük cumhuriyetin bazı temel meseleleri için geçerlidir; fakat bütün mevzularda esas cumhuriyeti teşkil eden küçük hükümetlere yaygınlığı yoktur. Meselâ büyük cumhuriyet dahilinde, hangi eyâlette olursa olsun, vicdan hürriyeti sınırlandırılamaz. Öte yandan, hiçbir eyâletin, diğerlerinin varlığını kabûl etmeyecek, resmî bir dini yoktur; hangi dinden olurlarsa olsunlar herkes istedikleri eyâlette, istedikleri gibi ibâdetlerini yapabilirler ve buna kimse karışamaz. Hâsılı, Amerika Birleşik Devletleri içinde hiçbir ferd, dininden ve inançlarından dolayı sorumlu tutulamaz. Tamamen hürdür. Yine bu eyâletler içinde hiçbiri, birden fazla kadınla evlenmeye izin veren kanun çıkartamaz. Birden fazla kimseyle evlenememek hususiyle, vicdan hürriyeti, Amerika anayasasının garantisi altındadır. «Bu, benim iç işlerimdir» diyerek hiçbir eyâlet, bu garantiye karşı çıkamaz. Ne var ki, işte kısaca saydığım bu hususların dışında, her eyâlet, tamamen müstakildir; istediği kanunu yapabilir. Meselâ eyâletin birinde, borçlu olan bir kimse, alacaklı tarafından ancak o eyâlet içinde takibata uğratılabilir; borçlu, eyâleti değiştirmişse, takipten kurtulur.

MALLARIM MÜSADERE EDİLİYOR

Sinsinati şehri, Ohio nehri üzerinde ve Ohio eyâleti içindeydi. Nehrin öbür tarafında, Sinsinati'ye karşılık, biri Niyuport, öteki Kanington adında iki kasaba daha vardı. Bu kasabalar Ohio eyâletine değil, Kentaki hükümetine ait bulunmaktaydı. Oranın kanunu başka, hükümeti başka, zâbıtası başkaydı. Sinsinati ile o kasabaları, Ohio nehri üzerine kurulmuş bulunan bir köprü birbirine bağlıyordu. Bizim Mr. Bökli, madamasını almış, gece bu köprüden Niyuport'a geçmiş. Sinsinati'deki sergiye mahkeme el koymuş; koymuş ama, sorumlu müdürü ortada

XX. yüzyılda Pittsburgh şehri.

yok. Dolayısıyle hakkında kanunî takibat da yok. Yalnız mahkeme, sergide ne bulursa müsadere ederek bunları sahibi olduğunu iddia edenlere taksim ediyor. Benim de içeride bir, iki yüz dolarlık malımla, on beş libre kadar tutan keten helvam vardı. Hepsi müsadereye tâbî tutulduysa da, tiyatro idaresinin adamları — büsbütün çaresiz kalmama gönülleri râzı olmadığından — keten helvası tenekemi verdiler ve benden uzun bir teşekkür aldılar. Sonra ne oldu? Böyle şeylerin sonrası olmaz; kalanı zaptolundu gitti...

Altı aya yakındır (Ubeydullah Efendi hâtıralarını haftalık bir gazetede yayınlamıştı) sürüp gelen şu yazılarda, Amerika'daki hayatımın mühim safhalarını yazdım. Sinsinati hayatı, aslında, ondan sonraki mühim fasılların bir başlangıcıdır. Makalelerin sayısı 25'i bulunca «dalya» dedim. Kabak tadı vermemek için bir müddet ara vermeyi uygun gördüm. Bakalım bir gün gelir de, belki okuyucularla yine görüşürüz. Şimdilik Allahaısmarladık...

GÜZEL BİR HÂTIRA

Ubeydullah Efendi, bu yazılarını tamamladıktan sonra daha on, on iki yıl kadar yaşamışsa da — yazık ki — Amerika hâtıralarının «mühim faslı» olarak nitelediği bölümlerini kaleme almamıştır. 1937 yılında Istanbul milletvekili iken ölen bu bilgin, açık yürekli ve aydın din ve devlet adamımızın son önemli yazı serisi «İslâm Dininin İçyüzü»dür. İleride bu eserden de sadeleştirilmiş seçme örnekler vermek arzusuyla, şimdi, onun hem yakın dostu, hem de siyasî rakibi bulunan Hüseyin Câhid'in kendisi hakkında yazdığı bir sohbeti aşağıya alıyoruz:

UBEYDULLAH EFENDİ

«Henüz pek gençtim. Büyük babamın, Midhat Paşa vak'ası münasebetiyle Mekteb-i Harbiye'den çıkarılarak Rodos'a sürülmüş ve orada on beş senesini bitirerek dönmüş olan dayıma haykırdığını işitiyordum:

— Hâlâ akıllanmıyacak mısın? Ben sana o serseri herifle görüşme demiyor muyum?

Bu «Serseri Herif» de kimdi acaba? Ubeydullah Efendi.

Dayım bana, Ubeydullah Efendi'nin hürriyet taraftarı olduğunu söylemişti. Bu söz Ubeydullah Efendi'yi, hayalimde takdis ettiğim büyükler arasına sevketmek için kâfi gelmişti.

Sonra bu «serseri»yi Servet-i Fünûn'da tanıdım. Hiç de korkunç bir adam değildi. Onunla konuşmak, hikâyelerini ve şakalarını dinlemek çok zevkliydi.

Abdülhamid'in istibdadından kaçarak, diyar diyar dolaşırken, Amerika'ya kadar gitmişti. Şark kültüründen ve dillerinden başka bir şey tanımayan bu sarıklı adam orada İngilizce öğrenmiş, keten helvası, yüzük halkası, şunu bunu yaparak ve satarak yaşamıştı.

İnsan, akıl ve mantığa ne kadar hürmet etse ve hareketlerini ona uydurmaya çalışıyorum hülyasına kapılsa, karşısında böyle akıl ve mantığa isyan etmiş ve bu isyanına rağmen açlıktan ölmeyerek, zorlukların içinden neşeli bir sıçrayışla kurtulmuş maceracıları görünce, onlara hayran olmaktan kendisini alamıyor.

Servet-i Fünûn muharrir ve şâirleri böyle neşeli ve cevval bir arkadaş ele geçirince, hemen bir seyran tertip ettiler. Yûşa Tepesi'ne çıkmak Fikret'in aklına gelmişti. Bir cuma günü oraya Beykoz ta-

rafından tırmandık. Rumelihisarı'ndaki yalısında oturan Fikret, yiyeceğimizi de getirmişti. Fakat sade yiyecek değil; tava vesaire gibi birtakım mutfak takımları da Yûşa dağına yükseliyordu. Çünkü aramızda Ubeydullah Efendi yemek pişirmek hususundaki mahâretiyle tanınmıştı.

Ubeydullah Efendi ateşi yaktı, yassı kadayıfları güzelce kızarttı. Ilık ılık öğle yemeğine yetiştirdi.

O gün hayatımız devamlı bir kahkaha içinde geçti denilebilir. Ubeydullah Efendi'nin anlattığı hikâyelerden bilhassa biri hiç hatırımdan çıkmamıştır:

Suriye'de bulunuyordu. Abdülhamid'e karşı ağır şeyler söylemişti. Tabiî jurnal edilmiş ve nasılsa idarî bir muameleye tâbî tutulmadan cinayet mahkemesine verilmişti. Ubeydullah Efendi, mahkemede inkâr ediyordu. Fakat şahitler vardı. Bazıları Ubeydullah Efendi'yi yakmak istemedilerse de, bir tanesinin herşeyi anlatmaya başladığını görünce işi bitti. Fakat o, çarçabuk mahkûmiyeti kabûl edecek adamlardan değildi. O anda bir tedbir düşündü ve düşündüğünü derhal tatbik etti: Oturduğu yerde avaz avaz gazel okumaya başladı.

Hâkimler şaşırdı, dinleyenler şaşırdı; fakat bu arada şahidin söylediklerini dinlemeye de imkân kalmamıştı. Ubeydullah Efendi'yi susturmaya uğraştılar. Sustu. Fakat şahit ağzını açınca o, eskisinden şiddetli surette tekrar gazele başladı. Neticede şahit dinlenemedi ama, Ubeydullah Efendi yine de sekiz, on ay hapse mahkûm oldu...

Sonra bu «serseri» tekrar gözden kayboldu. Meşrutiyet'te onu, Meclis-i Mebusan'da gördük. Birgün muhalifler ona şiddetle hücumlarda bulunuyorlardı: Lutfi Fikri ona bağırıyordu:

— Ubeydullah, sen jurnalcısın!

O, patırtıların, kapak gürültülerinin arasında kürsüye çıktı. Hay huy arasında bekleyip sesini işittirmek imkânını bulduğu zaman:

— Canım, dedi. Ne telâş ediyorsunuz? Durunuz bakalım, ben jurnalcı değilim mi diyeceğim sanıyorsunuz? Ne diyeceğimi biliyor musunuz? Söyleyeceklerimi söyleyeyim de gürültüyü ondan sonra edersiniz.

Bu sözler, fırtınaya dökülmüş zeytinyağları gibi bir tesir hâsıl eyledi ve ortalık kahkahalar içinde yatıştı.

İngilizler onu da Malta'ya göndermişti. Başına bir Afgan serpuşu sararak, kahverengi tesbihiyle azametli azametli bir yürüyüşü vardı. Salâh Cimcoz ve Süleyman Sûdî ile bir odada idiler. Oda halkı

Ubeydullah Efendi son yıllarında.

yemeklerini kendileri pişiriyorlardı. Yani Ubeydullah Efendi pişiriyordu. Fakat o, yemekten ziyade, Süleyman Sûdî'yi pişirmeye çalışıyordu. O neşeli adam şimdi çok titiz ve aksi olmuştu. Hepsini haşlıyor, azarlıyordu. Kendisine isterseniz sövünüz, fakat pişirdiği yemeğe ufak bir kusur bulmak onun nazarında küfre girmek kadar affedilmez bir suçtu.

Onun hakkından sadece Rahmi geliyordu. Teklifli konuştuğu kimselerin yanında iken Rahmi, eğilerek kulağına hafifçe fısıldardı:

— Hoca, söyliyeyim mi?

Ve Ubeydullah Efendi çıldırırdı. Yalnız kaldığımız zaman şöyle dert yanardı:

— Be adam ne yapıyorsun böyle? Ya fısıldadığın sözleri işitseler, bu herifin acaba yüz karası nedir ki, demezler mi?

İngilizler onu zindandan salıverdikleri gün, âdeta esef ediyordu:

— Şunun şurasında rahat rahat oturuyorduk; şimdi nereye gitmeli? diyordu.

Sonra geldi, «Çöpçatanlık» sandalyasına oturdu. Ömrünü bekâr olarak geçirmiş bir adam, hayatın garip bir istihzası olarak, kendi kaçtığı derdi, başkalarının başına sarmakla yaşıyordu.

Nihayet tekrar Millet Meclisi'ne girdi ve yerini buldu».

— SON —

Ünlü Müsteşrik Armin Vambery'nin Asya Yolculuğu: 3

Hıyve'ye Varış

Çevirenler: Gabriella Kalman - Hüsnü Mengenli

ÇÖLDE yol alan kervan, karanlıkta tehlikeli bir yere girmişti. Kurtuluşu, ancak güneşin doğmasıyle düşünebilecektik. Tam üç saat öylece, ayakta, aynı yerde kımıldamadan durmalıydık. Baygınlık verecek kadar kuvvetli soda kokusundan çok ıztırap çektik. Heyecanla, açılmasını beklediğimiz tan yerinin ışıkları, nihayet ufukta belirdi. Kervanı büyük bir güçlükle geri döndürmeyi ve her an daha derine çöken yosunlardan kurtarmayı başardık. Şayet birazcık ilerleseymişiz, batıp gidecekmişiz.

Kuzey doğudan, kuzey batıya uzanan Küçük Balkan'a 20 mayısta vardık. O gün ve ertesi gün, durmadan dağın eteğinde yürüdük. Kervanbaşı, esas çöle şimdi vardığımızı açıkladı. Biraz sonra, Âmûderyâ «Oxus» nehrinin eski yatağına vardık. Burasını geçince, yüksek bir platoya ulaştık.

Arkamızda, Balkan sıradağları da mavi bulutlar arasında kayboldu. Çöl, enginliği ve bütün ihtişamıyle gözlerimizin önünde uzanıyordu. İnsan, sonsuzluk sezgisine burada ulaşmaya başlıyor. Bu ürküntü veren sessizlik, güneşin değişen rengi, insanda, sözle tarif edilemiyecek bir tesir bırakıyor. Ben, şimdiye kadar çölün büyüsünün, insanların muhayyilesinin eseri olduğunu sanırdım. Açıkça itiraf etmeliydim ki, bunda yanılmışım.

22 mayısta, Yedi-Şir'de konakladık. Bu yer, ismini vaktiyle burada bulunan yedi su gözünden almış, fakat bunların suları oldukça çekilmişti. Bir, ikisinde hâlâ su vardı ama, tadının tuzluluğu ve iğrenç kokusu yüzünden içilemiyordu. Kervanbaşı bize, akşama doğru yağmur suyu bulacağımızı söyledi. Ben, mataramdaki kille karışmış suyumu, gözlerin o iğrenç kokulu sularıyle değiştirmedim. Develeri suladılar; yol arkadaşlarımdan bazıları, hayvanlarla yarış edercesine su içiyorlardı. Kısa bir dinlenmeden sonra, yine yolumuza devam ettik ve az ilerde, öteki kum tepecikleri arasında yükselen bir yumru üzerinde iki boş kedşeve gördük. Yol arkadaşlarımın anlattıklarına göre, bunların sahipleri burada kaybolmuşlardı. Türkmenler, insanların bulunduğu her yere karşı derin saygı duyuyorlar. Bu, onlara mahsus bir felsefe! İnsanları esir olarak satmak, ülkeleri çiğnemek büyük bir kahramanlık. Fakat bir taraftan da, vaktiyle içinde insanın oturduğu, onu taşıyan basit bir kedşeve büyük hürmete lâyık bir nesne!

Akşama doğru, kervanbaşı ve birkaç Türkmen'le, bulmayı ümit ettiğimiz yağmur suyunu aramıya çıktık. Hepimiz pürsilâhtık ve herbirimiz bir başka yöne gidiyorduk. Ben, kervanbaşının peşinden gittim. Kervanbaşı, kumda birden ayak izleri farketti. Ayak izlerini daha iyi izleyebilmek için, kav fitili tutuşturduk ve az sonra bir mağaranın ağzına vardık. Kısa bir tereddütten sonra mağaraya girdik. İçerde, tamamen vahşileşmiş, bir dağ keçisinin postuna bürünmüş, uzun saçlı

ve sakallı, kocaman tırnaklı bir adamı gözlerim seçti; anlatılamıyacak bir korku duydum. Bizi görünce, o da korktu, şaşırdı ve derhal mızrağını kaldırıp bize doğru bir hamle yaptı. Ben, büyük bir korkuyla geri geri çekiliyordum, ama arkadaşım hiç istifini bozmadan yerinde kaldı ve silâhını indirip sesini alçaltarak: «Emin bol!» diyerek bu korkunç yeri terketti. Oradan ayrılınca, kervanbaşı sadece: «Kanlıdır» (kanla lekelenmiş bir adam) dedi. Ben, tabiîdir ki, fazla bir-

Diğerleri, Yedi-Şir'de içtikleri tuzlu suyun acısını çekiyorlardı. Türkmenler'den bir kaçında içme suyu bulunduğundan şüpheleniliyordu, anlaşılan, durumu gizliyorlardı, fakat başkasının içme suyunu hesaba katmak boş hayaldi, zira ödünç veya bağış olarak su isteyene, çölde deli gözüyle bakılır. Canım bir lokma ekmek bile istemiyordu. Şu zavallı hâlime üzülerek bitkinlik içinde yere uzandım. Birden herkesin, kervanbaşının etrafına toplandığını gördüm, hattâ bana da mataramı

Kervanın yolda yaban eşekleriyle karşılaşması.

şey sormaya cesaret edemedim. Çok sonra öğrendiğime göre, bu adamcağız bir kan dâvasından kaçıyor ve yıllardan beri yaz, kış çölde dolaşıp saklanıyormuş.

BİR SÜRPRİZ

Arkadaşlarımız da bizim gibi elleri boş döndüler; hiçbir yerde değil su, izi bile yoktu. Pek az kalmış balçıklı suyun son damlasını bugün bitireceğimden, içimi büyük bir korku kapladı. O akşam ısıttığım suya batırarak birkaç lokma ekmek yedim, duyduğuma göre su, kaynatılınca acı tadını kaybediyormuş. Kendi kendime kesin karar verdim; herşeye sükûnetle katlanacağım, çünkü bütün arkadaşlarıma nisbetle ben daha iyi bir durumdayım, hiç değilse, sıhhatliyim.

alıp gelmemi işaret ediyorlardı. «Su» kelimesi içimi yeni bir zindelikle doldurdu. Yattığım yerden sıçradım, yanlarına vardığımda, kervanbaşının ikişer bardak temiz, tatlı su dağıttığını gördüm. Baba Türkmen, daima bir miktar suyun saklandığını ve bunun, herkesin en çok ihtiyaç duyduğu zaman dağıtılmasının âdet olduğunu bana daha sonra anlattı:

— Bu hareketin büyük sevabı vardır, çünkü Türkmen atasözü: «Çölde susayana verilen bir katre su, yüz senenin günahını siler» der.

Bu iyiliğin büyüklüğüne karşı duyulan takdiri ifade etmek, bu tatlı suyun verdiği hazzı tasvir etmek kadar güçtür. Kendimi tamamen doymuş gibi hissettim. Susuzluğa üç gün daha dayanabileceğimi

sanmıştım. Susuzluğumu gidermiştim, ama şimdi de başıma ekmek işi dert olmuştu. Hâlsizlikten ve iştahsızlıktan tembelleşmiştim; onun için oldukça uzun bir yere gitmek gerekiyordu, çölün belli yakıtı olan deve tezeğini kullanmayı düşündüm, fakat az miktarda toplamıştım. Hamuru sıcak küle soktum; ne var ki, onun harareti ile ekmek bir haftada bile pişmezdi. Çabucak odun toplamaya çıktım. Döndüğüm zaman akşam olmuştu. Ateş yakar yakmaz, kervanbaşı:

— Duman tüttürerek kervanı düşmana teslim mi etmek istiyorsun? diye çıkıştı.

Derhal ateşi söndürdüm ve mayasız ekmeği, yarı pişmiş bir hâlde alıp götürdüm.

Mayısın 23'ünde, güneşin ışınları bizleri dayanılmaz bir şekilde yakıp kavuruyordu. Kuru kum, tam bir ayak derinliğindeydi ve öylesine de ısınmıştı. İçimizde en tecrübelimiz, ayağı ömründe çarık görmemiş bir Orta Asyalı bile, tabanına çarık yerini tutacak bir pösteki parçası sarmaya mecbur oldu. Böylece, dünkü içtiğim suyun ferahlatıcı tesirinin çabucak geçtiğine şaştım. Susuzluk bana yine amansız bir işkence vermeye başlamıştı. Öğle üzeri kervanbaşı, Kahraman-Atâ ziyaretgâhının yakınına geldiğimizi haber verdi. Burası çok bilinen bir ziyaretgâhtı. Hayvanlardan inmemiz icabediyordu. Evliyânın türbesine kadar uzanan bir çeyrek saatlik yolu, dindar hacılara yakışır bir şekilde yaya yürümeliydik. Bu kaynayan havadan ve susuzluktan bitkin bir hâldeyken, bir de hacıların kafilesine yaya olarak katılmaya mecbur olduğumu düşünüp, artık ızdırabımı tasavvur edin. Ziyaretgâh yüksekçe bir yerdeydi; türbeyi tavaf edip etrafına sıralandık. Kurumuş boğazlarımızın bütün gücüyle dualar okuyup, Kur'ân'dan âyetler kıraat edip, ruhuna ithaf eyledik. İçimden: «Ah, ey insafsız Evliyâ Hazretleri, sen de bu dünyadan çekilecek yeri bir bulmuşsun ki, keşke başka bir yerde bulunsaydın da, beni bu ziyaret meşakkatinden kurtarsaydın!» diye şikâyetçi oldum. Üzeri koç boynuzlarıyla örtülü otuz ayak uzunluğundaki kabre nefesim kesilmiş, zorla soluk alarak çöktüm (Koç boynuzu, Orta Asya'da yüceliğin senbolüdür).

Kervanbaşı anlattı: Bu ziyaretgâhta yatan kimse, dev gibi cüsseli bir velî imiş, kabri kadar uzun boyluymuş. Çok, çok zaman evvel, buradaki gözleri taşlarla doldurmak isteyen kötü ruhlara karşı korumuştu. Evliyânın türbesinin etrafındaki küçük tümseklerin altında, çölün çeşitli yerlerinde eşkıyâlara, yahut da tabiatın âfetine karşı gelemiyen zavallı yolcular ebedî uykularını uyuyorlar. Velînin himayesi altındaki gözlerden bahsedilince, içilebilir su bulacağımızı sanarak iyice sevindim. Varacağımız yere ilk erişen ben olayım diye acele bile ettim. Çamur rengindeki su birikintisine benzeyen kaynağı az sonra farkettim; içmek için dolu dolu bir avuç su aldım. Buz gibiydi, fakat ağzıma yaklaştırınca, bir yudumunu bile içemedim, çünkü acı ve tuzluydu, ayrıca bir de pis kokusu vardı. Üzüntüm sonsuzdu. İlk defa olarak kaderim üzerinde şüphe ve meraka düştüm.

Gece, şansıma ansızın büyük bir bora patladı. Yağmur, iri iri damlalar hâlinde yağıyordu. Sabaha karşı kumun sınırına vardık. Bu kısmı geçmemiz üç gün sürmüştü. Bugünkü yolumuzda killi toprakta, bol yağmur birikintisi bulacağımıza kani idik. Kervanbaşı, dağ keçisi ve yaban eşeği izlerinden kanaat getirerek, ümidimizi peşin peşin gerçekleşmiş sayıyordu. Fakat tek birşey söylemeden, hızla geçip önde ilerlemeye başladı. Gerçekten vaşak gibi bir bakışıyle uzakta bir yağmur suyu birikintisini seçti; kervanbaşı bu keşfini açıklarken, herkes: «Su, su!» diye bağırışıyordu. Öğleye doğru oraya vardık. Uzaktan görülebilen su birikintisinden başka, çok tatlı yağmur suyuyla dolmuş birçok da çukur bulduk. Matara ve başka kaplarla ilk koşan ben oldum. İçmek için değil de, suyun çok karıştırılıp bulanık hâline gelmesinden önce kaplarımı doldurmak içindi bu acelem.

Bu konaktan sonra, taa Hıyve'ye kadar mataralarımızı tatlı su ile devamlı doldurabilirdik. Şimdiye kadar yolculuğuma nazaran, bundan sonraki, gerçekten bir zevk yolculuğu olacaktı. Akşama, hakikî baharın hüküm sürdüğü bir yere vardık. Güzel çayırlarla çevrelenmiş sayısız gölcüklerle kaplı bir yerin ortasında konakladık. Dünkü durumu düşününce, bu manzara hayalî bir tablo gibiydi. Keyfimizin tam olması için, kervanbaşı artık saldırı tehlikelerini de atlattığımızı açıkladı ve yalnız bu gece için ateş yakmamızı yasakladı. Türkmen yoldaşlarımız, bu su bolluğunu sadece ve sadece kervanda biz, hacıların bulunmasına hamlettiler. Mataralarımızı yeniden doldurduk ve neşeli neşeli yolumuza devam ettik.

HIYVE'YE DOĞRU

Akşama doğru, Kaplankırı denilen bir düzlüğe vardık. Bu düzlüğün 300 ayak yüksekliği olan kenarına tırmanmak, hayvanlar için de, insanlar için de epey yorucuydu. Türkmenler'in iddiasına göre,

Kaplankırı, vaktiyle Âmûderyâ nehrinin iki kolunun kucaklaştığı bir adaydı. Bunun doğruluğunu ispatlayan şu ki, bu bölge hem şekil, hem de hayvanların çokluğu bakımından çölün öteki kısımlarından apayrı bir özellik taşıyor. Yaban eşekleriyle dağ keçilerini burada büyük sürüler hâlinde otlarken gördüm. Bir ara, kuzey tarafından büyük bir toz bulutu yükseldi. Kervanbaşı ve Türkmenler silâhlarına sarıldılar, bulut yaklaştığı nisbette sabırsızlıkları ve heyecanları artıyordu. En nihayet, bu büyük toz bulutunun yanyana sıralanmış sessizce ve müthiş bir hızla koşan bir süvari alayına benzeyen bir topluluğun eseri olduğunu farkettik. Türkmenler silâhlarını indirdiler. Kalın toz bulutuna bürünmüş, hızlı koşusunu sürdüren «alay» bizden elli adım gibi kısa bir uzaklıktaydı. En azından bin kadar iyi talim görmüş atlının bir komutla duruvermesine benzer bir ses duyduk. Karşımızda saf hâlinde, iyice yanaşık düzende sayısız yaban eşeği duruyordu. Bu dinç, canlı, çevik hayvanlar, şaşkın şaşkın birkaç saniye bize baktılar, sonra, geldikleri gibi, bir rüzgâr hızıyla batıya doğru dörtnala bizden uzaklaştılar.

Mayıs ayının 28'inci günü, Kaplankırı plâtosunda Sor Göl'e (Tuz Gölü) kadar vardık. Herkesin, dinin emrettiği, fakat hayli zamandır mahrum kaldığı yıkanıp temizlenme vazifesini yapabilmesi için altı saat mola verdik. Bu fırsattan faydalanarak, kervandakiler çamaşır tulumlarını açtılar; herbirinin birer gömleği bulunuyordu, ancak benim yoktu. Hacı Bilâl bir tane ödünç vermek istedi, teşekkür ederek kabûl etmedim. Çünkü, biliyordum ki, kendimi ne derece fakir gösterirsem, o kadar emniyette olacaktım. Yüzümü parmak kalınlığında toz tabakası kaplamıştı. Çölde yüzümü yıkamak için defalarca fırsat bulduğum hâlde, bunu yapmamıştım. Güneşin kavurucu sıcağına karşı, bu toz tabakasının bir zırh gibi yüzümü koruyacağını düşünmüştüm. Müslümanlığın çöl yolcuları için teyemmümü emretmesi, yalnız beni değil, hepimizi gerçek hüviyetimizden çıkarttı. Yıkanıp, giyindikten sonra ancak anladım ki, arkadaşlarım bana nazaran gerçekten kibar giyinişli idiler.

BİR SERAP OLAYI

Kuzey-doğuya uzanan plâtonun bir kısmını teşkil eden Kaplankırı düzlüğünde ilk defa serap gördüm. Tasavvur edilebilecek en güzel bir ufukta görülebilecek tabiat olayıdır bu. Sıcaktan kaynayan, fakat yine de tertemiz bir havada, ufuk, sağa, sola kayıp oynaşan şehirlerle, kulelerle, kalelerle doluydu; başı, sonu belli olmayan kervanlar bir köşede kaybolup, yeniden meydana çıkıveren dev cüsseli insanlar ve buna benzer tablolar, bunları temâşâ edenler üzerinde gerçekten büyüleyici derin bir tesir bırakıyor. Yol arkadaşlarım, bilhassa yörükler, kaskatı, gergin ve donuk gözlerle bu mucizevî sisi ve hayal şehirleri, hayaletleri büyük bir sessizlik içinde seyrediyorlardı. Onlara göre, bu gördükleri; batmış veya kaybolmuş bir şehrin insanlarının gölgeleriydi ve şimdi, günün belirli saatlerinde havada oynaşa-oynaşa beliriveriyorlardı. Kervanbaşı ise, belirli yerlerde aynı kişileri gördüğünü iddia ediyor ve biz şayet çölde mahvolursak, bizim hayaletlerimizin de, yüzyıllarca sonra, orada-burada, havada dalga dalga kaynaşıp oynaşacaklarını söylüyordu.

30 mayıs akşamı tam çayımızı pişirdiğimiz sırada başıboş otlayan develer birden coşkunlukla koşuşmaya başladılar. Hayvanların korkusunun sebebini ancak farkedebildik; sanki yerden bitivermiş beş atlı, olanca hızla, konak yerimize doğru yaklaşıyordu. Biz de derhal silâhlarımıza sarılıp bir saniye içinde savunmaya hazırlandık. Ancak gelenler düşman değillerdi; dostça bir niyetle bize refakat teklif etmeye gelmişlerdi, onlar da bize katıldılar.

Ertesi günün sabahı, Akyap'a bağlı bir Özbek köyüne vardık. Gümüştepe ile Hıyve arasındaki çöl burada tamamen son buluyordu. Özbekler'i ilk olarak bu köyde gördüm. Bunlar, çok iyi ve candan insanlardı. Geleneğe uyarak, evleri tek tek sıra ile ziyaret ettik; dualarımız, fâtihalarımız ganî bir karşılık gördü. İlyas'ın köyüne o gün varabildik, fakat bizim arkadaş azıcık mağrurdu; bizim, köyüne beklenmedik bir misafir olarak girmemizi istemedi. Bunun için evinden iki saat geride, hâli vakti yerinde olan dayısında geceledik; bizi zengince ağarladı. Böylece vakit kazanıp, geleceğimizi karısına haber etti ve ertesi günü, 1 haziranda, sabahleyin küçük bir merasimle Akyap'a girdik. İlyas'ın çok kalabalık aile ve akrabaları bizi karşılamaya gelmişlerdi. İlyas, bana ayrı bir çadır teklif etti, fakat ben, bahçesine gitmeyi tercih ettim, çünkü ağaçların gölgesine çoktandır hasrettim. Azıcık dinlendikten sonra Hıyve'ye doğru yolumuza devam ettik.

HIYVE

Bahçeler arasından yükselen kubbeleri

Türkmenler'de bir yemek vakti.

ve kuleleriyle geniş bir alana yayılan Hıyve şehri, yolcu üzerinde, uzaktan samimî ve sıcak bir etki bırakıyor. Şehrin büyük kapısından girince, içimi bir çeşit korku kaplamıştı; zalimliğini, Tatarlar'ın bile kınadığı Hıyve Han'ı benden bir şüphelenirse, Türkmenler'den daha çok sert ve kuşkulu davranacağından korkuyordum. Duyduğuma göre, Hıyve Han'ı şüphe ettiği her yabancıyı köle yaparmış, hattâ kısa bir süre önce bir Hindli asîlzâdeye bile aynı muameleyi yapmış. Fakat ben tehlikelere öylesine alışmıştım ki, şimdi de soğukkanlılığımı kaybetmedim, bilhassa bâtıl inançları olan zorba bir hükümdârı şaşırtacak çareleri düşünüyordum. Istanbul'da bulunmuş veya orayı gezip görmüş Hıyve eşraf ve zenginlerinin birçoğu hakkında daha yoldayken esaslı bilgi almıştım. Padişahın sarayında on yıl elçi olarak bulunmuş bir Şükrullah Bey'den bilhassa çok bahsedilmişti. Onu, hariciye nâzırının konağında hayâl meyâl hatırladım. Bu Şükrullah Bey'in Istanbul şivesini, kibar muhitini, âdetlerini iyi bilmesi gerektiğini, istese de, istemese de evvelden tanıştığımızı ona kabûl ettireceğini umuyordum. Bir Istanbullu rolünde, hakikî bir Istanbullu'yu şaşırtacak kadar kendimi güçlü hissediyor ve Hıyve Hanı'nın eski elçisinin bana karşı şüpheli bir davranışta bulunmayı aklından bile geçirmiyeceğini, böylelikle gayeme erişmem için bana yardım etmek mecburiyetini hissedeceğini düşünüyordum.

Şehrin kapısında büyük bir kalabalık bizi karşılamak üzere hazır duruyordu; ekmek ve kuruyemiş ikram ettiler. Hıyve'ye senelerden beri bu kadar kalabalık bir hacı kafile gelmemişti. Hepimizi hayranlıkla seyretmek için her sokaktan çıkan halk, bizleri şu sözlerle selâmlıyordu: «Aman esen geldiniz! Ha şahbazım! Ha arslanım!» (metinde aynen böyle yazılıdır).

Pazar yerine vardığımız zaman, Hacı Bilâl salâvat getirip duaya başladı, ben ise sesimi herkesten çok duyurtuyordum. Halk, sanki gökten yeni inmiş büyük bir ermiş imişim gibi, elimi, ayağıma, hattâ esvabımın yenlerini, eteklerini öpmeye başlayınca, içten duygulandım. Tecrübelerin verdiği alışkanlıklara uyarak, gümrük binası olarak kullanılan kervansarayda konakladık ve biraz sonra, Şükrullah Bey'i aramaya çıktım. Öğrendiğime göre Şükrullah Bey, o sırada bir işi ve meşguliyeti olmadığı için Hıyve'nin en güzel binalarından, Mehemmed Emin Han medresesinin bir hücresinde oturmaktaydı. Beyefendiye, kendisiyle evvelce tanışmak şerefine nâil olduğumu ve hâlen Istanbul'dan gelip Hıyve'den geçmekte olan bir efendi sıfatıyle ziyaretinde bulunmak arzusunda bulunduğumu duyurdum. Yaşlı beyefendi, bu benzerine rastlanmayan olaya öylesine hayret etmişti ki, beni kar-

şılamak için bizzat geldi, fakat karşısında pejmürde kıyafetli bir dilenci görünce hayli şaşırdı. Buna rağmen beni içeriye aldı ve Istanbul şivesiyle söylediğim birkaç nezaket sözünden sonra, gittikçe artan bir merakla Türk başkentinde bulunan arkadaşları, politik durum ve yeni padişah hakkında sorular sordu. Konuşma sırasında birbirimizi daha iyi tanımamız üzerine, Şükrullah Bey şöyle konuştu:

— Allah aşkına, efendi, Istanbul'dan, o cennet diyardan hangi sebepten ayrıldınız da bu berbat ülkelere geldiniz?

Ben de; tarikata mensup bir derviş olduğumu, bu seyahata beni, pîrimin çıkardığını, pîrin emrini, ona bağlı olan her tarikat mensubunun hayatı pahasına dahi olsa yerine getirmek mecburiyetinde bulunduğunu söyledim. Yeni ahbabım, bu açıklamaya son derece sevindi ve bana sadece mensup olduğum tarikatın adını sordu. «Nakşibendî» adını duyunca, ziyaret amacımın Buhârâ olduğunu derhal anladı. Yukarıda adı geçen medreseden, benim için bir oda hazırlatmak istediyse de, yol arkadaşlarımı bahane ederek kabûl etmedim, yine ziyaretine geleceğimi vaad ederek yanından ayrıldım.

Ertesi gün saray subaylarından biri, hanın ufak bir hediyesiyle beni görmeye geldi, beraberinde bir de emirnâme getirmişti; akşam saraya gelmem ve han için salâvat ve duada bulunmam emrediliyordu. Han hazretlerinin en samimî arzusu, mübarek diyardan gelen bir dervişin hayır duasını almaktı. Emri yerine getireceğime söz verdim. Öğleden sonra, bu huzura kabûlde hazır bulunmak isteyen Şükrullah Bey'e gittim, beni saraya bizzat götürdü. Saraya giderken, huzûra kabûl âdet ve erkânına dair bana bilgi verdi, tavsiyelerde bulundu, ve bunları yerine getirmemi sıkı sıkıya tenbih etti. Şükrullah Bey, mihter (yüksek dereceli saray hizmetlisi - protokol âmiri) ile arasının gergin olduğunu, adamın kendisine rakibi gözüyle baktığını anlatmıştı; bu bakımdan Şükrullah Bey tarafından takdim edilişim belki de lehime olmaktan çok aleyhime olacaktı. Ben, âdet ve erkânı izleyerek, yine de kendimi önce mihtere takdim ettim. Bekleme salonu, o gün huzûra kabûl günü olduğu için iyice doluydu. Bekleyenler bizi görünce büyük bir saygıyla yolumuzdan çekildiler. Birkaç kadın beni parmakla işaret ederek, «Istanbul'dan gelen derviş bu imiş. Hanımız hayır duasını alacakmış, Allah kabûl etsin» dediler.

Mihteri, revakta, her sözünü doğrulayarak gülümseyip, baş sallayan adamları arasında buldum. Esmerliğinden ve göğsüne kadar inen sakalından İranlı soyundan geldiği besbelliydi. Ben, kendisine doğru yaklaşınca, yanındakilere birşeyler söyledi. Fütursuzca önüne geçtim ve büyük bir ciddîyetle kendisini selâmladım, sonra dervişlere mahsus en ihtiramlı yere oturdum. Âdet olan duayı okuduktan sonra, hazır bulunanlar «Âmin!» diyerek sakallarını sıvazladılar. Mihter, han hazretlerinin (han hazretlerinin adı geçince hepsi ayağa kalktılar) beni görmek istediğini, sultandan veya sultanın Tahran elçisinden birkaç satırlık bir nâme getirip getirmediğimi merak ettiğini söyledi. Ben de cevap olarak: seyahatimi dünya işlerini gaye edinerek yapmadığımı, kimseden birşey beklemediğimi, sadece şahsî emniyetim için, yanımda padişahın tuğrasını taşıyan bir ferman bulunduğunu söyledim. Bunu söylerken de, fermanı mihtere verdim. Tuğrayı büyük bir saygıyle öpüp, alnına götürdü, sonra han'a takdim etmek üzere ayağa kalktı. Az sonra döndü ve Han'ın beni kabûl edeceğini haber verdi.

Huzura önce Şükrullah Bey girdi; lüzumlu hazırlıklar yapılıncaya kadar benim dışarda beklemem gerekiyordu. Bir derviş olarak takdim edilmeme rağmen Şükrullah Bey, Istanbul'un bütün ricalini, paşalarını tanıdığımı Han'a, kapalı olarak arzetmiş olmalıydı. Biraz bekledim, iki merasim subayı koluma girdiler, perdeyi yana çektiler ve o zaman karşımda Hıyve Hanı Seyyid Mehemmed Han'ı gördüm; taracaya benzer yüksek bir yerde bir koluyla yuvarlak kadife yastığa yaslanmış, öbür elinde kısa, altından hanlık asâsını tutuyordu. Bana öğütlenen saray âdetlerine uyarak elimi kaldırdım, hazır bulunanlar, han da dahil aynını yaptılar. Kur'ân'dan kısa bir sûre ve iki «Allahümme Salli»yi ve bir de erkâna uygun duayı okudum. Duanın sonunda han, «Âmin!» deyip sakalını sıvazlarken, hazır bulunanlar bir ağızdan «Kabûl bolgay!» (Duan kabûl olsun!) dediler. Bundan sonra hükümdara yaklaştım; han, kollarını uzattı, Kur'ân'ın emrettiği «musâfaha»yı (metinde aynendir), yani birbirini selâmlamak için kolları açarak uzatma şeklindeki selâmı yerine getirdikten sonra, ben birkaç adım geri çekildim. Böylece merasim bitmiş oldu.

Şimdi han, seyahatimin amacı, Türkmenler'in üzerimde bıraktığı etkiler ve büyük çöl ile Hıyve üzerine sorular sormaya başladı. Ben de, yolda çok sıkıntı çektiğimi, fakat bütün bu çektiklerime

karşı haşmetlinin fevkalâde güzel yüzünü görerek fazlasıyle mükâfatlandığımı söyledim.

— Allah'a hamd ve şükrediyorum ki, diye devam ettim, bu müstesna inâyete lâyık olmamı ve sanırım ki, yoluma devam etmek için kaderin böyle bir lutfuna mazhariyeti iyi bir işaret sayabilirim'

Han, Hıyve'de ne kadar kalabileceğimi ve yolculuk için gerekli şeylerle yeterince teçhiz edilmiş bulunup bulunmadığımı, birşeye ihtiyacım olup olmadığını sordu. Ben ise, evvelâ Hıyve'nin mübarek topraklarında yatan bütün velîlerin kabirlerini ziyaret etmek istediğimi, yoluma anverilmesini emr-ü fermân eyledi. Altını, biz dervişlerin para sahibi olmasının günah olduğunu sebep göstererek kabûl etmedim. Eşeğe gelince; onu bir de rica ekleyerek kabûl edip teşekkür ettim; şayet olursa, beyaz bir eşek versinlerdi, çünkü mübarek yasalar, Hac yolculuğu için böyle bir vasıtayı emreder. Hıyve'den ayrılmak istediğim zaman han, hiç olmazsa başkentte bulunduğum kısa bir süre için kendisinin misafiri olmamı rica ile günlük yiyecek masrafımın karşılanması için günde iki tenge (para birimi)nin kabûlünü arzu etti. Bu teklife de güzel bir ifadeyle teşekkür ederek, son bir dua oku-

Yazarın Hıyve han'ı tarafından kabûlü.

cak bundan sonra devam edeceğimi söyledim. Yol masrafını karşılayacak paramla ilgili sorusuna ise, biz dervişlerin böyle basit dünya işleriyle uğraşmadığımız cevabını verdim. Pîrimin, bana seyahatim için verdiği «nefes»in, beni dört, beş gün yemeden, içmeden yaşatacak kudrette olduğunu belirttim. Elhâsıl benim; Cenâb-ı Hakk'ın Haşmetli'ye 120 yaşına kadar ömür ihsan eylemesinden başka bir dileğim olmadığını, arzettim.

Bu sözlerim herhalde beğenildi ki, han hazretleri bana 20 altın ile güçlü bir eşek yup oradan ayrıldım. Yerime dönerken, sarayda olsun, bahçe ve pazar yerinde olsun, dalga dalga gidip gelen halk, beni her gördüğü yerde büyük bir saygıyla selâm-ün-aleykûm (metinde aynendir) diyerek selâmladı. Ancak yalnız kaldığım zaman rahat bir nefes alabildim.

Han'ın bana karşı davranışından büyük bir memnunluk duymuştum. Böylece, vaktimin elverdiği kadar, kimse tarafından rahatsız edilmeden bütün hanlığı dolaşabilirdim.

(Devamı var)

MADAGASKAR

Madagaskar, Hind Okyanusu'nda aynı adla anılan ada üzerinde kurulmuş bir devlettir. Nüfusu 8 000 000, yüzölçümü 590 033 km²'dir. Bugün cumhuriyetle idare edilen Madagaskar 100 yıl önce krallıktı. 1787 yılında kurulmuş olan bu krallık 1885'te adayı alan Fransızlar farafından 1897'de kaldırıldı ve 1958'de cumhuriyet ilân edildi.

Madagaskar'ın doğusunda önemli bir liman olan Tamatave'ın bundan yüz yıl önceki manzarası.

Madagaskar içlerinde seyahat eskiden son derece güçtü. İşte yüz yıl öncesine ait bir seyahat sahnesi.

Madagaskar adasının yerlileri Malgaşlar'dır. Bu gravürde Malgaş tipleri görülüyor.

Madagaskar'ın başkenti Tananarive'nin bundan yüz yıl önceki manzarası.

Başkent Tananarive'de bir salonda güreşen gençler. Seyirciler arasında, o devirde ülkenin idaresini elinde bulunduran Fransızlar da vardır.

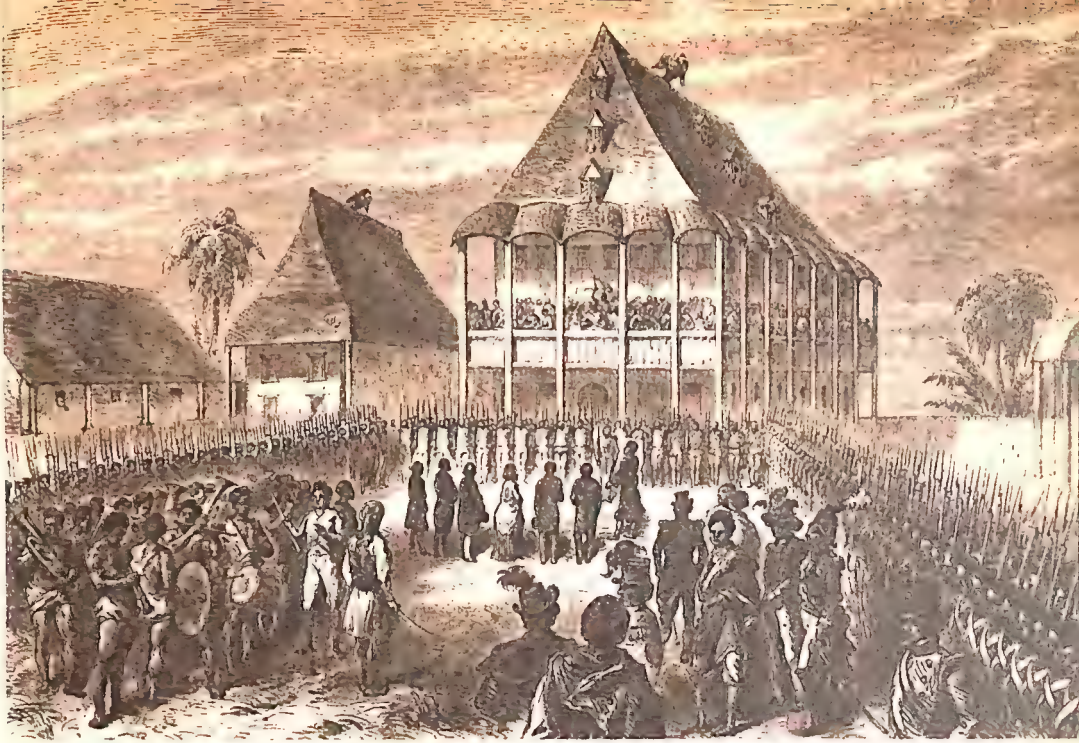

Fransızlar'ın 1897'de krallığı kaldırmasına kadar ülkede Kraliçe III. Ranavalona hüküm sürüyordu. Resim, Kraliçenin bir kabûl merasimini gösteriyor.

1885'te adayı alan Fransızlar, burada çeşitli tesisler yaptı. Resim, Nossi-Bé'deki Fransız tesislerini gösteriyor.

TARİHE AKAN BİR AY

Eylül 1971

1 EYLÜL

Kayseri'nin İncesu ilçesi ile Çorum ve civarında yağan şiddetli yağmurların sebep olduğu su baskınlar, yüzlerce evi hasara uğrattı. On kişi öldü. Binlerce hayvan boğuldu.

● Istanbul'da toplanan Balkan Matematikçiler Birliği 4. Büyük Kongresi Orman Fakültesi'nde devam ediyor.

3 EYLÜL

Berlin antlaşması imzalandı. A.B.D., Fransa ve İngiltere'nin Batı Almanya büyükelçileriyle, Rusya'nın Doğu Almanya Büyükelçisinin imzaladığı antlaşma, Batılılar'ın, herhangi bir engellemeye karşılaşmadan Batı Berlin'e gidip gelme hakkını garanti altına almaktadır.

6 EYLÜL

UNESCO'nun, 1971'i Yûnus Emre yılı ilân etmesi üzerine, büyük mutasavvıfın 650. ölüm yılı münasebetiyle yapılması kararlaştırılan milletlerarası Yûnus Emre semineri başladı.

● Eski MBK üyesi ve Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörü Cemal Madanoğlu tevkif edildi.

7 EYLÜL

Topkapı Sarayı müzesinin Harem Dairesi ziyarete açıldı. Harem Dairesi'nin restorasyonu on iki yıl sürmüş ve bu süre içinde on bir milyon lira para harcanmıştır.

10 EYLÜL

Robert Kolej'in arazi ve tesisleri, Türk hükümetine devredilmiş ve kolej, Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır.

11 EYLÜL

Eski Rus başbakanı Kruşçev öldü.

14 EYLÜL

Et ve Balık Kurumu, fiyatlara % 24,5 zam yaptı.

19 EYLÜL

Tunus'ta yapılan Avrupa Güzellik Kraliçeliği yarışmasında, Türk güzeli Filiz Vural birinci gelerek Avrupa güzeli seçildi.

20 EYLÜL

Anayasa değişikliği kesinleşti. Anayasa'nın 35 maddesinin değiştirilmesi, 9 geçici madde eklenmesi hakkındaki teklif, Cumhuriyet Senatosu'nun ikinci toplantısında da kabûl edilerek kesinleşti.

● Kaptanoğlu şilebi Karadeniz'de battı. Geminin 11 kişilik mürettebatından 4 kişi kurtulabildi.

22 EYLÜL

Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, yazılı bir demeç vererek, hükümete «kanun kuvvetinde kararname» çıkarma yetkisi vermenin mahzurlarını belirtti. Adalet Partisi'nin buna karşı olduğunu açıkladı.

23 EYLÜL

11 vilâyetimizde süregelmekte olan sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması kararlaştırıldı.

● Silâhlı iki kişi, Bakırköy Malmüdürlüğü veznedarını öldürerek, bankaya götürmekte olduğu 250.000 lirayı gasbetti. Kaçarken görülen haydutlar, şiddetle aranıyor.

24 EYLÜL

İngiltere, 90 Sovyet diplomatının ülkesinden geri alınmasını istedi. Ayrıca, İngiltere'ye dönüş vizesi olup da, hâlen dışarıda bulunan 15 diplomata da giriş vizesi verilmeyeceğini açıkladı. İngiltere hükümetinin bu kararına, bahis konusu diplomatların casusluk etmeleri sebep oldu.

25 EYLÜL

Ulaştırma Bakanı Halûk Arık istifa etti.

27 EYLÜL

Türk - İran demiryolu, törenle hizmete girdi. Tören vesilesiyle İran Şahı ile Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Van'da buluştular.

● Deniz Kuvvetleri günü kutlandı.

28 EYLÜL

Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı İnsan Topaloğlu istifa etti.

Arasında

ADNAN MENDERES

O. Cemal Fersoy

Av. Orhan Cemâl FERSOY, **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes,** Istanbul, 1971, Garanti Matbaası, Mayataş yayını, 624 sayfa, 30 TL.

Istanbul milletvekili Orhan Cemâl Fersoy, son devir tarihimize ışık tutacak çok değerli, büyük bir eser neşretti. Fersoy, Yassıada dâvalarında Adnan Menderes'in ve diğer politikacıların avukatı idi. Hâtıralarından da yararlanarak, Adnan Menderes'in geniş bir biyografisini kaleme almış bulunuyor. Bu eser, 3 yıl önce **Son Havadis** gazetesinde tefrika edilmişti. Şimdi kitap hâline getirilmiş. XX. asır Türkiye tarihinin en bâriz birkaç şahsiyetinden biri olan ve 10 yıl Türkiye Cumhuriyeti'ni yöneten Adnan Menderes üzerine yazılmış, büyük emek mahsûlü, çok ilgiyle okunan bir eser.

Bilindiği gibi müellif, Yassıada dâvalarında Adnan Menderes'in avukatı idi. «Giriş»nde şöyle diyor:

«Yassıada macerasının akışına kendimizi kaptırdığımız günlerin başlangıcından itibaren olayları not etmeyi itiyat hâline getirmiştim. İstisnaî, fevkalâde bir mahkemede cereyan eden duruşmaların ağırlığı, tahammül olunmaz gösterileri ve bunların ardında bütün gayretlere rağmen gizlenemiyen fecaati derhal açıklamayı önemli, vazgeçilmez bir vazife saymıştım. Gerçek yönü ile ilk Yassıada hâtıra yayınını «G+204 — Sanıklar Getirildiler» adını verdiğim yazı serisi ile umumî efkâra arz ederken, Tedbirler Kanunu ismiyle anılan yasaklamalar ortaya konuldu. Bu ilk yazdıklarım bin sayfalık üç cilt kitabı dolduruyordu. Kitabımın birinci bölümü 28.2.1962 günü, okuyuculara sunulabildi. Fakat birkaç gün sonra, tarihî gerçeklerin gün ışığına çıkarılmasını önleyen 38 sayılı kanun yürürlüğe girdi. Bu suretle de yayınlanan yazılar yasak hükümleri içinde kaldı...

«Ağır ve güç bir işe başladığımın farkındayım. Yolun dikenli ve uçurumlarla çerçevelendiğini de biliyorum. Ancak hakikatleri nakletmek, olanı olduğu gibi söylemek hem hak ve hem de bir vazifedir. İşte ben böyle bir hak yolunda vazife yapmak istiyorum. Bizden bu vazifemizi yapmamızı isteyenler de oldu. İşte bunun için aşağıdaki satırları sizlere takdim ediyorum.

«Önümde, konuyu ilgilendiren ciltler dolusu not ve belge bulunuyor. Topluca ve derlenmiş bilgi çerçevesi içinde, onları bu kitapta ifadeye çalışacağım.

«Herhalde âdil olan yol üzerinde yürüyeceğiz. Adalet ilâhî ve tabiî oldukça üstünlüğü münakaşa edilmez. Lâkin onu, aradığımız zaman idrâk ederiz. Adaleti izâfî yapan anlayışsızlıktır. Anlayışlı insanlara kitabımı sunmakla bahtiyârım...

«Bu nâçiz kitabımı, Türk ve dünya umumî efkârı huzurunda, en geniş mânâsıyle hukuku müdafaa eden aziz meslekdaşlarıma ithâf ediyorum. Onlar feragatle çalıştılar ve savunmaların da âdil olduğuna inandıklarını söylediler. Herhalde müdafaa mesleğini yücelttiler. Bu satırlar ve ithaf, şükran ve minnetdarlık duygularını ifadeye yetmez. Fakat asıl takdir adalet tarihinden gelecektir. Buna inanıyorum.

«Yassıada'da yapılanlar ve ulaşılan sonuç, âdil olan idiyse, bunlardan bahsedilmesi neden yasaklanmıştır?

«Buna karşı bin türlü sebep ve bahane gösterilebilir. Fakat bunların hiçbirine adalet nâmına, vicdan hürriyeti adına itibâr edilemez. Hakkı söylemek, haksız olana karşı savunmada bulunmak, ne derecelerde vicdanî ve ahlâkî bir vazife ise, zulüm ve adaletsizlik önünde susmak, o derecelerde faziletsiz bir tutumdur. Herşeyden önce, bir milletin medeniyet seviyesi adaletiyle ölçülür. Haksızlığa, işkenceye karşı çıkan bir müdafaa, hukuku savunan insanlar var ise, bütün medeniyete yönelmiş sayılabilir».

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

İsmail Devrez (Edirne)

Comtesse du Barry ve Marquise de Pompadour kimdir?

Her ikisi de Fransa Kralı XV. Louis'nin (1715-1774) resmî metresleridir ve Fransa tarihinde çok mühim roller oynamışlardır. Barry Kontesi Jeanne, 1743'te doğmuş ve İhtilâl devresinde, 1793'te 50 yaşında giyotinle idam edilmiştir. Pompadour Markizi Antoinette ise, XV. Louis'nin daha önceki resmî metresidir. Du Barry'den 22 yıl yaşlıdır. 1721'de doğmuş ve 1764'te 43 yaşında ölmüştür. Pompadour Markizi, san'at ve edebiyatın çok büyük bir koruyucusu olarak da ün yapmıştır.

Serim Yurt (İçcebeci - Ankara)

Mısırlı yazar Muhammed Hüseyn Heykel'in Zeyneb adlı romanının Türkçe tercümesi var mı?

Bildiğimiz kadarıyle yoktur.

Utku Işıldar (Yıldız - İstanbul)

Her Osmanlı hükümdarının ayrı bir sancağı var mıydı? Bu sancaklardan bize intikal edenler mevcut mu? Sancak-ı Şerîf ve Hirâ ne demektir? Bir coğrafya dergisi yayınlıyamaz mısınız?

Her Osmanlı hükümdarının ayrı sancağı yoktur. Yalnız sancak ve bayraklar, asırlar boyunca gelişmiş ve değişmiştir. Türk sancaklarından çok zengin örnekler Topkapı Sarayı'nda, Deniz Müzesi'nde ve başka müzelerde vardır. Bu hususta Fevzi Kurdoğlu'nun Türk Tarih Kurumu'nca neşredilen bol resimli *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız* adlı kitabında zengin bilgiler mevcuttur. «Sancak-ı Şerîf», Peygamberimiz'in sancağıdır ki, Osmanoğulları'na intikal etmiştir ve şimdi Topkapı Sarayı'nda Emânât-ı Mukaddese arasındadır. Büyük seferlere, sancak-ı şerîf götürülürdü. «Hirâ», İslâm dininde kutsal bir dağdır. Mekke yakınlarındadır. «Cebel Nûr = Nûr Dağı» da denir. Peygamberimiz'e ilk vahiy, bu dağın bir mağarasında 610 yılında inmiştir. — Diğer isteklerinizi not ettik. Şimdilik *Hayat Tarih Mecmuası* tarzında bir coğrafya mecmuası çıkartmayı ve mecmuamızın sahifelerini arttırmayı düşünmüyoruz. Ama *Hayat Tarih Mecmuası*'nın her sayısında bir, iki coğrafyayla ilgili yazı vardır.

Bekir Harmancı (Bozdoğan - Aydın)

II. Abdülhamid hakkındaki olaylar niçin türlü eserlerde çeşitli şekillerde değerlendiriliyor?

II. Abdülhamid, Türk inkılâb tarihinin başlangıç safhalarından biridir. Cumhuriyete götüren olaylar, o devirde, hattâ Sultan Aziz devrinde filizlenmiştir. Binaenaleyh, içinde yaşadığımız devir, şahıslar ve hâdiselerle irtibatlıdır. Gerçek tarihçi olmayan yazarlar, bu ortam içinde, II. Abdülhamid ve devrini, çeşitli tefsirlere tâbî tutuyorlar. Ekseriya çok kötülüyorlar. Bir kısmı da o devri «devr-i saâdet» olarak göstermiye çalışıyor. Gerçek, ikisinin ortasıdır. Ancak II. Abdülhamid çok iftiraya mâruz kalmış bir tarihî şahsiyet olduğu için bir ölçüde rehabilitasyona muhtaçtır. İsteklerinizi not ettik. İltifatınıza teşekkürler. Türkiye'yi sizin gibi aydın ve uyanık öğretmenler kalkındıracaktır.

Ziya Taşpınar (Konya)

En iyi almanak hangisidir ve hangi dildedir?

Dünyanın en iyi almanağı, 1944'e kadar *Almanac de Gotha* idi. Fransızca, Almanca, İtalyanca edisyonlar hâlinde — şimdi Doğu Almanya'da kalan — Gotha şehrinde meşhur coğrafya yayınları müessesesi Justus Perthes'ce neşredilirdi. İki as-

ra yaklaşan bir mazisi vardı. Birinci kısmında dünyadaki bütün hânedanların ve büyük asil ailelerin şecerelerini verir, ikinci kısmında da alfabe sırasıyle dünya devletlerine ait her türlü istatistik bilgiyi yayınlardı. Gerçekten en itimada değer, en mufassal yıllıktı. Şimdi çıkan dünya almanakları içinde en iyisi *The Statesman's Year - Book*'tur' 1864'ten bu yana muntazaman Londra'da Macmillan müessesesince yayınlanmaktadır. 1971 yılına ait olanı 1.558 sayfadır. Puntolar çok küçük olduğu için, muazzam bir bilgi hazinesini ihtivâ edebilmektedir. Her devlet için bibliyografya da verir. Çok iyi bir ince kâğıda basıldığı için, dışarıdan bakılınca birkaç yüz sayfalık bir kitap gibi görünür. Her yıl birkaç renkli aktüel harita yayınlar. *The Statesman's Year - Book* dışında yine İngilizler'in ve Amerikalılar'ın *The World Almanac, Information Please Almanac* gibi mûteber, fakat popüler yıllıkları vardır. Osmanlı devrinde Türk almanakları çok zengindi ve bugün çok büyük bir kaynak değerindedir. Cumhuriyet devrinde çıkanlar, Osmanlı devrinde çıkanlarla ve milletlerarası şöhretli almanaklarla mukayese edilebilecek muhtevâda değildir.

Kerim Altınyurt (İzmir)

Turgut Reis'in Barbaros'tan büyük bir amiral olduğu, fakat Barbaros gibi kapdân-ı deryâlığa yükselemediği için onun derecesinde şöhret kazanamadığı doğru mu?

Doğru değildir. Barbaros Hayreddin Paşa, münakaşasız şekilde en büyük deniz serdârıdır. Büyük dehâsı ile Turgut Paşa, belki ondan sonra gelir. Her ikisinin başarıları yanyana konulup mukayese edilirse, Barbaros'un üstünlüğü bâriz şekilde ortaya çıkar.

Gönül Bozbey (Fâtih - Istanbul)

Lâle Devri'nin şeyhulislâmı kimdir?

Lâle Devri'nin tek sadrâzamı, Dâmâd Nevşehirli İbrahim Paşa olduğu gibi şeyhulislâmı da tektir. «Lâle Devri» denen 1718 - 1730 arasındaki III. Ahmed'in ikinci saltanat devresinin şeyhulislâmı, Yenişehirli Abdullah Efendi'dir. 12 yıl, 4 ay, 24 gün meşîhat makamında kalmıştır.

Ahmet Gürlüce (Adana)

Türk Musikisi'nde kaç basit makam vardır?

Türk Musikisi'nde 13 basit makam vardır. Şunlardır: Çârgâh, Bûselik, Kürdî, Rast, Uşşak, Hüseynî, Nevâ, Hicâz, Hümâyûn, Uzzâl, Zengûle (Zîrgüle), Karcığar ve Sûznâk. Şehnâz - Bûselik makamının birinci şekli Bûselik'in, Bayatî makamı Uşşak'ın, Muhayyer makamı Hüseynî'nin, Tâhir makamı da Nevâ'nın «inici» şekilleri olduğu için, onlar da «basit makam» dır. Basit makamların «şed» denen transpoze edilmişleri de tabiatiyle basit makam sayılır. Bûselik'in şedleri olan Nihâvend, Sultânî-Yegâh, Rûhnüvâz gibi. Geride kalan makamlara «mürekkep makam» denir.

Yavuz Birinci (Trabzon)

«Vak'a-i Hayriyye» ne demektir?

II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırması olayına «Vak'a-i Hayriyye» denmektedir. «Hayırlı olay» mânâsınadır. 15 haziran 1826 günü geçmiştir.

Abdülfettah Yardımer (Van)

Dünyada milyondan fazla nüfuslu kaç şehir vardır?

200 kadar. Bunların 80 kadarının nüfusu 2 milyonun üzerindedir. Ankara birinciler, Istanbul ikinciler arasındadır.

Mehmet Bağırbaş (Eminönü - Istanbul)

Orhan Gazi'nin ölümünde Osmanlı devleti hangi bölgeleri içine alıyordu?

Ertuğrul Gazi'nin ölümünde (1281) Osmanlı devleti 4.800 kilometrekare, oğlu Osman Gazi'nin ölümünde (1324) 16.000 kilometrekare, onun oğlu Orhan Gazi'nin ölümünde, 1362 martında ise 95.000 kilometrekare kadardı. Şu toprakları içine alıyordu: Bugünkü Bilecik, Bursa, Balıkesir (Marmara adaları dahil), Sakarya, Kocaeli, Bolu vilâyetlerinin tamamı; Biga, İmroz ve Bozcaada hariç Çanakkale vilâyeti; Çifteler ve Seyitgazi hariç Eskişehir vilâyeti; Istanbul vilâyetinin Adalar ve Boğaz'da birkaç köy hariç Asya toprakları; Edirne'nin Keşan, İpsala, Kırklareli'nin Lüleburgaz kazâları; Saray kazâsı hariç Tekirdağ vilâyeti; Ankara'nın merkez, Nallıhan, Beypazarı, Ayaş, Kızılcahamam, Haymana, Polatlı kazâları; Manisa'nın Soma ve Kırkağaç, Kütahya'nın Domaniç, İzmir'in Bergama, Dikili ve Kınık kazâları.

Abdullah Kengal (Balıkesir)

Hattatlarımıza ait yazıları çoğaltabilir ve nefis hat örnekleri basabilir misiniz?

İsteğinizi not ettik. Hattatlarımızdan ve hat san'atımızdan arada bir bahsediyoruz.

Fuat Erayda (Bahçekapı - Istanbul)

Birinci Cihan Savaşı dolayısıyle son surre alayı yapılamamış, fakat o yıla ait Kâbe örtüsü Istanbul'da hazırlanmıştır. Bu örtü şimdi nerededir?

Bu örtünün nerede olduğu hakkında bir kayda rastlamadık.

Tarih Bilmecesi

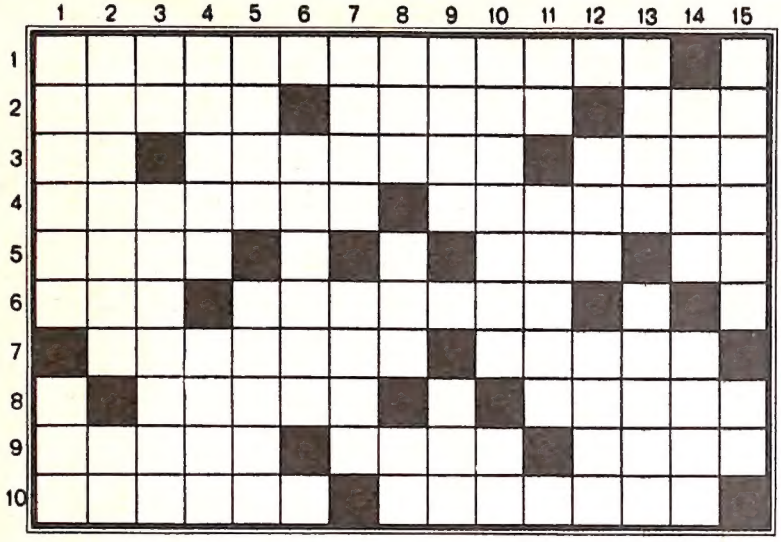

SOLDAN SAĞA: 1 — Yıldırım Bâyezid tarafından İstanbul Boğazı'nda yaptırılan kalenin adı. 2 — Gümüş üstüne işlenen kara nakışlar; Adamakıllı dindar; Ok. 3 — Ayağın yerde bıraktığı eser; Ölenin mallarının kanuni mirasçılarına geçmesi; Tahta kanape veya hıza. 4 — İçki düşmanı bir kurum; Onarımlar. 5 — Âbide; Yönlerden biri; Bir cins cetvel. 6 — Tekerleği mile bağlayıp beraber dönmesini sağlayan çelik parçası; Besin cevheri. 7 — Mümkün olmayan; Din ve memleket uğrunda ölen. 8 — Arap aylarından biri; Ağlayan. 9 — Arap ve Arabistan'la ilgili; Mihrak; Ev veya arsa senedi. 10 — Birkaç kişilik koltuk; Japonlar'la Amerikalılar arasında çetin bir savaşın geçtiği ada

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Değirmen; Tanrı'nın bir adı. 2 — Çok nazlı; Tersi hicap. 3 — Şikâr; Fazla yüz bulup işi azıtmış. 4 — Davut peygamberin garptaki adı; Çoban ve köylülerin giydikleri ve yere serdikleri bir çeşit kaba aba. 5 — Modern han; Müslümanlıkta yapılması gerekli olan. 6 — Bayan papas. 7 — Feza; Bir çeşit baskı makinesi. 8 — Halis; Bulunduğumuz zaman; Bir nota. 9 — Boş demektir; Çiçeğin, fidanın sapı. 10 — Övme; Sözü bağlayan takı. 11 — Asil binek hayvanı; Maddeten deyiminin aksi. 12 — Yaş veya diş; Yanlışlık ve kusur. 13 — Hoş kokulu bir bitki; Pirinç yemeği. 14 — Gelir getiren mülk; Tıkaç. 15 — Yanardağın ağzı; Tersi buğday tozu.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Y	E	R	E	B	A	T	A	N	■	S	A	R	A	Y
2	E	G	E	M	E	N	■	Y	A	K	A	M	O	Z	■
3	N	E	D	İ	M	■	M	A	M	A	■	E	L	A	N
4	İ	■	İ	■	O	D	A	K	■	Y	A	L	■	L	A
5	K	E	F	A	L	E	T	■	Ş	A	H	İ	K	A	■
6	A	B	■	L	■	D	A	H	İ	■	İ	■	A	R	A
7	P	E	Ş	A	V	E	R	■	R	A	■	E	N	■	R
8	I	L	I	C	A	■	A	D	A	N	A	■	A	Z	I
9	■	İ	R	A	D	E	■	E	Z	İ	Y	E	T	■	Z
10	A	K	A	■	İ	L	A	V	E	■	A	T	■	M	A

Bu sollama doğru mu?

Hayır yanlıştır.

Kesintili şerit solunuzdaki kesintisiz şeridin dışında kalmıştır. Buna göre sizin sollamanız doğru değildir. Ancak karşıdan gelen bir vasıta önündekileri sollayarak geçme hakkına sahiptir.

Kesintili şerit solunuzdaki kesintisiz şeridin dışında ise sizin sollamaya hakkınız yoktur. Bu gibi yerlerde önünüzdeki vasıtaları geçmemeniz lâzımdır.

Bu kurala uymakla birçok kazaları önlemiş olursunuz.

DOĞAN SİGORTA

Sizin Sigortanız.

2369

MORAN . 1478 — HTM - 26

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira